

**2024 жылдағы адвокатураның
жай-күйі және азаматтардың
құқықтары мен бостандықтарын
қорғау бойынша адвокаттардың
қызметі туралы
ҰЛТТЫҚ БАЯНДАМА**

Мазмұны

Кіріспе	6
1 бөлім. Адвокатура жай-күйі туралы жалпы ақпарат	8
1. Адвокаттардың саны.....	8
2 бөлім. Мемлекет тарапынан адвокатура проблемаларына көзқарас ..	15
1. Азаматтық қоғам институттары жүйесінде адвокатураның мәртебесі	15
1) Адвокаттардың мемлекеттік және қоғамдық органдарға қатысуы	15
2) Адвокаттарды мемлекеттік наградалармен марапаттау	15
2. Заң шығару процесінде адвокатураның пікірін ескеру	16
1) Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы заңнамаға енгізілетін түзетулердің болжамсыздығы.....	16
2) Адвокаттық қызмет кепілдіктерін кеңейту жөніндегі адвокатураның ұсыныстары бойынша жұмыстың тоқтауы.....	16
3) Әкімшілік жауаптылыққа тартылатын адамдарды қорғау мәселелері бойынша адвокатураның пікірін елемей	18
4) ҚК, ҚПК және ҚАК оңтайландыру жөніндегі жұмыс шеңберінде адвокатураның ұсыныстары.....	21
5) Адвокаттарға салық жүктемесін азайту	22
6) Сот жүйесін реформалау жөніндегі адвокатураның ұсыныстарын есепке алу	22
3. Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының құқықтық ұстанымдары.....	23
1) Күдіктінің және оның қорғаушысының қылмыстық қудалау органынан олардың қатысуымен жүргізілген процестік әрекеттер хаттамаларының көшірмелерін алу немесе дербес алу мүмкіндігін қамтамасыз ету	24
2) Қорғаушыны қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатысудан шеттету мәселелерін регламенттеу.....	26
3) Білікті заң көмегін алу мақсатында сотталған адамның телефон арқылы сөйлесу құқығы туралы нормаларды түсіндіру.	27
4. Адвокаттық қызметті қосымша реттеу және кепілдіктер деңгейін төмендету әрекеттері.....	28

1) РАА Қаржылық мониторинг саласындағы адвокаттар мәртебесіне қосымша шектеулерге жол бермеуге мүмкіндік алды	28
2) РАА адвокаттық сауалдың қолданылу аясын тарылтуға жол бермеді.....	30
3 бөлім. Көрсетілетін заң көмегінің сапасы	33
1. МКБЗК саласындағы сыни жағдай: өсіп келе жатқан қарыздар, төлемдердің кешігуі және жүйелік іркілістер	33
1) Берешек ауқымы, бей-берекет қаржыландыру	33
2) Бюджет қаражатын әділетсіз бөлу.....	34
3) Автоматтандырылған жүйенің болмауы және бюрократиялық кедергілер	34
4) МКБЗК бағдарламасының төмен төлем тарифтері және жеткіліксіз қаржыландырылуы.....	34
5) Жүйелік шешімсіз аралық қадамдар: МКБЗК мәселелері шешусіз қалуда	35
6) МКБЗК төлеудің жүйелік проблемалары шешілмеген күйінде қалуда	36
7) МКБЗК жүйесіндегі адвокаттар санының азаюы: алаңдататын сигнал	37
8) Ауылдық жерлерде адвокаттардың жетіспеушілігі проблемасы ...	38
2. «Zan Komegi» жүйесінің мәселелері: шешілмеген мәселелер және прогрестің болмауы.....	39
3. Адвокат кәсібіне қабылдау.....	40
1) Адвокат мәртебесіне үміткерлердің тағылымдамадан өтуі.....	40
2) Адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдарды аттестаттау.....	41
4. Адвокаттардың біліктілігін арттыру, кезекті аттестаттау	42
5. Адвокаттардың тәртіптік жауапкершілігі.....	44
1) Тәртіптік комиссиялардың қызметі.....	44
2) РАА АТК тәртіптік істерді қайта қарау нәтижелері:	46
3) Тәртіптік комиссиялардың қызметін реформалау қажеттілігі	47
4) Әділет Министрлігінің бастамасы бойынша адвокаттардың лицензияларын тоқтату және олардың қолданылуын тоқтата тұру.....	48
5) Соттардың адвокаттарды алқалар құрамынан шығару туралы тәртіптік комиссиялардың шешімдерін жоюы	49
6. 2024 жылғы РАА ашық үндеулері	50

7. РАА-ның 2024 жылғы құқықтық ұстанымдары	52
4 бөлім. Адвокаттардың кәсіби құқықтарын және адвокаттық қызмет кепілдіктерін бұзу	61
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	61
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы	62
2. Адвокаттардың қамауға алынғандарды, қамаудағыларды және жазасын өтеп жатқандарды ұстау орындарына кіруіне кедергілер	64
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	64
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы	65
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	68
3. Клиенттердің мүдделері үшін кәсіби міндеттерді орындағаны үшін адвокаттарды қылмыстық жауапкершілікке тарту әрекеттері.....	69
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	70
2) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	70
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	72
4. Адвокаттарға қатысты жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу	72
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	73
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы	74
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	75
5. Адвокаттардан заңсыз жауап алу және адвокатты клиентпен сәйкестендіру	76
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	76
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы	77
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	77
6. Адвокаттардың ақпаратпен, процестік құжаттармен және істермен танысуына, сондай-ақ техникалық құралдарды пайдалануына кедергілер	78
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	78
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы	81
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	83
7. Адвокаттық іс жүргізуді тінту, қарау, алып қою, тәркілеу және тексеру, адвокаттық құпияны бұзу	84
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	84
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы	85
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	85
8. Адвокаттарға физикалық күш қолдану.....	86

1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	86
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	87
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	88
9. Адвокаттарға қатысты жеке қаулылар шығару.....	88
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	88
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	92
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	93
10. Адвокатқа қатысты заңсыз процестік әрекеттер.....	93
1) Бұзушылықтардың мысалдары.....	93
2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	94
3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	94
11. Адвокаттардың өтініштеріне жауаптар	95
1) Негізгі мәселелер	95
12. Адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін әкімшілік жауапкершілік.....	96
2) Бұзушылықтардың мысалдары.....	97
3) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	99
4) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы	100
13. Адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін қылмыстық жауапкершілік.....	101
1) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы.....	101
2) РАА-ның бұзушылықтарға реакциясы.....	101
14. Республикалық адвокаттар алқасына адвокаттардың құқықтарының бұзылуы туралы өтініштерінің статистикасы	101
Қорытындылар	106

«Күшті және тәуелсіз адвокатураның құқықтық мемлекет құру мүмкін емес. Мемлекеттік аппараттың тиімділігі негізінен азаматтар мен кәсіпорындардың құқықтары мен мүдделерін кәсіби қорғау үшін мүмкіндіктер жасаумен байланысты. Елдегі кәсіпкерлік және инвестициялық белсенділік деңгейі де осыған байланысты. Сондықтан адвокаттың рөлін асыра бағалау қиын.».

*Қазақстан Республикасының Президенті
Қасым-Жомарт Тоқаев.
Ұлттық қоғамдық сенім кеңесінің
V отырысы 2021 жылғы 25 ақпан*

«Үкіметтер адвокаттардың... өздерінің кәсіби міндеттерін қандай да бір қауіп-қатерлерден, кедергілерден, қорқытудан немесе негізсіз араласудан еркін ортада орындауын қамтамасыз етеді.».

*Адвокаттардың рөліне қатысты негізгі
қағидалар.
1990 жылғы 27 тамыз – 7 қыркүйек
аралығында Куба, Гавана қаласында өткен
БҰҰ-ның қылмыстың алдын алу және
қылмыскерлерге қатысты қарау жөніндегі
сегізінші конгресінде қабылданған.*

«Бұл кәсіптің жасқаншақ ақыл-ойды таң қалдыратын артықшылықтары бар, бірақ олардың қажеттілігі тәжірибе арқылы бұрыннан дәлелденген. Адвокатураның тәуелсіздігі сот төрелігі үшін өзі сияқты қымбат. Адвокаттарға тиесілі сот төрелігі айтқан шешімдерді еркін талқылау артықшылығы болмаса, оның қателіктері жиірек, көбейіп, түзетілмейтін болар еді немесе жақсырақ айтсақ, әділеттіліктің бос елесі ақыл мен шындықтан басқа қолдауы жоқ қайырымды биліктің орнын алады... Адвокатурадан тұрақты және тікелей қадағалаудың пайдасыз қамытын алып тастайтын ішкі ұйым болмаса, бұл қоғам өзінің даңқын құрайтын ұлы адамдар қатарында не көретініне үміттен алмайды, ал олардың таланттарының жарқырауы мен қадір-қасиетін көрсететін сот төрелігі өз кезегінде өзінің ең сенімді одақтастары мен ең жақсы басшыларын жоғалтатын еді»

*Францияның Патшасына Әділет министрінің жаңа
адвокатура туралы заңның алғысөзіндегі үндеуі (1822)*

Кіріспе

Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесі дамуын жалғастыруда. Бұл трансформацияда мемлекеттіліктің жетілу көрсеткіші және әділеттілікке қол жеткізу механизмі ретінде адвокатура институты ерекше рөл атқарады.

2023 жылдың ақпанында Республикалық адвокаттар алқасы 2022 жылдағы адвокатураның жай-күйі және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы алғашқы ұлттық баяндамасын жариялады. 2024 жылдың ақпанында шыққан Екінші ұлттық баяндама 2023 жылдың қорытындысына арналды.

Бұл жыл сайынғы шолулар Қазақстан Республикасында адвокатура институтын және заң көмегін көрсету жүйесін дамыту туралы объективті идеяны қалыптастыруға бағытталған құқықтық мониторингтің тұрақты тәжірибесінің бөлігі болды. Олар адвокаттардың өз қызметінде кездесетін жетістіктерін де, қиындықтарын да дәйекті түрде атап өтті. Баяндамалар мемлекеттік органдарға жіберілді және құқықтық тетіктерді дамытуға сараптамалық үлес ретінде әрекет ете отырып, қалың жұртшылық үшін ашық болды.

2022 жылғы 1 қыркүйектегі «Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам» Қазақстан халқына Жолдауында Мемлекет Басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев уақытша жағдайларға байланысты немесе аясы тар корпоративті мүдделерге бола заңдарды өзгертуге жол берілмейтінін ерекше атап өтті. Осыған байланысты қылмыстық және қылмыстық процестік заңнаманы түзету жөніндегі өкілеттіктерді Әділет министрлігіне беру тапсырылды. Бұған дейін тиісті өкілеттіктер Бас прокуратураның қарауында болған, осыған байланысты заң жобалары құқық қорғау жүйесінің мүдделерін басым түрде көрсеткен. Бұл функцияларды Әділет министрлігіне беру қылмыстық және қылмыстық процестік саясатына үлкен тепе-теңдік енгізуге мүмкіндік берді, бұл құқық қорғау мен кәсіби құқықтық ұстанымның кең өкілдігін қамтамасыз етті.

Осы тапсырманы орындау үшін Әділет министрлігі жанынан мемлекеттік органдар, сот жүйесі, «Атамекен» ҰКП, Республикалық адвокаттар алқасы және ғылыми қоғамдастық өкілдерін талқылау процесіне енгізген жобалау кеңсесі жұмысын бастады. Кеңсенің жұмыс шеңберінде бірқатар заңнамалық бастамаларға теңдестірілген тәсілдерді әзірлеуге мүмкіндік беретін ашық кәсіби диалог қамтамасыз етілді.

Осының бәрінен бөлек бұл жерде басты сұрақ қалады: бұл өзгерістер адвокаттардың күнделікті тәжірибесінде нақты қорғауға айнала ма? Құқықтық кепілдіктердің күшеюі қаншалықты сезіледі – тек заң мәтіні деңгейінде ғана емес, сонымен қатар сот залында, тергеушінің кабинетінде, тінту кезінде, тергеу изоляторында?

2024 жыл ішінде заң көмегін реттеу саласында Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінде заң жобалау жұмысын қоса алғанда, маңызды қадамдар жасалды. Мәжіліс депутаттары қолдаған бірқатар түзетулерде Мемлекет басшысының адвокаттық қызмет кепілдіктерін күшейтуге қатысты

тапсырмалары көрініс тапты. Атап айтқанда, адвокаттар Қылмыстық кодекстің 408, 409 және 411-баптарында күзетілетін адамдар қатарына енгізілді, ал Қылмыстық-процестік кодексінің 70-бабына қылмыстық іс материалдарына қол жеткізу бөлігінде қорғаушылардың өкілеттіктерін кеңейтетін өзгерістер енгізілді. Сондай-ақ, жұмыс тобы шеңберінде адвокаттардың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілейтін Қылмыстық кодекстің 435-бабының жаңа редакциясын мақұлдау маңызды қадам болды. Ұсынылған редакцияда қылмыстың құрамы формальды сипатқа ие болатындығын атап өту маңызды, бұл ауыр зардаптардың туындауына қарамастан заңсыз араласу фактісі үшін жауапкершілікке тарту мүмкіндігін білдіреді. Бұл норманы түпкілікті түрде қабылдау адвокаттық қызметті құқықтық қорғауды күшейтудің маңызды қадамы болады.

Бұл өзгерістер адвокатура институтын нығайтуға, оның қоғамдық және құқықтық маңыздылығын ресми түрде мойындауға және қылмыстық процестің тендестірілген моделін құруға бағытталған маңызды қадам болып табылады.

Сонымен қатар, оң үрдістерге қарамастан, бірқатар сын-қатерлер сақталуда. 2025 жылдың басы адвокаттардың кәсіби құқықтарын өрескел бұзу фактілерімен ерекшеленді, бұл одан әрі талдау мен шешімдерді іздеудің өзектілігін көрсетеді.

Осы, саны бойынша үшінші Ұлттық баяндама Республикалық адвокаттар алқасының мерзімді шолулар дәстүрін жалғастырады. Ол 2024 жылдың қорытындысы бойынша Қазақстан Республикасындағы адвокатураның жай-күйі туралы ақпаратты қамтиды, мемлекет қабылдаған шараларды талдауды, сондай-ақ адвокаттық қоғамдастықтың ұстанымын және құқықтық реттеу мен заң көмегін көрсету тәжірибесін жетілдіру мәселелері бойынша ұсыныстарды қамтиды.

1 бөлім. Адвокатура жай-күйі туралы жалпы ақпарат

1. Адвокаттардың саны

2025 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша Қазақстан Республикасында:

- 20 аумақтық адвокаттар алқасы;
- 6344 адвокат;
- 144 заң консультация;
- 177 адвокат кеңседе жұмыс атқарады.

Өткен кезеңде елдегі адвокаттардың жалпы саны 225 адамға өсті, бұл өткен жылмен салыстырғанда 3,5%-ға көп. Соңғы жылдардағы динамика адвокаттар қауымдастығының жыл сайынғы тұрақты өсуін көрсетеді.

Диаграмма. Соңғы жылдардағы Қазақстандағы адвокаттар санының динамикасы.

Адвокаттар санының артуы азаматтар мен ұйымдардың білікті заң көмегіне деген сұраныстың артуын көрсетеді. Бұл құқықтар мен заңды мүдделерді қорғау қажеттілігіне байланысты қоғамда адвокат мамандығына жоғары сұранысты растайды.

Адвокаттық қызметті ұйымдастыру формаларын талдау адвокаттардың жартысынан көбі жеке тәжірибені қалайтынын көрсетеді.

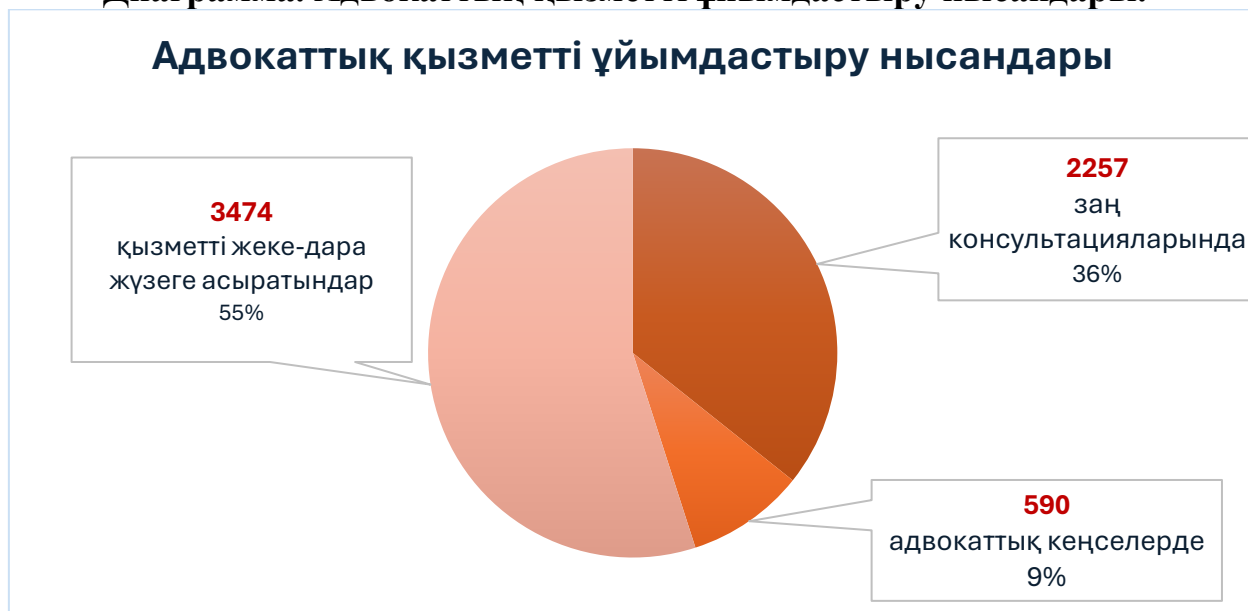
Бүгінгі таңда Қазақстандағы адвокаттық қызмет мынадай тәсілдермен жүзеге асырылады:

- жеке-дара (50%-дан аса адвокаттар);
- заң консультациялары арқылы (144 заң консультациялары);
- адвокаттық кеңселер арқылы (177 кеңсе).

Қызметті жүзеге асыру нысандары бойынша адвокаттар санының арақатынасы келесідей:

- қызметті жеке-дара жүзеге асыратын адвокаттар – 3 474 немесе 55 %;
- заң консультацияларында – 2 257 немесе 36 %;
- адвокаттық кеңселерде – 590 немесе 9 %.

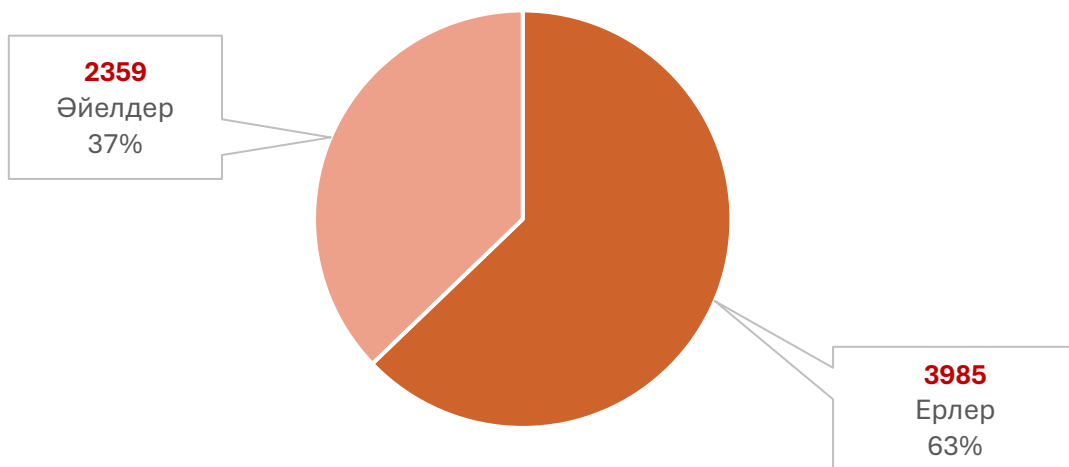
Диаграмма. Адвокаттық қызметті ұйымдастыру нысандары.

Адвокаттардың көпшілігі ер адамдар.

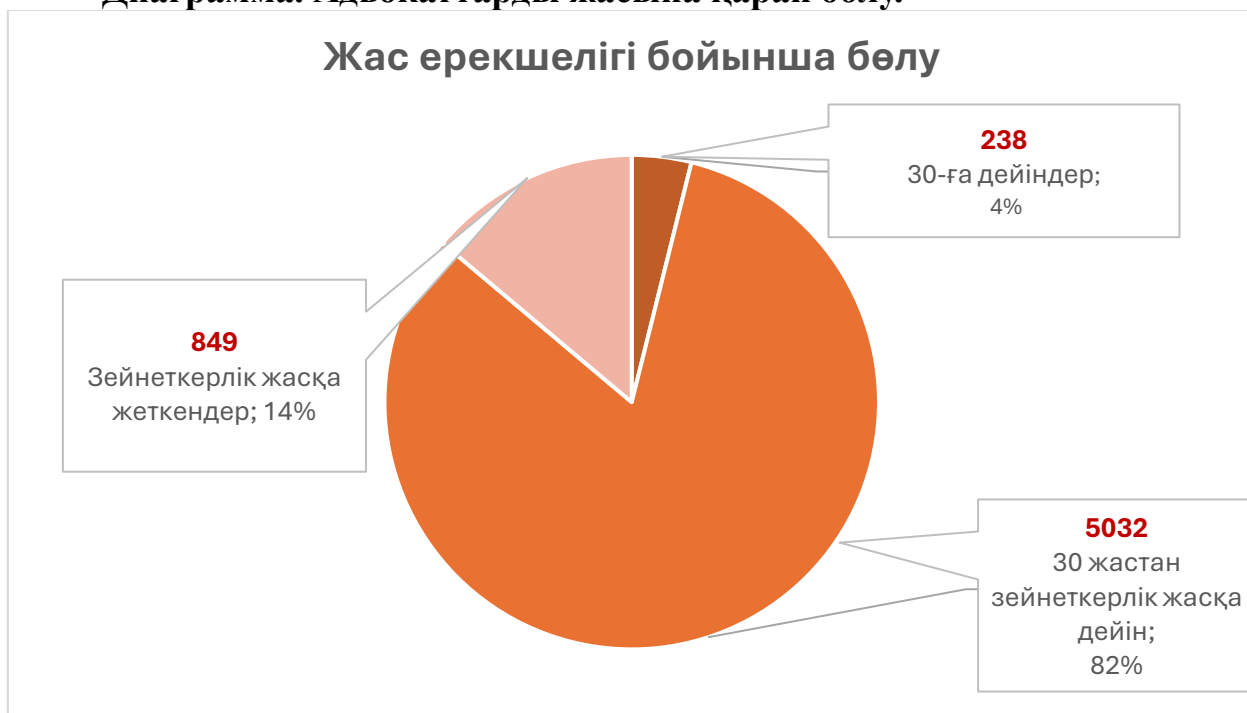
Диаграмма. Адвокаттардың гендерлік құрамы.

Адвокатурадағы ерлер мен әйелдердің саны

Адвокаттарды жас ерекшеліктеріне қарай бөлу мынадай:

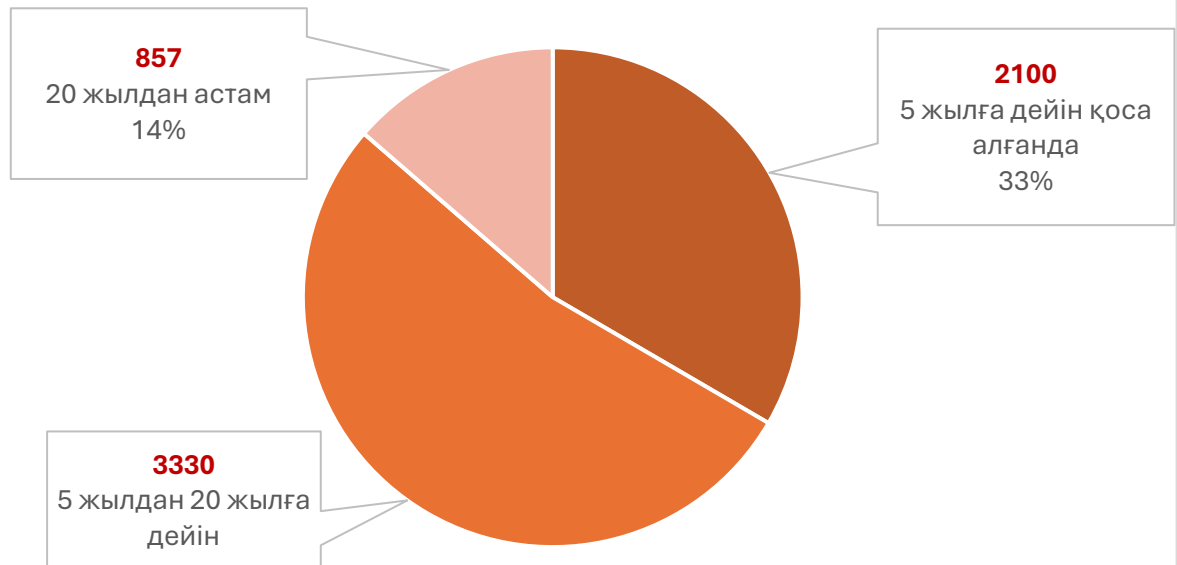
Диаграмма. Адвокаттарды жасына қарай бөлу.

Адвокаттардың жартысынан көбі 5 жылдан 20 жылға дейін тәжірибесі бар кәсіби маман.

Диаграмма. Адвокаттарды тәжірибе бойынша бөлу.

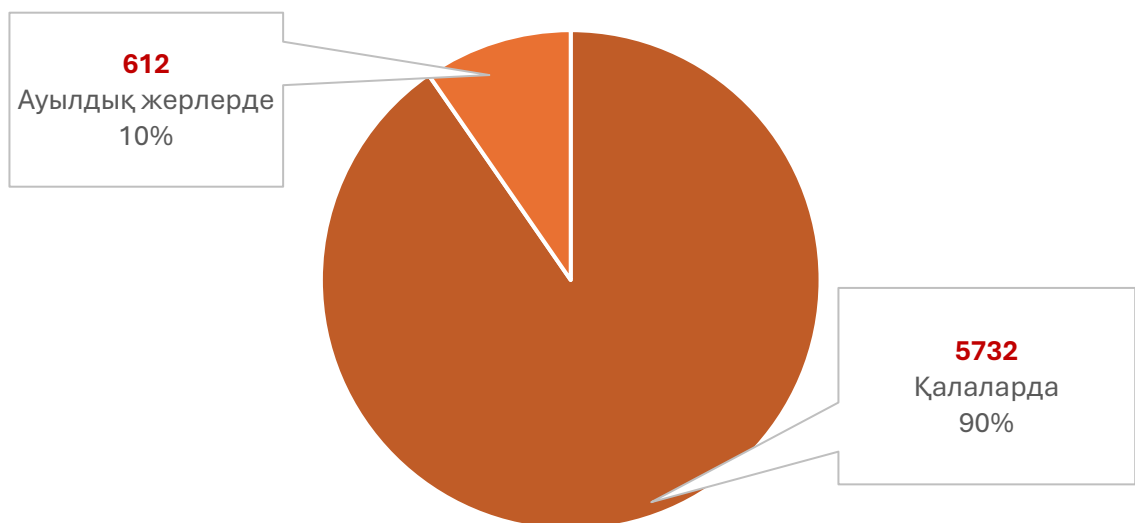
Адвокаттық қызмет өтілі бойынша бөлу

Адвокаттардың басым көпшілігі қалаларда заң көмегін көрсетуге қатысады.

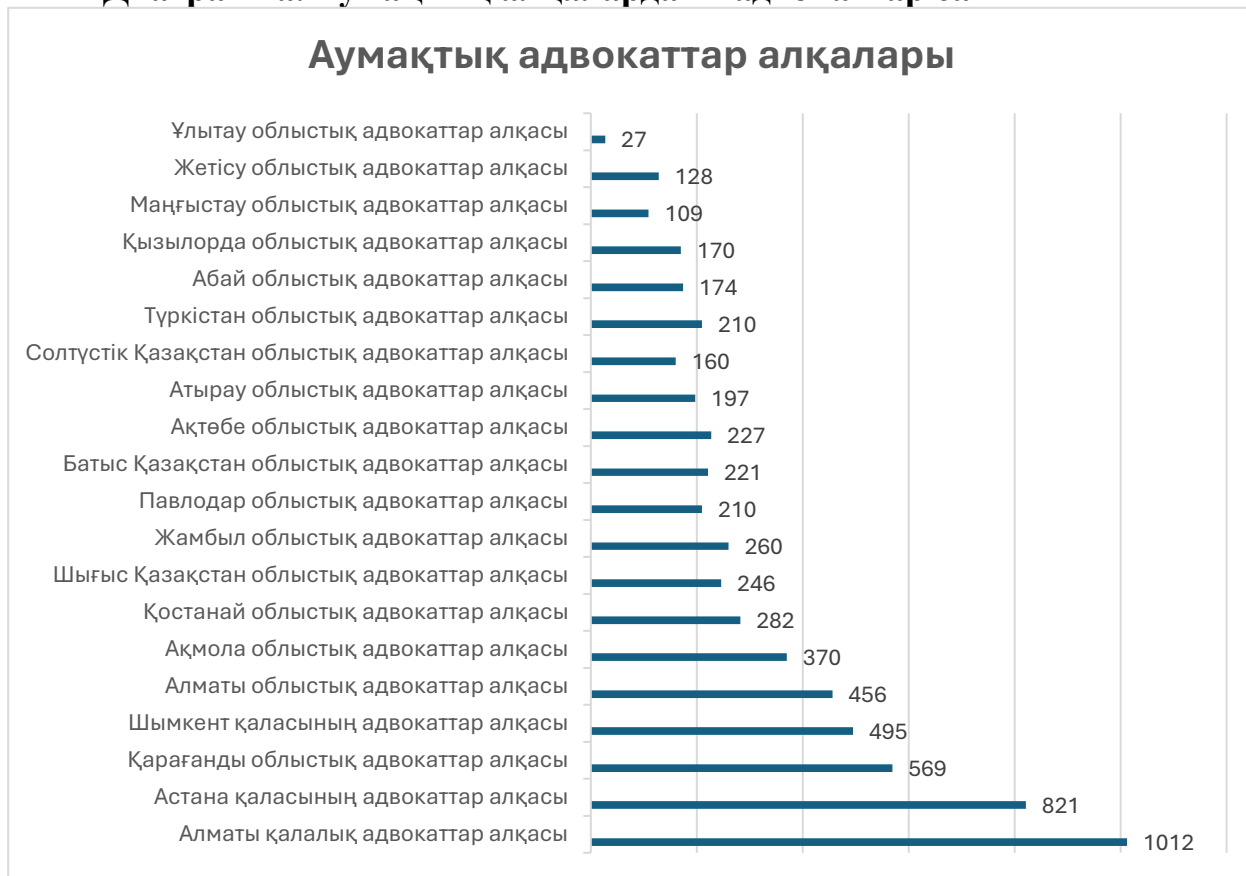
Диаграмма. Адвокаттардың аумақтық белгісі бойынша бөлінуі.

Аумақтық белгісі бойынша бөлу

Өңірлер бойынша адвокаттар саны келесідей:

Диаграмма. Аумақтық алқалардағы адвокаттар саны.

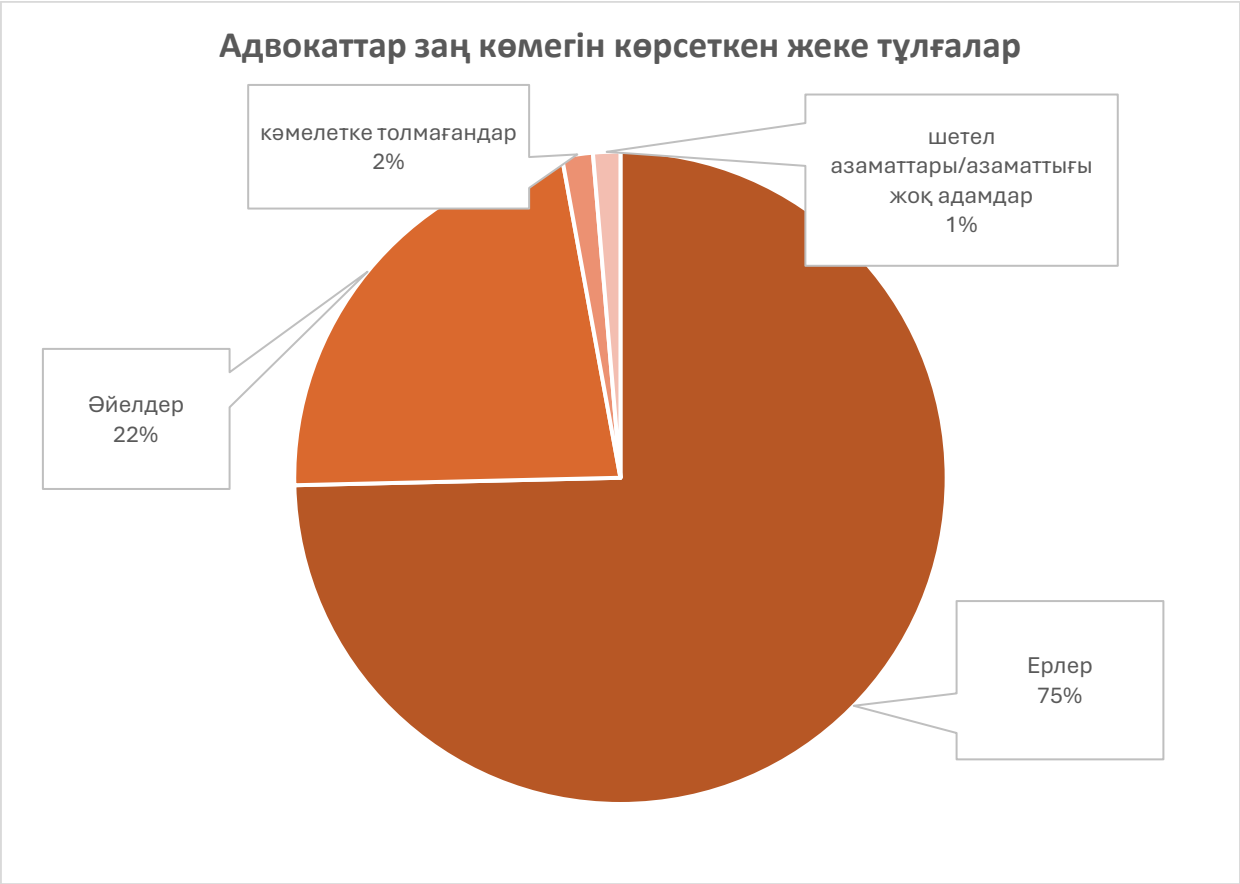

Мемлекет кепілдік берген заң көмегі жүйесінде (МКБЗК) 2113 адвокат қатысады, бұл жалпы санның 33,3% құрайды. Осылайша, әрбір үшінші адвокат МКБЗК көрсетуге қатысады.

2. Көрсетілген заң көмегі бойынша статистика

2024 жылы адвокаттар 433 877 жеке тұлғаға заң көмегін көрсетті. Оның ішінде: 322 331 – ерлер, 97 579 – әйелдер, 6 629 – кәмелетке толмағандар, 5 845 – шетел азаматтары және азаматтығы жоқ адамдар.

Диаграмма. Заң көмегі көрсетілген жеке тұлғалар.

Көрсетілген көмек түрлері бойынша (мемлекет кепілдік берген заң көмегін қоспағанда) келесі жағдай байқалады:

Диаграмма. Заң көмегін түрлері бойынша бөлу.

2024 жылдағы адвокатураның жай-күйі және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

Заң көмегін көрсетудің ең көп жағдайлары сотқа дейінгі іс жүргізуді қоса алғанда, қылмыстық процесте азаматтардың құқықтарын қорғаумен байланысты.

2 бөлім. Мемлекет тарапынан адвокатура проблемаларына көзқарас

1. Азаматтық қоғам институттары жүйесінде адвокатураның мәртебесі

1) Адвокаттардың мемлекеттік және қоғамдық органдарға қатысуы

2024 жылы адвокатура көптеген мемлекеттік және қоғамдық органдарда өз өкілдігін сақтап қалды.

Адвокатура 2024 жылы Жоғарғы Сот Кеңесінде өкілдігін сақтап қалды. Түркістан облыстық адвокаттар алқасының адвокаты С.А. Амиртаев Қазақстан Республикасы Жоғары Сот Кеңесінің мүшесі болып табылады, сондай-ақ осы кеңестің судьяларды конкурстық іріктеу жөніндегі комиссиясының құрамына кіреді.

Солтүстік Қазақстан адвокаттар алқасының адвокаты С.В. Сизинцев қызметін Жоғары Сот Кеңесінің Біліктілік комиссиясының төрағасы лауазымында жүзеге асырды. Астана қаласы Адвокаттар алқасының адвокаты П.Б. Носов Қазақстан Республикасының Жоғары Сот Кеңесі жанындағы Сот жюриінде РАА өкілі болып табылады.

Ұлттық құрылтайда адвокаттар қауымдастығы атынан РАА төрағасы А.Ж. Бикебаев, РАА Төралқа мүшесі А.М. Умарова болды.

Ішкі істер министрлігінің Қоғамдық кеңесінде ішкі істер органдарының қызметі мәселелері бойынша РАА төрағасының орынбасары, Атырау облыстық адвокаттар алқасының адвокаты И.О. Вранчев қатысады. Әділет министрлігінің Қоғамдық кеңесінің отырыстарына Астана қаласы адвокаттар алқасының адвокаты А. Эдгар, Ақмола облыстық адвокаттар алқасының мүшесі К.Р. Баймуханова, Алматы қаласы адвокаттар алқасының мүшесі Н.А. Жазылбеков қатысады. Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаттары Е.В. Порохов және Е.Г. Тюрейкина Ұлттық экономика министрлігінің Қоғамдық кеңесінде адвокатураның мүдделерін білдіреді.

2) Адвокаттарды мемлекеттік наградалармен марапаттау

2024 жылғы 5 желтоқсанда Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінде Қазақстан адвокатурасы күніне арналған салтанатты іс-шара өтті. Бұл кәсіби мереке 2022 жылы ресми түрде бекітілген.

Бұл күні алғаш рет адвокаттар азаматтардың құқықтарын қорғау және елдің құқықтық жүйесін дамытуға қосқан зор үлесі үшін жоғары мемлекеттік және ведомстволық наградалармен марапатталды.

Мәселен, мемлекеттік награда «Ерен еңбегі үшін» медалімен Қазақстан Республикасы Президентінің 2024 жылғы 04 желтоқсандағы №725 Жарлығымен елдің құқық қорғау қызметін дамытуға қосқан елеулі үлесі үшін

адвокаттар Г.Б. Байғазина, А.А. Раисова, К.Ж. Тусупбеков, А.А. Мулазакирова, А.Б. Тулепбаева марапатталды.

Бірқатар адвокаттар ведомстволық наградалармен «Еңбек ардагері» және «Әділет органдарының дамуына қосқан үлесі үшін» медальдарымен, сондай-ақ Әділет Министрінің құрмет грамоталарымен марапатталды.

2. Заң шығару процесінде адвокатураның пікірін ескеру

1) Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы заңнамаға енгізілетін түзетулердің болжамсыздығы

Адвокатура бірнеше рет атап өткендей, Қазақстан Республикасында заң көмегін көрсету саласында мемлекеттік бағдарлама әлі күнге дейін қабылданбаған. Бұл мәселе әсіресе өзекті, өйткені мұндай бағдарламаны әзірлеу қажеттілігі 2018 жылы қабылданған салалық заңда тікелей көзделген.

Мемлекеттік саясаттың, ұзақ мерзімді стратегияның және тіпті қысқа мерзімді даму жоспарының болмауы заң көмегі саласында белгісіздік тудырып, оның жүйелі дамуына кедергі келтіреді. Нәтижесінде, адвокатураның мүдделеріне қайшы келетін стихиялық және ретсіз бастамалар мен ұсыныстар үнемі пайда болады. Бұл бастамалардың пайдалылығы негізделмеген, нәтижелері күмәнді, ал олардың тиімділігі уақытпен дәлелденбеген. РАА 2024 жылы осындай болжап болмайтын заңнамалық өзгерістердің салдарларымен бірнеше рет бетпе-бет келді.

Заң көмегін дамыту жөніндегі мемлекеттік бағдарламаны қабылдау – өзекті және шұғыл қажеттілік болып қала береді. Мұндай құжатты әзірлеу жан-жақты және ашық талқылаумен, сондай-ақ барлық мүдделі тараптардың ұсыныстарын жинаумен қатар жүруі тиіс. Бағдарламаның басты мақсаты – мемлекет басшысының тапсырмаларын орындау, яғни мықты және тәуелсіз адвокатураны қалыптастыру арқылы құқықтық мемлекетті дамыту.

Заң көмегі саласындағы нормашығармашылық болжамды және тұрақты болуы тиіс. Енгізілетін өзгерістер міндетті түрде алдын ала ғылыми сараптамадан өтуі қажет, бұл олардың құқықтық жүйеге сәйкестігін қамтамасыз етіп, қажетсіз құқықтық тәуекелдерді азайтады.

Адвокатура әртүрлі алаңдарда бағдарламалық құжатқа өзінің көзқарасын бірнеше рет айтып, оны мемлекеттік органдарға жолдады. Алайда бұл бастама әлі де қолдау таппады.

2) Адвокаттық қызмет кепілдіктерін кеңейту жөніндегі адвокатураның ұсыныстары бойынша жұмыстың тоқтауы

Депутаттар бастамашылық еткен «Процестік заңнаманы, адвокаттық қызметті және заң көмегін жетілдіру, соттан тыс және сотқа дейінгі дауларды реттеу мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық

актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң жобасы 2023 жылдың маусым айында Қазақстан Республикасы Парламентінің Мәжілісіне түсті. Осы заң жобасы бойынша адвокатура өкілдерінің қатысуымен белсенді талқылаулар жүргізілді.

Алайда 2024 жылғы мамырдан бастап депутаттар осы жоба бойынша жұмысты тоқтатты және бүгінгі күнге дейін жүргізілмейді.

Нәтижесінде қазақстандық адвокатураны дамыту тұжырымдамасын іске асыру шеңберінде адвокатура әзірлеген ұсыныстардың едәуір саны белгісіз уақытқа бұғатталды. Атап айтқанда, бұл келесі ұсыныстар:

- Аттестаттау бойынша жеңілдіктерді алып тастау.
- Адвокатқа барлық қажетті процестік әрекеттер туралы алдын ала хабарлау.
- Заң көмегі тегін негізде көрсетілетін тұлғалар мен істер санаттарының тізбесін кеңейту.
- Адвокаттың прокурордың келісімінсіз БАҚ-та клиенттің іс бойынша ұстанымын жариялау, сондай-ақ клиентке қатысты кез келген дұрыс емес ақпаратты теріске шығару мүмкіндігі.
- Адвокаттың пенитенциарлық жүйе мекемелерінде және сотқа дейінгі тергеп-тексеру органдарының кеңселерінде техникалық құралдарды кедергісіз пайдалануы.
- Адвокаттардың жауапкершілігін міндетті сақтандыруды ерікті сақтандыруға ауыстыру.

Аталған заң жобасындағы ҚК және ҚПК өзгерістеріне қатысты кейбір түзетулер қазіргі уақытта Мәжілісте қаралып жатқан сот төрелігін оңтайландыру жөніндегі заң жобасына ауыстырылды. Олардың ішінде:

- ҚР ҚК-нің 435-бабына («Адвокаттардың заңды қызметіне кедергі келтіру») жаңа редакция енгізу – бұл редакция нақты іс-әрекеттерді белгілей отырып, зардаптардың орын алуын ескермейтін формалды құрамды айқындайды.
- Қорғалуға құқығы бар куәгерлерге мемлекет кепілдік берген заң көмегі (МКБЗК) аясында адвокаттың тегін көмегін пайдалану мүмкіндігін беру.

Сонымен қатар, өткен жылы адвокатураның мәртебесін бұлыңғыр ететін, оның тәуелсіздігін төмендететін және адвокаттардың құқықтарын шектейтін бірқатар заңнамалық өзгерістер аталған заң жобасынан бөлініп, басқа заң жобалары аясында қаралды. Кейбір жағдайларда бұл түзетулер адвокатураның қатысуынсыз немесе оның пікірін елемей енгізілді. Қазіргі уақытта оларға жол бермеу және адвокаттардың құқықтарын сақтау бойынша жұмыс жалғасуда.

3) Әкімшілік жауаптылыққа тартылатын адамдарды қорғау мәселелері бойынша адвокатураның пікірін елемей

«Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңында ӘҚБтК-ге бірқатар түзетулер енгізіліп, заң консультанттарына адвокаттармен қатар әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша қорғаушы ретінде қатысу құқығы берілді.

Мәселен, 748-бапқа енгізілген өзгерістерге сәйкес, әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша қорғаушылар ретінде адвокаттар да, заң консультанттары да қатысуы тиіс. 750-бапқа енгізілген түзетулер заң консультанттарының қорғаушы ретінде тағайындалған жағдайда еңбекақысын адвокаттармен бірдей бюджет қаражатынан төлеуді қарастырады.

РАА ұзақ уақыт бойы осы өзгерістерді қабылдауға үзілді-кесілді келіспейтіндігін білдіріп, олардың қолайсыздығын дәлелдеді. Мемлекет басшысына үндеуді қоса алғанда, 11 жолданым жіберілді.

Бұл түзетулер алғаш рет 2020 жылдың желтоқсанында Парламент Сенатына ұсынылған, алайда Сенат оларды мақұлдамаған. Сондықтан 2021 жылдың 9 маусымында қабылданған заңның соңғы редакциясында заң консультанттарына қорғаушы мәртебесі берілген жоқ. 2022 жылдың наурызында РАА ӘҚБтК-ге өзгерістер енгізу жөніндегі жаңа заң жобасы бойынша Әділет министрлігіне өз ұстанымын жолдады. Бұл жобада заң консультанттарына әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша қорғаушы мәртебесін беру жөніндегі түзету қайта енгізілген болатын.

2022 жылдың 21 сәуірінде РАА-ның Ғылыми-консультативтік кеңесі аталған түзетулерге негізделген қарсылықтарды қамтитын салыстырмалы кестені бекітті. Бұл құжат Әділет министрлігіне жолданды, онда заң консультанттарына қорғаушы мәртебесін берудің негізсіздігі туралы дәлелдер келтірілген.

2022 жылдың күзіне қарай аталған түзетулер Мәжіліске енгізілген, депутаттардың адвокаттық қызметті реформалау мәселелері жөніндегі бастамашылық заң жобасына қайта енгізілді. 2022 жылғы 22 қарашада РАА бұл түзетулерге қарсылық білдіріп, депутаттарға ресми ұстанымын жолдады. Сонымен қатар, жұмыс топтарында және заң жобасын таныстыру барысында бұл өзгерістерге түбегейлі қарсы екенін мәлімдеді. Нәтижесінде, заң жобасынан бұл нормалар тағы да алынып тасталды.

2023 жылғы 23 мамырда Мәжіліс комитетінің көшпелі отырысында РАА төрағасы заң консультанттарын қорғаушылар ретінде қатыстырудың жол берілмейтінін нақты мәлімдеді.

2023 жылғы 29 маусымда Мәжіліске Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекске өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы үкіметтік заң жобасы енгізілді. Бұл құжатта заң консультанттарын қорғаушы мәртебесімен қамтамасыз ету жөніндегі нормалар қайта қарастырылған.

2023 жылдың тамыз айында Әділет министрлігі РАА-ның бұл түзетулер бойынша ұстанымын тағы да сұратты, оған жауап ретінде РАА олардың қабылдануына түбегейлі қарсылық білдіріп, ресми наразылық жіберді.

2023 жылғы 6 қазанда Қазақстан адвокаттарының форумында РАА төрағасы Мәжіліс депутаттарына заң консультанттарына қорғаушы мәртебесін беру мүмкін еместігін тағы да жеткізді.

2024 жылы бұл түзету бойынша ашық талқылаулар жүргізілген жоқ.

2024 жылдың қазан айында ҚР Премьер-министрі О.О. Бектеновке, Қазақстан Республикасы Президентінің құқықтық мәселелер жөніндегі көмекшісі Е.Н. Жиенбаевқа, Сенат спикері М.С. Әшімбаевқа, Мәжіліс Спикері Е.Ж. Қошановқа, Әділет министрі А.Н. Есқараевқа, Мәжіліс комитетінің төрағасы С.В. Имашеваға, сондай-ақ Парламент Мәжілісінің бейіндік комитетінің барлық құрамына, оның ішінде ӘҚБтК бойынша жұмыс тобының жетекшісі Шапақ У.-ға осы ұстанымды негіздеу отырып, РАА төрағасы зерттеуін жолдады.

2024 жылғы желтоқсанда РАА осы түзетуді алып тастау туралы Қазақстан Республикасы Президентінің Әкімшілігіне, спикерге, вице-спикерге және Сенат депутаттарына өтініш жолдады.

РАА бұл түзетулердің жол берілмейтіндігін негіздеу үшін мыналарға сүйенді:

- Түзетулер стратегиялық мемлекеттік бағдарламалардың ережелеріне қайшы келеді.
- Қорғаушының жария-құқықтық қызметі заң консультанттарының кәсіпкерлік мәртебесімен үйлеспейді.
- Адвокаттар үшін қорғаушы мәртебесін алу және оны жүзеге асыру талаптары заң консультанттарына қойылатын талаптармен салыстыруға келмейді.
- Әкімшілік құқық бұзушылықтар бойынша қорғаушыға қойылатын талаптардың төмендеуі оның мәртебесін әлсіретіп, азаматтардың құқықтарына теріс әсер етеді.
- Түзетулер ұлттық қауіпсіздікке және мемлекеттік мүдделерге елеулі қауіп төндіреді, өйткені шетел азаматтары заң консультанты мәртебесін ала отырып, шектеулі қолжетімділігі бар ақпаратқа кіруі мүмкін.
- Бейіндік заңда заң консультанттарына арналған кепілдіктер мен иммунитет деңгейі олардың қорғалушыларды тәуелсіз және қауіпсіз қорғауына жеткіліксіз.
- Нормалар реттеуші ықпал ету талдауын жүргізбестен қабылдануда.
- Заң консультанттарын тағайындау және олардың бюджет есебінен көрсететін заң көмегін бақылау механизмі қарастырылмаған.

Барлық көрсетілген қарсылықтарға қарамастан, 2025 жылғы 10 қаңтарда бұл түзетулер қабылданды. Олардың күшіне енуі адвокаттың мәртебесін айтарлықтай төмендетіп, шешілмейтін құқықтық мәселелердің пайда болуына алып келеді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 16-бабының 3-тармағына сәйкес, адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқығы бар әрбір адам үш жағдайда осы құқықты иеленеді: ұсталған кезде, қамауға алынған кезде, қылмыс жасағаны үшін айып тағылған кезде. Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодексіне (ӘҚБТК) сәйкес, тұлға әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізу аясында «ұсталған» мәртебесін ала алады, ал оған әкімшілік жаза ретінде қамауға алу қолданылған жағдайда – «қамауға алынған» мәртебесін иеленеді.

Осылайша, ҚР Конституциясының 16-бабының 3-тармағы тек қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп айыпталған тұлғаларды ғана емес, сондай-ақ ұсталған және қамауға алынған тұлғаларды да адвокаттардың құқықтық көмегін алуға құқығы бар тұлғалар қатарына жатқызады. Бұл құқық қылмыстық процестік заңнамасына да, ӘҚБТК нормаларына да сәйкес реттеледі.

Ұсталған немесе қамауға алынған адамдар ұсталатын мекемелерге заң консультанттарының кіру мүмкіндігі қазіргі уақытта адвокаттардан айырмашылығы қарастырылмаған.

Бұл қабылданған түзетулерді іс жүзінде жүзеге асыру көптеген жағдайларда әлі де мүмкін емес дегенді білдіреді. Осылайша, жаңа енгізілген түзетулер Конституцияның 13-бабының 3-тармағында көзделген әрбір адамның білікті заң көмегін алу құқығын өрескел шектейді.

ӘҚБТК құрамдарының едәуір саны заңмен қорғалатын құпияға немесе мемлекеттік құпияларға қол жеткізумен байланысты. Бұл ретте Заң консультанттарының мемлекеттік құпияларға қол жеткізу тетігі заңда жоқ, сондықтан осы салада көмек көрсету мүмкін болмайды.

Қабылданған нормаларды толық іске асырудың мүмкін болмауы азаматтардың да, заң консультанттары мен адвокаттардың да құқықтық мәртебесін әлсіретіп, хаос пен шатасуды тудырады.

Қалыптасқан құқықтық тұйықтан шығу және туындаған қайшылықты түпкілікті шешу мақсатында РАА Конституциялық соттың қабылданған түзетулердің Конституцияға сәйкестігін қарауын талап етеді. Қазіргі уақытта РАА Бас прокуратураға Қазақстан Республикасының Конституциялық сотына жүгіну туралы хат жолдады, ӘҚБТК-нің 748-бабының 2 және 5-бөліктерінің, 750-бабының 5, 6 және 7-бөліктерінің Конституцияның 16-бабының 3-тармағына сәйкес емес деп тану туралы жолдау.

4) ҚК, ҚПК және ҚАК оңтайландыру жөніндегі жұмыс шеңберінде адвокатураның ұсыныстары

2024 жылдың бойында РАА Қазақстан Республикасы Парламенті Мәжілісінде «Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Қылмыстық-атқару кодекстерін оңтайландыру мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң жобасын қарастыруға белсенді қатысуды жалғастырды.

РАА мен Мәжіліс депутаты Құспан А. Т.-ның белсенді ұстанымының арқасында көрсетілген заң жобасында РАА-ның келесі ұсыныстары көрініс тапты:

- Алдын ала тергеу деректерін жария ету үшін жауапкершілік тек тергеуге немесе қызметтік тексеруге кедергі келтірген, азаматтар мен заңды тұлғалардың құқықтарын бұзған жағдайда ғана қарастырылуы, сондай-ақ мұндай деректер құрамына қылмыстық іс бойынша адам құқықтарының бұзылуы мен заңдылық туралы ақпаратты қоспау (ҚК 423-бабы және ҚПК 201-бабы).
 - Адвокаттарды ҚК 408-бабында қорғалатын тұлғалар қатарына қосу.
 - ҚК 409-бабында адвокаттарды қорқыту мен күш қолданудан қорғауды күшейту.
 - ҚК 411-бабында адвокаттарды жала жабудан қосымша қорғау.
 - ҚК 435-бабы «Адвокаттардың заңды қызметіне кедергі жасау» формалды құрам ретінде қарастырылып, айтарлықтай зиян келтіру салдары алынып тастау.
 - ҚПК 65-1-бабы бойынша қорғалуға құқығы бар куәға көрсетілетін заң көмегін мемлекеттік кепілдендірілген заң көмегі шеңберінде төлеу.
 - ҚПК 70-бабында қорғаушыға процесте қатысу сәтінен бастап іс материалдарымен танысу құқығын бекіту.
 - ҚПК 106-бабы бойынша адвокатты шағымдануға құқығы бар тұлғалар тізіміне енгізу.
 - ҚПК 272-бабы бойынша адвокаттың бастамасымен тағайындалған сараптама кезінде зерттеу объектілерін, заттар мен құжаттарды сарапшыға жолдаудан бас тартуға жол бермеу.
 - ҚПК 76, 76-1-баптарында жәбірленушінің және азаматтық талапкердің өкілдерінің тізімін нақтылау.
 - ҚПК 122-бабында маманды іске тарту туралы тергеуді хабардар ету талабын жою.
 - ҚПК 272-1-бабы бойынша адвокаттың сарапшы қорытындысын тергеушіге міндетті түрде берусіз алу мүмкіндігі.
- Аталған ұсыныстар бойынша жұмыс жалғасуда.

5) Адвокаттарға салық жүктемесін азайту

2024 жылы РАА басшылығы Жаңа Салық кодексі жобасын әзірлеу жөніндегі жұмыс тобының қызметіне қатысып, Ұлттық экономика министрлігі мен Қаржы министрлігінің өкілдерімен тығыз өзара әрекеттесті. Нәтижесінде РАА ұстанымдарында баяндалған бірқатар ұсыныстар Салық кодексі жобасының үкіметтік мәтініне енгізіліп, 2024 жылдың соңында Мәжіліске қарауға жіберілді. Олардың ішінде:

- Адвокаттарды ҚҚС төлеушілер қатарынан шығару;
- Адвокаттар үшін ЖТС мөлшерлемесін 10%-дан 9%-ға дейін төмендету;
- Адвокаттық кеңселердің салық салуын егжей-тегжейлі реттеу.

Мәжілісте Салық кодексі жобасы бойынша одан әрі жұмыс істеу барысында депутаттар қосымша келесі ұсыныстарды ескерді, және адвокатура оларды кодекстің түпкілікті мәтінінде көретініне үміттенеді:

- адвокаттардың стандартты салық шегерімдерін қолдану құқығын сақтау;
- ЖТС мөлшерлемесін одан әрі төмендету мүмкіндігін қарастыру.

Ұсыныстарды іске асыру адвокаттар үшін салық жүктемесін әділ теңестіруге мүмкіндік береді. Адвокатура депутаттарға ұсынған есептеулер көрсеткендей, ЖТС-тың 10% мөлшерлемесін қолдану және шегерімдерді пайдалану мүмкіндігінің болмауы адвокаттарды жалпыға бірдей белгіленген немесе арнайы салық режимін қолданатын жеке кәсіпкерлермен салыстырғанда теңсіз жағдайға қояды. Адвокат үшін табыс мөлшері бірдей болған жағдайда, салық жүктемесінің коэффициенті 14-15%-ды құрайды, ал жеке кәсіпкерлер үшін бұл көрсеткіш 6-7% деңгейінде. Бұл адвокаттардың салық жүктемесі кез келген салық режимін қолданатын жеке кәсіпкерлерге қарағанда 2,3 есе жоғары екенін білдіреді.

6) Сот жүйесін реформалау жөніндегі адвокатураның ұсыныстарын есепке алу

РАА Қазақстан Республикасы Президентінің кассациялық инстанция құру туралы заң және кәсіпкерлік қоғамдастықпен дербес консультациялар жүргізу қажеттілігі туралы ұсынысын қолдады және заңнамаға енгізілген өзгерістерді әзірлеуге және талқылауға белсенді қатысты.

Нәтижесінде, 2024 жылғы 21 қарашадағы «Сот жүйесін реформалау және іс жүргізу заңнамасын жетілдіру мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заң қабылданған кезде адвокатураның елеулі ұсыныстары ескерілді, оның ішінде:

- Астана қаласында азаматтық, қылмыстық және әкімшілік істер бойынша үш тәуелсіз кассациялық сот құру;

- Істерді ерекше негіздер бойынша қайта қарау үшін Жоғарғы Сотқа жүгіну мүмкіндігін сақтау;
- «Жаппай кассацияға» көшу және кейбір процестік сүзгілерді алып тастау (кезең-кезеңімен енгізіледі);
- Барлық санаттағы істер бойынша кассациялық инстанциядағы алдын ала қарау сатысын алып тастау;
- Барлық санаттағы істерді тараптардың қатысу мүмкіндігін міндетті түрде қамтамасыз ете отырып, алқалы құрамда қарау;
- Кассациялық өтінішті кассациялық шағыммен ауыстыру.

Аталған өзгерістер адвокаттар мен олардың клиенттерінің процестік мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтеді, сондай-ақ сот қорғауына және білікті заң көмегін алуға конституциялық құқықтардың неғұрлым толық іске асырылуын қамтамасыз етеді.

3. Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының құқықтық ұстанымдары

2024 жылы Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты әр адамның білікті заң көмегін алу құқығына қатысты бірқатар мәселелерді қарастырды. Нәтижесінде, адвокаттар өз клиенттерінің құқықтарын қорғау және адвокаттық қызмет кепілдіктерін іске асыру үшін тікелей қолдана алатын құқықтық ұстанымдары бар бірнеше нормативтік қаулылар қабылданды.

Адвокатура мәселелеріне мұндай ерекше назар аудару Конституциялық Сот қызметіндегі оң үрдіс екені сөзсіз.

РАА Конституциялық Соттың жұмысына белсенді қатысып, адвокаттар мен олардың қорғауындағы тұлғалардың мүдделерін қамтамасыз етуге бағытталған ұстанымдарды әзірлеп, жариялады. РАА ұсынған бірқатар бастамалар Конституциялық Соттың түпкілікті ұстанымдарына енгізілді.

Атап айтқанда, Конституциялық Сот адвокатураның келесі мәселелер бойынша пікірін қолдады:

- Күдікті немесе оның қорғаушысы қылмыстық қудалау органынан процестік әрекеттердің хаттамаларының көшірмелерін алу немесе оларды өз бетінше түсіріп алу мүмкіндігі – құқықтарды қорғау және білікті заң көмегін алу (көрсету) тетіктерінің бірі болып табылады.
- Қылмыстық процеске қатысатын қорғаушы күдіктінің немесе айыпталушының кінәсін жоққа шығаратын немесе жауапкершілігін жеңілдететін мән-жайларды анықтау үшін барлық заңды қорғау құралдары мен тәсілдерін пайдалануға, сондай-ақ мүдделер қақтығысына жол берместен оларға қажетті білікті заң көмегін көрсетуге міндетті.
- «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңнан басқа нормативтік құқықтық актілермен заң көмегін көрсетудің

ерекшеліктерін белгілеу – құқықтық процестің ерекшеліктерін ескере отырып, мұндай көмекті көрсететін тұлғаларға ерекше жағдайлар жасауды көздеуі мүмкін, бірақ ол көрсетілетін көмектің көлемін, түрлері мен тәсілдерін қысқартуға әкелмеуі тиіс.

1) Күдіктінің және оның қорғаушысының қылмыстық қудалау органынан олардың қатысуымен жүргізілген процестік әрекеттер хаттамаларының көшірмелерін алу немесе дербес алу мүмкіндігін қамтамасыз ету

2024 жылғы 4 мамырдағы № 43-НП нормативтік қаулысында Қазақстан Республикасының Конституциялық Соты ҚПК-нің 64-бабының тоғызыншы бөлігінің 17) тармағы мен 70-бабының екінші бөлігінің 5) тармағын Конституцияға сәйкес деп таныды. Сонымен қатар, Конституциялық Сот қорғаушы мен күдіктінің қылмыстық іс материалдарына қол жеткізу және олардың көшірмелерін алу құқығын қамтамасыз ету мақсатында қылмыстық іс жүргізу заңнамасын жетілдіру бойынша шаралар қабылдау қажеттігін атап өтті.

Конституциялық Сот өз қаулысында ҚПК-нің көрсетілген нормаларының мазмұнынан күдікті мен оның қорғаушысы алдын ала тергеу аяқталғанға дейін шектеулі көлемдегі процестік құжаттар мен шешімдердің көшірмелерін алуға немесе оларды түсіруге құқылы екені туындайтынын атап өтті. Бұл тізімде күдіктінің қатысуымен жүргізілген тергеу және процестік әрекеттердің хаттамалары тікелей көрсетілмеген, алайда ҚПК-нің 64-бабының тоғызыншы бөлігінің 17) тармағы мен 70-бабының екінші бөлігінің 5) тармағында мұндай хаттамалардың көшірмелерін түсіруге немесе алуға тікелей тыйым салатын нақты құқықтық нормалар да жоқ. Осылайша, бұл нормалар адам мен азаматтың конституциялық құқықтарын шектеуге тікелей негіз болмайды, және оларды заңнаманы жетілдіру арқылы нақтылау қажет.

Конституциялық Сот сондай-ақ ҚПК-нің аталған нормалары процестік құжаттардың көшірмелерін алу және түсіру құқығымен қатар, күдікті мен оның қорғаушысының қылмыстық процестегі бірқатар өзге де маңызды құқықтарын бекітетінін атап өтті. Бұл нормалар Қылмыстық-процестік заң арқылы адамның және азаматтың өз құқықтары мен бостандықтарын заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғау және білікті заң көмегін алу (Конституцияның 13-бабы), сондай-ақ өзінің құқықтары мен мүдделеріне қатысты құжаттармен танысу (Конституцияның 18-бабы) жөніндегі конституциялық құқықтарын қамтамасыз етуге бағытталған. Осылайша, бұл нормалар шектеуші емес, керісінше, қорғаушы және күдіктінің құқықтарын кеңейтетін, оң сипатқа ие.

Конституциялық Сот ҚПК-нің 64 және 70-баптарында процестік құжаттардың көшірмелерін алу және түсіру құқығының тікелей көрсетілмеуі күдіктіні қорғауға және оның білікті заң көмегін алуына кедергі келтірмейтінін ашық түрде атап өтті. Бұл «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы»

заңның 33-бабы 3-тармағының 4) тармақшасына негізделген, оған сәйкес адвокат көмек сұраған тұлғаға қатысты материалдармен, оның ішінде процестік құжаттармен, тергеу және сот істерімен танысу құқығына ғана емес, сондай-ақ олардағы ақпаратты заңмен тыйым салынбаған кез келген тәсілмен тіркеу құқығына ие. Осыны және ҚПК-нің 64 және 70-баптарында күдіктінің қатысуымен жүргізілген тергеу әрекеттерінің хаттамаларын көшіруге тікелей тыйым салынбағанын ескере отырып, қылмыстық қудалау органдары мен олардың лауазымды тұлғалары қорғаушының бұл ақпаратты көшіру арқылы тіркеуіне кедергі жасауға құқылы емес.

Конституциялық Сот ҚПК-нің 64 және 70-баптарының үйлесімсіздігін анықтап, оның адам мен азаматтың өз құқықтары мен бостандықтарын қорғау құқығын бұзуға әкелуі мүмкін екенін атап өтті. Осыған байланысты, Сот бұл нормаларды жетілдіру қажеттігін көрсетті. Сондай-ақ, Конституциялық Сот құқықтық табиғаты мен қылмыстық процестің жалпы қағидаттарын ескере отырып, күдікті мен оның қорғаушысының құқықтарындағы айырмашылықтар ақылға қонымды және негізді болуы тиіс екенін атап өтті. Бұл айырмашылықтар құқықтық реттеуде теңгерімсіздік туғызбауы және әр адамның өз құқықтары мен бостандықтарын заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғау құқығын бұзбауы тиіс. Бұл әсіресе, егер күдікті өзін-өзі қорғауды жеке жүзеге асырып, қорғаушының көмегін пайдаланбаса, аса маңызды болып табылады.

Күдікті мен оның қорғаушысының тергеу аяқталғанға дейін қылмыстық іс материалдарына толық қол жеткізуінің шектелуі тергеу мақсаттарына қол жеткізу және тергеуге заңсыз ықпал ету мүмкіндігін болдырмау тұрғысынан түсінікті. Бұл, әсіресе, куәларға қысым көрсету немесе дәлелдемелерді ерте жариялау қаупін болдырмау үшін маңызды. Алайда, күдіктінің өз көрсетілімдері қамтылған тергеу әрекеттерінің хаттамаларының көшірмесін алу құқығының болмауы Конституциялық Соттың пікірінше, қорғану құқығын қамтамасыз ету немесе білікті заң көмегін алу тұрғысынан жеткілікті негізделмеген.

Конституциялық Сот күдікті мен оның қорғаушысының қылмыстық қудалау органынан өз қатысуымен жүргізілген процестік әрекеттердің хаттамаларының көшірмелерін алу немесе оларды өз бетінше түсіру мүмкіндігі – өз құқықтарын қорғаудың және (немесе) білікті заң көмегін алудың (көрсетудің) маңызды тәсілдерінің бірі екенін атап өтті. Ол бұл әдіс адвокаттың аталған процестік құжаттарындағы ақпаратты тіркеу құқығына толық сәйкес келетінін, сондай-ақ қылмыстық процестің басқа қатысушыларының құқықтарының нақты немесе болжамды бұзылуын тудырмайтынын атап өтті.

2) Қорғаушыны қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатысудан шеттету мәселелерін регламенттеу.

Конституциялық Соттың 2024 жылғы 9 қазандағы № 53-НП нормативтік қаулысымен ҚПК-нің 94-бабы бірінші бөлігінің 3) тармағы қорғаушының қылмыстық іс бойынша қорғаушымен қарама-қарсы мүдделері бар адаммен туыстық қатынастағы іс жүргізуге қатысуға тыйым салу бөлігінде Конституцияға сәйкес деп танылды.

Конституциялық Сот қаулыда Конституцияға сәйкес әрбір ұсталған, қамауға алынған, қылмыс жасады деп айыпталған адам ұсталған, қамауға алынған немесе айып тағылған сәттен бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалануға құқылы екенін атап өтті. Бұл құқық әркімнің әртүрлі жағдайларда, оның ішінде сот ісін жүргізудің жекелеген нысандары шеңберінде жеке тұлғаның құқықтары мен заңды мүдделерін іске асыруға және қорғауға қызмет ететін білікті заң көмегін алуға неғұрлым жалпы құқығының мазмұнынан туындайды (Конституцияның 13-бабының 3-тармағы және 16-бабының 3-тармағы).

Конституциялық Сот сонымен қатар заң көмегін көрсету қағидаттары ретінде заңның үстемдігі, клиенттің құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу және қорғау, оның мүддесі үшін заң көмегін көрсету айқындалғанын түсіндірді. Осы мақсатта адвокат клиенттің құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуге бағытталған нақты мән-жайларды анықтау бойынша заңмен тыйым салынбаған кез келген іс-әрекеттерді орындауға міндетті (Адвокаттық қызмет туралы Заңның 33-бабы 7-тармағының 3), 3) және 4) тармақшалары және 10) тармақшасы). Адвокат пен азаматтың өзара қарым-қатынасы контекстінде білікті заң көмегін көрсету тараптардың өзара сеніміне негізделеді. Мұндай сенімді қамтамасыз етудің маңызды құралы адвокатқа жүгіну фактісі, көмек сұраған адаммен және басқа адамдармен ауызша және жазбаша келіссөздердің мазмұны туралы, көмек сұраған адамның мүддесі үшін қабылданатын іс-әрекеттердің сипаты мен нәтижелері туралы мәліметтер, сондай-ақ заң көмегін көрсетуге қатысты өзге де ақпарат болып табылатын адвокаттық құпияны сақтау болып табылады (Адвокаттық қызмет туралы Заңның 37-бабының 1-тармағы).

Осы негізде Конституциялық Сот қорғаушыны мүдделер қақтығысын қоса алғанда, заңда белгіленген мән-жайлар болған кезде қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатысудан шеттету Конституцияға қайшы келмейді, өйткені ол қылмыстық сот ісін жүргізудің әділдігі мен заңдылығын қамтамасыз етуге және іс бойынша дұрыс шешім қабылдауға бағытталған деген қорытындыға келді. Адвокаттардың білікті қорғаушылар ретіндегі қызметі Негізгі Заңда бекітілген сот қорғауы құқығын және сот төрелігі қағидаттарын жүзеге асырумен тығыз байланысты және қылмыстық істер бойынша шешімдер қабылдау кезінде объективтілікті, бейтараптықты және әділдікті қамтамасыз ету жөніндегі жария мүдделерді іске асыруға қызмет етеді.

Нормативтік қаулыда қылмыс жасады деп айыпталған әрбір ұсталған, қамауға алынған, айыпталушының адвокаттың (қорғаушының) көмегін тиісінше ұсталған, қамауға алынған немесе айып тағылған сәттен бастап пайдалану құқығы бірінші кезекте адвокатты өз бетінше таңдау және шақыру жолымен іске асырылатынына назар аударылады (64-баптың тоғызыншы бөлігінің 3-тармағы және екінші бөлігінің 6) тармағы ҚПК 65-1-баптары). Мұндай таңдау белгіленген талаптарға сәйкес келетін адвокаттар арасынан жүзеге асырылады, бұл қорғаушы тараптың өз мүддесі үшін белсенді қызметін қамтамасыз ету арқылы істің өзіне қолайлы нәтижесіне қол жеткізуде жеке тұлғаның аталған құқығын тиісінше жүзеге асырудың қосымша кепілі болып табылады. Қылмыстық процеске қатысушы қорғаушы күдікті, айыптауды жоққа шығаратын немесе күдіктінің, айыпталушының жауапкершілігін жеңілдететін мән-жайларды анықтау мақсатында қорғаудың барлық заңды құралдары мен тәсілдерін пайдалануға және оларға қажетті білікті заң көмегін көрсетуге міндетті.

Конституциялық Сот қаралып отырған қылмыстық-прецеденттік норма редакциясының бірқатар кемшіліктері бар екенін атап өтіп, оларды жетілдіру мәселесін қарауды ұсынды.

3) Білікті заң көмегін алу мақсатында сотталған адамның телефон арқылы сөйлесу құқығы туралы нормаларды түсіндіру.

Конституциялық Соттың 2024 жылғы 27 желтоқсандағы № 60-НП нормативтік қаулысымен ҚАК 109-бабының екінші бөлігі, 134-бабының бірінші бөлігінің 2) тармақшасы және Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 17 қарашадағы № 819 бұйрығымен бекітілген Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің ішкі тәртіп қағидаларының 104-тармағы Конституцияға сәйкес деп танылды:

Қаралған нормаларда баяндалған және сотталғандардың әлеуметтік байланыстарын қолдауға бағытталған телефон арқылы сөйлесу мүмкіндігін беру жағдайларының тізбесі толық болып табылмайды. Көрсетілген нормалар Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес және Қазақстан Республикасы Қылмыстық-атқару кодексінің 10-бабының 7) және 8) тармақшаларымен, 106-бабының алтыншы бөлігімен және 107-бабының екінші бөлігімен, «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 1-бабының 8) тармақшасымен және 45-бабы 1-тармағының 1) және 2) тармақшаларымен өзара байланысты сотталған адамның жазасын өтеудің қатаң шарттарында, сондай-ақ жазалау тәртібімен тәртіптік изоляторда ұстауда болған кезеңде білікті заңгерлік немесе медициналық көмек алу мақсатында телефон арқылы сөйлесу құқығын шектемейді.

Конституциялық сот өзге түсіндіруге жол берілмейтінін атап өтіп, Ішкі істер министрлігіне өзі баяндаған құқықтық ұстанымдарға сәйкес қылмыстық-

атқару жүйесі мекемелерінің ішкі тәртіп ережелеріне түзетулер енгізуді тапсырды.

Конституциялық Сот әркімнің Конституциямен бекітілген білікті заң көмегін алу құқығына назар аударды, ол ешқандай жағдайда шектелмейді. Осы тұрғыда «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңнан басқа өзге де нормативтік құқықтық актілермен заң көмегін көрсету ерекшеліктерін белгілеу құқықтық процестің ерекшелігін ескере отырып, осындай көмек көрсететін адамдардың қызметі үшін ерекше жағдайлар жасаудан тұруы мүмкін, бірақ заң көмегінің көлемін, түрлері мен тәсілдерін қысқартумен қатар жүрмеуге тиіс.

Сондай-ақ, Конституциялық сот қолданыстағы заңнамаға сәйкес адвокаттар оның әртүрлі көріністерінде заң көмегін көрсететінін, соның ішінде ауызша да, жазбаша да құқықтық мәселелер бойынша кеңес беретінін атап өтті. Бұл ретте мұндай құқықтық консультация беру құқықтық сипаттағы өтініштерді, шағымдарды, өтінішхаттарды және басқа да құжаттарды жасау мәселесіне қатысты болуы мүмкін (Заңның 1-бабының 8) тармақшасы және 45-бабының 1-тармағының 1) және 2) тармақшалары).

4. Адвокаттық қызметті қосымша реттеу және кепілдіктер деңгейін төмендету әрекеттері

1) РАА Қаржылық мониторинг саласындағы адвокаттар мәртебесіне қосымша шектеулерге жол бермеуге мүмкіндік алды

2024 жылы РАА «Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс – қимыл туралы» Заңға (бұдан әрі-АЖ/ТҚҚ туралы Заң), бейіндік Заңға ӘҚБтК-ге ұсынылған өзгерістер мен толықтыруларға тағы да тап болды, олар адвокатураның тәуелсіздігін әсер ететін және мемлекеттік органдар тарапынан адвокаттардың бақылауын көздейтін түзетулер болды.

Жобаны әзірлеу кезеңінде адвокатураның қарсылықтарының арқасында адвокатураның жағдайын нашарлататын бірқатар түзетулер алынып тасталды:

1. АЖ/ТҚҚ туралы Заңның 10-бабында 3-тармақ сақталды, оған сәйкес адвокаттар операциялар туралы мәліметтер мен ақпаратты ұсынбайды, егер бұл мәліметтер мен ақпарат анықтау, алдын ала тергеу органдарында, соттарда жеке және (немесе) заңды тұлғаларды өкілдік ету және қорғау мәселелері бойынша заң көмегін көрсетуге байланысты алынса, оларды шешу кәсіби заң білімін талап ететін мәселелер бойынша консультациялар, түсініктемелер, кеңестер және жазбаша қорытындылар түрінде заң көмегін көрсету, талап арыздар жасау, шағымдар мен басқа да құқықтық сипаттағы құжаттар болса. Жоба осы тармақты алып тастауды көздеді.

2. АЖ/ТҚҚ саласындағы білімге адвокаттардың міндетті түрде тестілеуден өтуін көздейтін АЖ/ТҚҚ туралы Заңның 11-1-бабының 8-тармағы алынып тасталды.

3. Қаржылық мониторингі субъектілерінің әкімшілік жауапкершілігін көздейтін ӘҚБтК-нің 214-бабының бірқатар құрамдары бойынша адвокаттар үшін санкциялар мөлшері азайтылды.

Алайда, өзгертілген жобада бірқатар ұсыныстар сақталды, олар қабылданған жағдайда адвокатураның тәуелсіздігін едәуір шектейді және адвокаттардың қызметіне мемлекеттік бақылауды енгізеді.

1. АЖ/ТҚҚ туралы Заңның 10-бабының 2-тармағында адвокаттарда қаржылық мониторингке жататын операциялар туралы мәліметтер мен ақпарат болмаса да, қаржы мониторингі субъектілерінің жеке кабинетінде адвокаттарды міндетті тіркеу енгізілді.

2. Бейінді Заңның 23-бабы 15-3) тармақшамен толықтырылды, ол уәкілетті органға (Әділет министрлігіне) бақылау субъектісіне (объектісіне) бара отырып, адвокаттарды жоспардан тыс тексеру және адвокаттарды профилактикалық бақылау нысанында мемлекеттік бақылау функцияларын беруді көздейді.

3. ӘҚБтК-нің 214-бабында көзделген бірқатар құрамдар бойынша АЖ/ТҚҚ саласындағы талаптарды бұзғаны үшін адвокаттар үшін айыппұл мөлшерін едәуір арттыру көзделген.

Халықаралық стандарттар мен құқық қолдану практикасына сілтеме жасай отырып РАА аталған өзгерістер мен толықтыруларға жол берілмейтінін мәлімдеді.

РАА Қазақстан Республикасының 2023 жылы өткізілген өзара бағалау туралы есебіне сәйкес адвокаттарға АЖ/ТҚҚ саласындағы тәуекелдердің төмен салмағы берілгенін еске салды.

Қаржылық мониторингке жататын операциялар туралы мәліметтерге қарамастан, барлық адвокаттардың жеке кабинетте тіркелу міндетін белгілейтін ұсынылған түзету адвокатураның тәуелсіздігін едәуір шектеді, адвокаттық қызметтің тәуелсіздік деңгейін негізсіз және пропорционалды түрде төмендетті. Бұл ретте интернет-ресурста тізілім орналастырылған Қаржылық мониторингі жөніндегі агенттік мүдделері көбінесе қылмыстық істер бойынша адвокаттардың ұстанымдарына тікелей қайшы келетін құқық қорғау органы болып табылады.

Әділет органының адвокаттарға қатысты бақылауды жүзеге асыруға және тексерулер жүргізуге құқығы жоқ. РАА адвокаттарға қатысты уәкілетті органның бақылау субъектісіне (объектісіне) баруымен жоспардан тыс тексерулер, профилактикалық бақылау жүргізу адвокатураның тәуелсіздігі мен өзін-өзі басқару қағидаттарына қайшы келетінін, сондай-ақ адвокаттық құпияны сақтау мүмкін емесстігін мәлімдеді. Адвокаттардың АЖ/ТҚҚ туралы заңнаманы сақтауын қамтамасыз ету жөніндегі тиісті функциялар РАА және

аумақтық адвокаттар алқаларына бейінді заңмен бекітілген және олар осы функцияларды орындайды.

РАА ӘҚБтК-нің 214-бабының қолданылу кезеңінде бірде-бір адвокат осы бапта көзделген бірде-бір құрам бойынша әкімшілік жауапкершілікке тартылмағанын, осыған байланысты жауапкершілікті қатаңдатуға ешқандай себеп жоқ екенін атап өтті.

Нәтижесінде, адвокатура қызметінің іргелі принциптерін бұзбай, қаржылық қылмыстармен күресу қажеттілігі туралы РАА ұсыныстары қабылданды және әзірлеушілер ұсынылған түзетулерден бас тартты.

2) РАА адвокаттық сауалдың қолданылу аясын тарылтуға жол бермеді

2024 жылы адвокаттардың адвокаттық сұрау бойынша ақпарат алу мүмкіндігін едәуір шектеуге бағытталған мемлекеттік органдардың әрекеттері жалғасуда.

Осылайша, 2024 жылғы ақпанда ҚР «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясының қорғаудағы тұлғаларға ғана емес, сонымен қатар адвокаттың клиенттері болып табылмайтын басқа да тұлғаларға қатысты адвокаттық сауалдарға жауап беруден бас тарту қажеттілігі туралы ұстанымына жауап беруге мәжбүр болды. Бұл ұстанымды Әділет Министрлігінің Тіркеу қызметі және заң қызметтерін ұйымдастыру департаменті қолдады, ол тіркеуші органның құқық иеленушінің келісімін қоспағанда, мүдделері олар өкілдік етпейтін (яғни клиенттер болып табылмайтын) үшінші тұлғалардың жылжымайтын мүлікке иеліктен шығарылған (тоқтатылған) құқықтары туралы ақпаратты адвокаттарға беруге құқығы жоқ деген пікірін білдірді.

РАА мұндай ұстаныммен үзілді-кесілді келіспеді және адвокаттың білікті заң көмегін көрсетуі клиенттің бұзылған құқықтарын қорғаудың құқықтық ұстанымын, стратегиясы мен тактикасын, нақты істің жеке ерекшеліктеріне байланысты ақпарат жинау тәсілдерін айқындау үшін қажетті түрлі іс-қимылдар кешені болып табылатынын мәлімдеді. Адвокат оны көрсету үшін жеткілікті құқықтар мен өкілеттіктерге ие болған жағдайда ғана заң көмегі білікті болуы мүмкін.

РАА Адвокаттық сауалдың негізгі функциясы адвокат клиентке заң көмегін көрсететін нақты іс бойынша білікті заң көмегін көрсету және клиенттің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында адвокаттың ақпаратты (дәлелдемелерді) жинауы болып табылатынын атап өтті.

Адвокатқа заң көмегін көрсету барысында өзінің сенімгері туралы ақпарат қажет емес, заң көмегі көрсетілетін іске қатысы бар белгілі бір тұлғалар, объектілер, оқиғалар туралы мәліметтер қажет.

РАА қолданыстағы заңнама адвокатқа оның клиенттері болып табылмайтын үшінші тұлғаларға қатысты ақпаратқа қол жеткізуге тікелей кепілдік беретін көптеген жағдайларға сілтеме жасады.

РАА бейінді Заңның 33-бабы 3-тармағының 2) тармақшасымен, 33-бабы 3-тармағының 8) тармақшасымен, 35-бабының 8-тармағымен сұрау салу адресаттарының мынадай шарттар жиынтығы болған кезде сұратылған мәліметтерді ұсынудың сөзсіз міндеті белгіленгені туралы ұстанымды дәйекті түрде қорғайды:

- сұрау салу заң көмегін көрсетумен байланысты;
- ақпарат адвокаттық қызметті жүзеге асыру үшін, оның ішінде сотта өкілдік етуді жүзеге асыру үшін қажет;
- мәліметтер қолжетімділігі шектеулі ақпаратқа жатқызылмаған.

РАА ұстанымында кең құқық қолдану практикасына, сондай-ақ ӘҚБтК-нің 668-бабы бойынша адвокаттардың әкімшілік талаптары және әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша сот практикасына сілтемелер келтірілді, онда соттар адвокаттардың үшінші тұлғаларға қатысты ақпарат алу құқығын қолдады.

Адвокатураның бұл ұстанымы қабылданды және қазіргі құқық қолдану практикасы өзгеріссіз сақталды.

Алайда адвокаттардың өтінішіне қол сұғушылық тоқтаған жоқ.

Мәжілістің қарауындағы Адвокаттық қызмет пен заң көмегін реформалау туралы жобаға бірқатар түзетулер енгізілді, ол адамдар тобын және адвокаттық сұрау салу пайдаланылуы мүмкін негіздер шеңберін айтарлықтай шектеді. Кейінірек бұл түзетулер қазіргі уақытта қаралып жатқан әкімшілік әділет саласындағы реформалау туралы басқа заң жобасына бөлінді.

Жоба бірқатар кодекстер мен заңдарға (Жер кодексі, «Байланыс туралы», «Мемлекеттік шекара туралы» Заңдар және тағы басқалар) өзгерістер енгізуді көздеді, оған сәйкес адвокаттық сұрау салу бойынша мәліметтерді алу адвокатқа тек өз клиентіне қатысты және клиенттің жазбаша келісімімен ғана қолжетімді болады.

Түзетулер енгізу қажеттілігін депутаттар адвокат пен заң консультанттарының сұрау салу бойынша мәліметтер алу құқығын теңестіру ниетімен негіздейді. Алайда, ұсынылған өзгерістер заң консультанттарының мүмкіндіктерін кеңейтпейді, керісінше оларды айтарлықтай тарылтады. Сондай-ақ, олар іс жүзінде адвокаттық сұрау институтын жоюға әкеп соғады. Заң консультантының мәртебесін көтерудің орнына адвокаттың мәртебесін төмендету ұсынылады, бұл екі субъектіні де дәлелдемелерді өз бетінше алу мүмкіндігінен айырады.

Түзетудің авторлары ұсынылған нормалар болмаған кезде адвокат немесе заң консультанты өз шарт жасасқан және одан сенімхаты бар клиентіне қатысты ақпаратты ала алмаған бірде-бір мысал келтірмеген.

РАА ұсынылған түзетулерді тағы да сынға алды. Ол өз клиентіне қатысты ақпарат алу үшін адвокат одан жеке келісім алу туралы ұсыныс мүлдем қолайсыз болып көрінетінін атап өтті. Өз клиенттеріне қатысты ақпарат алу үшін адвокаттық сұрау мүлдем қажет емес – сенімхат пен қорғау (өкілдік) туралы хабарламаның болуы жеткілікті.

РАА Адвокаттық сауалдың мақсаты заң көмегін көрсету үшін қажетті, бірақ адвокаттың клиентіне жалпыға бірдей белгіленген тәртіппен қол жетімді емес мәліметтер мен құжаттарды алу болып табылатынын тағы да атап өтті. Бұл мақсат адвокаттың қоғамдық құқық субъектісі ретінде арнайы өкілеттіктерінің болуымен жүзеге асырылады. Алайда, мұндай қол жетімділік еріксіз болуы керек. Адвокат ақпаратты (дәлелдемелерді) жинауды адвокат клиентке заң көмегін көрсететін нақты іс бойынша білікті заң көмегін көрсету және клиенттің құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау мақсатында ғана жүргізуге тиіс. Адвокаттың бұл мәліметтерді басқа мақсатта жинауға құқығы жоқ.

РАА тағы да адвокаттың заңмен қорғалатын құпияға қол жеткізуі жаңа нәрсе емес екенін еске салды. Ол қазіргі уақытта заңнамада белгілі бір дәрежеде бар және адвокаттар оны сәтті қолданады. Бірқатар нормативтік актілерде адвокаттарға мұндай қол жетімділік берілген және қалыпты жұмыс істейді.

Осыған байланысты РАА заңмен қорғалатын құпияны құрайтын мәліметтерді алуға және адвокаттық сауалдың құқықтық мәртебесін күшейтуге адвокаттардың құқықтарын кеңейтуді талап етуді жалғастыруда және депутаттарды осы мәртебені төмендетпеуге және қолданыстағы тетік бұрыннан жұмыс істеп тұрған жерде адвокаттық жұмыста негізсіз кедергілер тудырмауға шақырды. Осы кепілдікті қорғау бойынша жұмыс 2025 жылы жалғасуда.

3 бөлім. Көрсетілетін заң көмегінің сапасы

1. МКБЗК саласындағы сыни жағдай: өсіп келе жатқан қарыздар, төлемдердің кешігуі және жүйелік іркілістер

Мемлекет кепілдік берген заң көмегі жүйесіндегі Адвокаттық қызмет (МКБЗК) азаматтардың қорғауға конституциялық құқығын қамтамасыз ету жөніндегі маңызды функциялардың бірі болып табылады.

Алайда, 2024 жылы МКБЗК жүйесі оның жұмысына қауіп төндіретін мәселелерге тап болды.

Егер 2023 жылы негізгі проблемалар төмен тарифтер, төлемдерді есептеудің әділетсіз механизмі және адвокаттардың сыйақы мөлшерін анықтауда процестік қарсыластарына тәуелділігі болып қалса, онда 2024 жылы жағдай айтарлықтай нашарлады. Ескі мәселелерге жаппай төлемдердің кешігуі, адвокаттардың қылмыстық істерге қатысуын төлеуден жоғары баға бойынша заң консультанттарына ауызша кеңес беру ақысы, ретсіз қаржыландыру және жүйенің толық төлем қабілетсіздігі қаупі қосылды.

1) Берешек ауқымы, бей-берекет қаржыландыру

2024 жылы РАА Әділет министрлігіне МКБЗК көрсететін адвокаттардың еңбегіне ақы төлеу бойынша берешекті реттеу мәселелері бойынша 12 рет жүгінді. 2024 жылдың соңында кейбір аймақтарда қаржыландыру мүлдем тоқтады.

2025 жылғы қаңтарда МКБЗК жүйесінде жұмыс істейтін адвокаттар алдындағы берешек 426,2 млн теңгеге жетті, бұл ретте кейбір өңірлерде 2024 жылға қаржыландыру әлі жүргізілген жоқ.

Сонымен қатар, 2024 жылы кейбір аймақтардағы адвокаттар өздерінің еңбекақыларын жүйесіз төлеуге тап болды: кейбір адвокаттар желтоқсан айына, ал басқалары тек сәуір немесе мамыр айларына төленеді.

Төлемдер бірнеше айға кешіктіріледі, ал адвокаттардың жұмыс шығындары (көлік, дәлелдемелер жинау, материалдарды талдау) тұрақты болып қалады. Бұл ретте МҚБЗК жүйесінде жұмыс істейтін адвокаттар аса күрделі істер бойынша сот отырыстарына күнделікті қатысуына байланысты жиі жеке практика жүргізу мүмкіндігінен айырылады.

Нәтижесінде көптеген адвокаттар мемлекет уақтылы төлеуге міндетті қызметтерді орындай отырып, күнкөріссіз қалды.

2) Бюджет қаражатын әділетсіз бөлу

Бюджет қаражатын заң көмегіне бөлу қосымша алаңдаушылық туғызады.

- Заң консультанттарының ауызша консультацияларына қомақты сомалар бөлінеді, бұл ретте олардың сапасын бақылаудың және жүргізілген консультациялардың санын есепке алудың нақты тетігі жоқ.
- Сонымен бірге қылмыстық іс бойынша қорғауды жүзеге асыратын адвокаттар бірнеше есе аз жалақы алады.

Бұл қаражаттың әділетсіз бөлінуіне әкеледі және халықтың әлеуметтік осал топтары үшін білікті заң көмегінің қолжетімділігіне қауіп төндіреді.

3) Автоматтандырылған жүйенің болмауы және бюрократиялық кедергілер

Қарыздар мен бей-берекет қаржыландырудан басқа, адвокаттар әкімшілік кедергілерге тап болуда:

- Төлем өтінімдерін қолмен өңдеу: кейбір аймақтарда 2024 жылдың көктеміне өтінімдер әлі өңделмеген.
- Адвокаттарға қосымша талаптар енгізу әрекеттері: сотқа немесе тергеу іс - қимылдары орнына баруды фото-және бейнетіркеу, бұл олардың жұмысын қиындатады және объективті негіздемесі жоқ.
- Өтінімдерді қараудың нақты тәртібінің болмауы: көптеген құжаттар ұзақ кідіріспен өңделеді.

4) МҚБЗК бағдарламасының төмен төлем тарифтері және жеткіліксіз қаржыландырылуы

МҚБЗК жүйесіне қатысатын адвокаттардың жұмыс ақысының төмен ставкалары мәселесі жылдар бойы талқыланып келеді. Алайда, егер бұрын сыйақы деңгейі жеткіліксіз болса, 2024 жылы мәселе шешуші кезеңге жетті: қазір адвокаттар тек төмен тарифтер үшін жұмыс істеп қана қоймай, тіпті бұл төлемдерді де алмайды.

2023 жылы Әділет департаменті тарифтерді әділетсіз төмен деп танып, қайта қарауды жариялады. Әділет вице-министрі А.К. Муканова 2023 жылғы

казан айында өткен VII Қазақстандық халықаралық адвокаттар форумында «ағымдағы ставкалар ешқандай сынға ұшырамайды» және «тарифтерді көтеру мәселесі бірнеше рет қайта қаралады» деп мәлімдеді. Сонымен қатар, 2024 жылдың мамыр айында Әділет министрлігі МКБЗК адвокаттарына төлем мөлшерлемесін екі есеге арттыруды ұсынды. Алайда, бұл жоба ешқашан жүзеге асырылмаған — бюджеттік жоспарлауға жауапты блок өсуді қолдамаған сияқты.

2024 жылы жағдай тек төмен тарифтер туралы пікірталастармен шектелуді тоқтатты-адвокаттар әлдеқайда қатал шындыққа тап болды: тіпті қарастырылған шамалы төлемдерді алу мүмкін болмады. 2025 жылғы наурыздағы жағдай бойынша 2024 жылға арналған МКБЗК төлеу бойынша берешек жойылған жоқ.

Мұндай жағдайда тарифтердің өсуін талқылау мағынасын жоғалтады, өйткені төлем мүлдем түспесе, қанша төлеу керек екендігі туралы айырмашылық жоқ. Халықтың әлеуметтік осал топтарын қорғауға арналған тегін заң көмегін көрсетудің мемлекеттік бағдарламасы терең дағдарысқа ұшырауда. Азаматтардың қорғану құқығын қамтамасыз етуі керек адвокаттар төлем алуға кепілдік бермей, қарызға жұмыс істеуге мәжбүр.

РАА тарифтерді көтеруді ғана емес, МКБЗК қаржыландыру жүйесін толық қайта қарауды талап етеді. Бүгінде мемлекет азаматтардың тегін заң көмегіне жүгіну құқығын жариялайды, бірақ іс жүзінде бұл құқық бірнеше ай бойы тегін жұмыс істейтін адвокаттар есебінен қамтамасыз етіледі. Мұндай жағдайға жол берілмейді. МКБЗК-ні қаржыландыру адвокаттардың уақтылы еңбекақысын қамтамасыз ету және азаматтардың құқықтарын қорғау жүйесін сақтау үшін болжамды, ашық және жеткілікті болуы тиіс.

5) Жүйелік шешімсіз аралық қадамдар: МКБЗК мәселелері шешуісіз қалуда

2023 жылы МКБЗК төлем жүйесіне адвокаттық еңбекке ақы төлеу есептерін жақсартуға бағытталған жекелеген өзгерістер енгізілді. Атап айтқанда, 2023 жылдың 2 маусымынан бастап адвокаттардың тергеу әрекеттері мен сот отырыстарына қатысу уақытын есептеудің жаңа ережесі күшіне енді: алғашқы 60 минут енді толық сағат болып саналады, ал келесі минуттар 30 минуттық қадаммен есептеледі. Бұл адвокаттардың жұмыс уақытын әділетсіз бөлу жағдайларын қысқартуға мүмкіндік берді және Әділет министрлігінің бағалауы бойынша МКБЗК бюджетінің 200 миллион теңгеге ұлғаюына әкелді.

Алайда, РАА бастапқыда бұл қадамды төлем жүйесін нақты реформалау жолындағы алғашқы кезең ретінде қарастырды. Көбінесе қауіп - қатермен және психологиялық жүктемемен байланысты адвокаттардың жоғары интеллектуалды еңбегі қалдық принципі бойынша төленбейуі тиіс.

Реформа бойынша жүргізіліп жатқан жұмыс шеңберінде РАА тегін заң көмегін алуға құқығы бар азаматтар шеңберін оған келесілерді қосу арқылы кеңейтуді ұсынды:

- тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары,
- адам ұрлау және қанау құрбандары,
- төтенше жағдайлар салдарынан зардап шеккен адамдар,
- қорғалуға құқығы бар куәгерлер,
- мүгедектігі бар адамдар.

Бұл ұсыныстарды депутаттар мен Әділет министрлігі қолдады, бұл МКБЗК бағдарламасын күшейту қажеттілігін түсінетіндігін көрсетеді.

Бірақ негізгі жүйелік мәселе – қаржыландыру - шешілмеген күйінде қалып отыр. Тегін заң көмегін алушылар тізбесін талқылауға және кеңейтуге қарамастан, МКБЗК бюджеті ұлғайтылған жоқ, ал 2024 жылы бағдарлама толығымен күйреу алдында тұрды.

6) МКБЗК төлеудің жүйелік проблемалары шешілмеген күйінде қалуда

РАА-ның бірнеше рет жүгінгеніне және 2 Ұлттық баяндамада айтылған ұсынымдарға қарамастан, МКБЗК қаржыландырудың негізгі мәселелері шешілген тұр.

РАА шұғыл өзгерістердің қажеттілігін талап етеді және ұсынады:

1. Төлем процесін автоматтандыру – сандық жүйеге толық ауысу арқылы адвокаттардың өтініштерін қолмен өңдеуді болдырмау немесе бірнеше айлық кідірістерді болдырмау үшін аумақтық әділет Департаменттеріндегі қызметкерлер санын едәуір арттыру.

2. Өтініштерді тексерудің нақты мерзімін заңда бекіту – кадрлардың жетіспеушілігі және шамадан тыс бюрократия сылтауымен төлемдердің кешіктірілуін болдырмау үшін олар түскен сәттен бастап үш жұмыс күнінен астырмау.

Бұған дейін «Zan Komegi» жүйесін енгізу адвокаттарға санаулы күндері МКБЗК үшін төлем алуға мүмкіндік беретіні айтылған болатын. Алайда, іс жүзінде төлемді күту бірнеше айға созылды, ал көптеген жағдайларда бір жылдан астам уақытқа созылды. Бірқатар өңірлерде адвокаттар МКБЗК бағдарламасына қатысудан бас тартады, өйткені олардың еңбегі уақтылы төленбейді.

Мәселелер төлемдердің кешігуімен ғана емес, сонымен қатар адвокаттардың жұмысын есепке алу процесімен де туындайды. Қолданыстағы ережелерде адвокаттардың іске қатысуының бірқатар кезеңдері бойынша нақты нормалар жоқ. Атап айтқанда, іс материалдарымен танысқаны үшін төлем мөлшері реттелмеген, бұл тергеу органдары мен судьяларға осы жұмысқа қажетті сағат санын ерікті түрде анықтауға мүмкіндік береді.

Бұрын ережелерде минималды нормативтер нақты жазылған болатын:

- қылмыстық іс материалдарының бір томын зерделегені үшін – кемінде 3 сағат;

- әкімшілік құқық бұзушылық туралы істі зерделегені үшін – кемінде 1 сағат;
- органның әрекеттеріне шағым жасағаны үшін – кемінде 2 сағат;
- сот отырысының хаттамасымен танысқаны және оған ескертулер жасағаны үшін – кемінде 2 сағат.

Қазір бұл нормалар алынып тасталды, бұл тергеу органдары мен судьяларға адвокаттың іспен танысуға қанша уақыт жұмсағанын дербес шешуге мүмкіндік береді. Көбінесе мұндай шешімдер біржақты болып табылады және материалдардың көлемін, айыпталушылардың санын және қылмыстардың ауырлығын елемейді. Нәтижесінде адвокаттар өз жұмыстары үшін әділ ақы алмайды.

Мәселе тек тарифтерді көтеру ғана емес, адвокаттардың есебі мен еңбекақы төлеу жүйесін толығымен қайта қарау болып табылады.

Онсыз тіпті ставкаларды көтеру мәселені шеше алмайды, өйткені адвокаттар ескі тарифтер бойынша да төлем ала алмайды.

Жүйелі өзгеріссіз МКБЗК дағдарыс жағдайында болады, ал адвокаттар бағдарламаға қатысудан бас тартуға мәжбүр болады, бұл азаматтардың құқықтық қорғауға құқықтарына тікелей қауіп төндіреді.

РАА жан-жақты талдаусыз және қаржыландыруды ұлғайтпастан, төлем механизмдеріндегі ең дұрыс өзгерістер де МКБЗК жүйесінің тұрақты жұмысын қамтамасыз ете алмайтынын нақты атап көрсетеді. Косметикалық түзетулерден толыққанды реформаға көшу қажеттілікке айналды.

7) МКБЗК жүйесіндегі адвокаттар санының азаюы: алаңдататын сигнал

Қаржыландырудағы созылмалы проблемалар аясында көбірек адвокаттар МКБЗК жүйесіне қатысудан бас тартады.

2023 жылы МКБЗК жүйесінде 2 339 адвокат жұмыс істеді, ал 2024 жылы олардың саны 2 113-ке дейін қысқарды.

Бір жылда 226 адвокатқа төмендеу – бұл жай ғана статистика емес, сонымен қатар МКБЗК жүйесінде жұмыс істеу барған сайын тартымсыз бола түсетінін көрсететін алаңдататын сигнал.

Неліктен адвокаттар МКБЗК жүйесінен кетеді?

- Уақтылы төлемнің болмауы – 2025 жылдың наурызында адвокаттар 2024 жылға арналған төлемді алған жоқ.
- Төмен тарифтер – төлемдер уақытында түссе де, ставкалар өте төмен болып тұр.
- Бюрократиялық кедергілер –адвокаттар өздерінің процестерге қатысуын дәлелдеуі керек, көптеген құжаттарды қолмен рәсімдеуі керек, ал олардың өтінімдерін тексеру бірнеше айға созылады.
- Заң консультанттарымен тең емес жағдайлар – қылмыстық адвокаттар бірнеше ай бойы күрделі процестерді жүргізуге мәжбүр,

бірақ қарапайым консультациялар үшін заң консультанттарынан бірнеше есе аз алады.

Егер үрдіс жалғаса берсе, МКБЗК жүйесі адвокаттардың тапшылығына тап болуы мүмкін, ал тегін заң көмегіне мұқтаж азаматтар білікті қорғаусыз қалады.

8) Ауылдық жерлерде адвокаттардың жетіспеушілігі проблемасы

МКБЗК шеңберінде ауыл тұрғындарын білікті заң көмегімен қамтамасыз ету мәселесі барған сайын өзекті болып отыр. 2024 жылғы жағдай бойынша ауылдық жерлерде жұмыс істейтін адвокаттар саны тез азайып келеді. Бірқатар аудандарда заң көмегі іс жүзінде қол жетімді болмайды, өйткені адвокаттар жұмыс жағдайының болмауына және табыстың төмен деңгейіне байланысты қалаларға кетеді.

Ауылдық жерлерде адвокаттар тапшылығының негізгі себептері:

Экономикалық ынталандырудың болмауы. Ауылдық жерлерде МКБЗК көрсететін адвокаттардың табысы көбінесе ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен болады. Қалаларда МКБЗК-ны жеке практикамен ұштастыру мүмкіндігі бар, бұл жұмысты тиімдірек етеді.

Инфрақұрылымның болмауы. Көптеген аудандарда адвокаттардың азаматтарды қабылдауға арналған кеңселері жоқ, ал жергілікті атқарушы органдар үй-жайларды қамтамасыз етуге көмектеспейді.

Мемлекет тарапынан қолдаудың болмауы. Іс жүзінде адвокаттар кеңселерді өз есебінен жалға алуға мәжбүр, ал кейбір жағдайларда тіпті баспана жалдауға мәжбүр, өйткені ауылдық жерлерде адвокаттарды тартудың әлеуметтік бағдарламалары жоқ.

Көлік шығындары. Елді мекендер арасындағы жол жүруді мемлекет өтемейді, бұл МКБЗК-ні істерді жүргізуді одан да тиімсіз етеді.

Мәселені шешудің мүмкін жолдары

Ауылдық жерлерде адвокаттарды қолдаудың мемлекеттік бағдарламасын құру.

Кеңселер мен тұрғын үйлерді жалға алу үшін гранттар немесе өтемақылар механизмін әзірлеу.

Салықтық жеңілдіктер немесе өзге де қаржылық ынталандырулар жүйесін енгізу.

Адвокаттарға жұмыс орындарын бөлуге кепіл беру.

Жергілікті атқарушы органдардың міндеттемелеріне әкімдіктерде, ХҚКО-ларда немесе сот ғимараттарында адвокаттарға үй-жайлар беру.

Шалғай аудандарда жұмыс істейтін адвокаттарға көлік шығындарын өтеу.

Аудан орталықтары мен елді мекендер арасындағы қашықтыққа байланысты МКБЗК төлеу коэффициентін белгілеу.

МКБЗК қашықтан көрсету үшін цифрлық технологияларды дамыту.

Өзірге, жүйелі шешімдер болмаған жағдайда, ауылдық жерлердің тұрғындары уақтылы және білікті заң көмегіне қол жеткізуден айырылып, тең емес жағдайда қалып отыр. Бұл мәселе кідіріссіз талқылауды және МКБЗК реформалау күн тәртібіне енгізуді талап етеді.

2. «Zan Komegi» жүйесінің мәселелері: шешілмеген мәселелер және прогрестің болмауы

«Zan Komegi» АЖ МКБЗК шеңберінде адвокаттардың жұмысын есепке алудың негізгі құралы болып қала береді, алайда өткен жылы Жүйенің негізгі мәселелері шешілген жоқ. Пысықтаудың тұрақты уәделеріне қарамастан, жыл сайын Әділет министрлігі мен әзірлеушілер оларды болашақ жоспарларына қосады, бірақ нақты жақсартулар болмайды.

2023 жылы адвокаттың процестік әрекетті өткізу орнына келуі мен кетуін фото-және бейнетіркеу енгізілді, бұл адвокаттардың наразылығын тудырды. Бұл функция жоғары техникалық сипаттамалары бар смартфондарды, тұрақты интернет байланысын қажет етті, сонымен қатар телефонды құқық қорғау органдарына, тергеу изоляторларына және соттарға кедергісіз әкелу мүмкіндігіне күмән келтірді.

Көптеген наразылықтар мен талқылаулардан кейін міндетті талап алынып тасталды, кейінірек бұл функция жүйеден мүлдем алынды. Алайда басқа маңызды және негізгі мәселелер шешілмеді.

«Zan Komegi» жүйесінің шешілмеген негізгі мәселелері:

1. Қылмыстар біліктілігінің өзгеруін есепке алу тетігінің болмауы – осыған байланысты әділет департаменттері әкімшілік және қылмыстық істер бойынша адвокаттардың жұмысына ақы төлеуден бас тартады, бұл үшін төлем туралы қаулыларды қағаз түрінде қайта ресімдеу талап етіледі.
2. Адвокаттардың электрондық іс материалдарына шектеулі қол жетімділігі – барлық тергеушілер адвокаттарға «Zan Komegi» жүйесі арқылы қылмыстық іс материалдарына қол жеткізуге мүмкіндік бермейді, бұл адвокаттарды тең емес жағдайға қояды және олардың жұмысына кедергі келтіреді.
3. Адвокаттарды тағайындау процесін толық цифрландырудың болмауы – осы уақытқа дейін істердің барлық санаттары (ауыр және аса ауыр қылмыстар бойынша істерді қоса алғанда) «Zan Komegi» жүйесі арқылы бөлінбейді және бұл қолмен араласу үшін саңылаулар жасайды.
4. «Zan Komegi» мобильді қосымшасында орындалған жұмыстар актілеріне қол қою функциясы іске асырылмаған, соның салдарынан адвокаттар құжаттарды қолмен ресімдеуге мәжбүр, бұл төлем процесін баяулатады.
5. Жүйені айналып өту арқылы адвокаттарды тағайындау жағдайлары сақталуда - «Zan Komegi» болғанына қарамастан, құқық қорғау

органдары мен соттар сыбайлас жемқорлық схемалары мен жұмысты біркелкі бөлудің тәуекелдерін туғыза отырып, әлі де автоматтандырылған жүйеден тыс адвокаттарды таңдай алады.

РАА жүйе арқылы адвокаттардың автоматтандырылған және ашық таралуына қол жеткізуді жалғастыруда. Ол үшін ол МКБЗК бойынша адвокаттардың барлық тағайындаулары «Zan Komegi» арқылы жүзеге асырылуы тиіс заңнаманы өзгерту бойынша ұсыныстар әзірледі. Ерекше жағдай техникалық ақаулар немесе интернетке қол жетімділік болмағанда ғана мүмкін болады.

РАА құқық қорғау органдары, соттар немесе лауазымды адамдар тарапынан адвокаттарды тағайындауға бөгде араласудың кез келген әрекеттеріне тыйым салуды талап етеді.

«Zan Komegi» жүйесінің жұмыс істеу тәсілін кешенді қайта қараусыз МКБЗК көрсету тиімділігіне қауіп төнетіні анық. Төлемді кешіктіру, тағайындаулардағы ашықтықтың болмауы және техникалық ақаулар адвокаттардың жүйеге деген сенімін бұзуды жалғастыруда және көптеген адамдарды МКБЗК-ге қатысудан бас тартуға мәжбүр етеді.

3. Адвокат кәсібіне қабылдау

1) Адвокат мәртебесіне үміткерлердің тағылымдамадан өтуі

Жыл сайын жүздеген заңгерлер адвокат болуға ұмтылады, бірақ бәрі де мәреге жете бермейді. 2024 жылы аумақтық алқаларға тағылымдамадан өтуге 773 өтініш түсті. Оның ішінде 768 адам рұқсат алды, бірақ тек 563 -ші процесті сәтті аяқтай алды.

Бұл кезең тек білімді ғана емес, сонымен қатар нақты адвокаттық ортада практикалық жұмыс істеу дағдыларын қажет ететін күрделі сынақ. Төзімділіктің жоғары деңгейіне қарамастан, үміткерлердің 27% - на жуығы тағылымдаманы аяқтай алмады, бұл мамандыққа кіріспес бұрын оның фильтр ретіндегі маңыздылығын тағы бір рет көрсетеді.

Тағылымдама кезеңдері бойынша статистика:

- Өтініш бергендер: 773
- Тағылымдамаға жіберілгендер: 768
- Тағылымдамадан сәтті өткендер: 563

Төмендегі диаграмма осы кезеңнен сәтті өтіп, адвокат мәртебесін алуға жақындаған адамдардың санын анық көрсетеді.

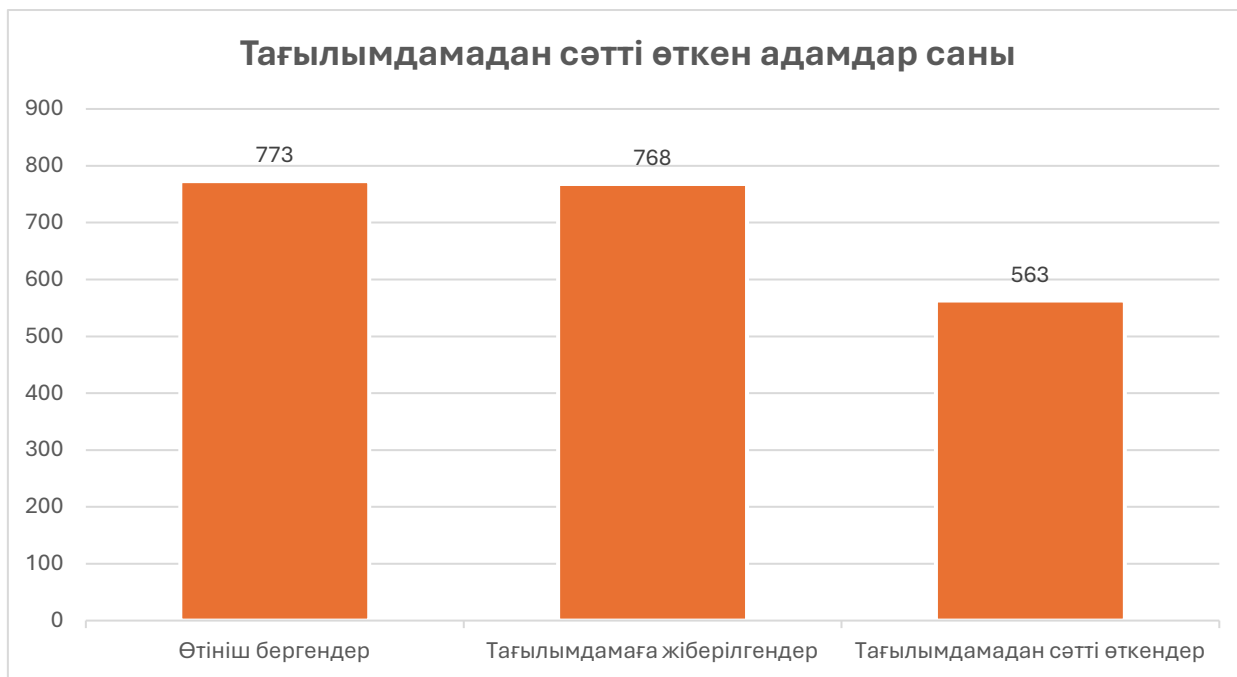

Диаграмма әр кезеңде үміткерлер санының қалай азаятынын көрсетеді. 773 өтініш берушінің 563-і ғана тағылымдаманы сәтті аяқтағанға дейін жеткені байқалады, бұл болашақ адвокаттарды даярлаудың осы кезеңінің күрделілігі мен маңыздылығын көрсетеді.

2) Адвокаттық қызметпен айналысуға үміткер адамдарды аттестаттау

2023 жылғы 26 мамырдан бастап адвокат мәртебесіне үміткерлерді аттестаттау автоматтандырылған режимде жүргізіледі. Тиісті пилоттық жоба Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі мен Цифрлық даму, инновациялар және аэроғарыш өнеркәсібі министрлігінің бірлескен бұйрығымен іске қосылды. Жоба бастапқыда Астана, Шымкент және Түркістан облыстарын қамтыды, бірақ кейінірек ол бүкіл Қазақстан аумағына таралды.

Аттестаттау құжаттар тіркелген сәттен бастап 10 жұмыс күні ішінде өткізіледі. Ол екі кезеңнен тұрады:

- Заңнаманы білуге арналған компьютерлік тестілеу (100 сұрақ);
- Үш ситуациялық есепті шешумен практикалық тестілеу (әрқайсысы 12 сұрақтан).

Процесті толық автоматтандыру үміткерлердің білімін бағалау кезінде адам факторының әсерін жояды. Сонымен қатар, бұл адвокаттар алқаларының үміткерлердің жеке қасиеттері мен этикалық жарамдылығын бағалау мүмкіндігін шектейді, бұл әсіресе азаматтардың құқықтарын қорғауға байланысты мамандық үшін өте маңызды.

Адвокатура реформасын талқылау барысында Әділет министрлігі тағылымдама кезеңін күшейту жөніндегі РАА бастамасын қолдады. Кандидаттарды кәсіби білімі бойынша ғана емес, олардың коммуникативтік дағдыларын, моральдық-этикалық қасиеттерін және құқық қорғау ортасында жұмыс істеу қабілетін ескере отырып бағалау тетігін енгізу ұсынылады. Бұл адвокаттар алқасына болашақ адвокаттарды толық бағалауға және мамандыққа сәйкес келмейтін жағдайлардың алдын алуға мүмкіндік береді.

Тағы бір маңызды жаңалық лицензиясы бар, бірақ ұзақ уақыт бойы адвокаттық қызметті жүзеге асырмаған адамдарға қойылатын талаптарға қатысты. Әділет министрлігі мұндай тұлғаларды үш жыл ішінде лицензияны белсендірмеген болса, қайта аттестаттаудан өтуге міндеттеуді ұсынады. Бұл олардың дайындық деңгейін және адвокаттық практиканың қазіргі стандарттарына сәйкестігін бағалауға мүмкіндік береді.

РАА мамандыққа рұқсат беру кезеңінде бақылауды күшейтуді дәйекті түрде қолдайды. Негізгі ұсыныстарға мыналар жатады:

- Тағылымдама шеңберінде кандидаттардың этикалық жарамдылығын міндетті тексеруді енгізу;
- Мамандыққа қол жеткізудің бірыңғай стандарттарын қамтамасыз ету үшін бұрынғы судьялар, прокурорлар мен тергеушілер үшін аттестаттаудан босатудың күшін жою;
- Адвокаттық қызметті үш жылдан артық жүзеге асырмаған лицензия иелері үшін қайта аттестаттау тетігін бекіту.

РАА қазақстандық адвокатураның кәсібилігі мен тәуелсіздігінің жоғары деңгейіне кепілдік беру үшін аттестаттау жүйесін жетілдіру жұмыстарын жалғастыруда.

4. Адвокаттардың біліктілігін арттыру, кезекті аттестаттау

1) Біліктілікті арттыру

Адвокаттық практика үнемі дамуды және өзгертін шындыққа бейімделуді талап етеді. Қолданыстағы стандарттарға сәйкес, әрбір адвокат кемінде үш жылда бір рет біліктілігін арттырып, оған кемінде 20 сағат жұмсауға міндетті. Әйтпесе, бұл талап дәлелді себептерсіз жүйелі түрде бұзылған жағдайда, адвокат лицензиядан айырылуы мүмкін.

Соңғы жылдары адвокаттардың біліктілікті арттыру бағдарламаларына қатысуының айтарлықтай өсуі байқалды. Егер 2023 жылы Қазақстанның адвокаттары оқыту іс-шараларына 4438 рет қатысса, 2024 жылы бұл көрсеткіш 6747 есеге дейін ұлғайды. Барлығы 972 біліктілікті арттыру курсы өткізілді.

Бұл өсім 2023 жылдың 4 қыркүйегінде РАА Төралқасы адвокаттардың біліктілігін арттыру тәртібіне өзгерістер енгізуіне байланысты болуы мүмкін. Бұл жаңа өзгерістер талаптарды нақтылап қана қоймай, оқу процесін қол жетімді және икемді етті, бұл адвокаттардың кәсіби дамуға деген қызығушылығын арттырды.

Келесі өзгерістер енгізілді:

- Білім беру орталықтарын аккредиттеу рәсімі нақты айқындалды, бұл оқытуды ұсынатын ұйымдардың ауқымын кеңейтуге мүмкіндік берді. Енді аккредиттеуден өтуді тек аумақтық адвокаттар алқалары ғана емес, сонымен қатар университеттер, жеке білім беру орталықтары және тәуелсіз жаттықтырушылар да жүргізе алады.
- Адвокаттарға біліктілікті арттырудың неғұрлым ыңғайлы және тиімді тәсілдерін таңдауға мүмкіндік беретін оқыту нысандарының тізбесі кеңейтілді.
- Қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға, терроризмді қаржыландыруға және басқа да өзекті мәселелерге қарсы іс-қимыл жөніндегі міндетті бағдарламалар енгізілді.

Бұл шаралар біліктілікті арттыру процесін құрылымды және ыңғайлы етті, бұл белсенді оқитын адвокаттар санының өсуіне ықпал етті.

2025 жылдың 1 қаңтарынан бастап біліктілікті арттыруға қойылатын талаптар одан да айқын бола бастады:

- Біліктілікті арттыру жыл сайын болатын болды.
- Оқытудың ең аз көлемі жылына кемінде 8 сағатты құрайды.

Бұл адвокаттарға жүктемені біркелкі бөлуге, өзекті құқықтық және этикалық мәселелерді уақтылы игеруге және үш жылдық кезең аяқталар алдында сағат жинамауға мүмкіндік береді.

Осылайша, біліктілікті арттыру жүйесін жаңарту адвокаттарды тәртіпке келтіріп қана қоймайды, сонымен қатар олардың кәсіби өсуін ыңғайлы және қолжетімді етеді.

2) Кезекті аттестаттау

Адвокаттық қызмет тек біліктілікті бастапқы растауды ғана емес, сонымен қатар білім мен дағдыларды үнемі бағалауды қажет етеді. Белгіленген ережелерге сәйкес адвокаттар әр бес жыл сайын кезекті аттестаттаудан өтеді, бұл олардың кәсіби деңгейін және заң талаптарына сәйкестігін бағалауға мүмкіндік береді.

Егер адвокат аттестаттаудан өтпесе, аттестаттау комиссиясы «аттестатталмаған» шешім қабылдайды, содан кейін ол адвокаттар алқасынан шығарылады, ал уәкілетті органға оның лицензиясының қолданылуын тоқтату туралы өтінішхат жіберіледі.

2024 жылы 790 адвокат кезекті аттестаттаудан өтті. Басым көпшілігі өз біліктілігін сәтті растады, бұл адвокаттар қауымдастығының жоғары кәсіби дайындығы мен жауапкершілігін көрсетеді.

Диаграмма. Кезекті аттестаттау нәтижелері.

5. Адвокаттардың тәртіптік жауапкершілігі

1) Тәртіптік комиссиялардың қызметі

Кәсіби стандарттар мен этикалық нормаларды сақтау адвокаттардың жұмысында басымдық болып қала береді. Бұған бақылауды аумақтық адвокаттар алқалары жанындағы тәртіптік комиссиялар, сондай-ақ Республикалық адвокаттар алқасы жанындағы жоғары тәртіптік орган жүзеге асырады.

Бұл комиссиялардың құрамы өзгеріссіз қалады, кәсіби және қоғамдық бақылаудың тепе-теңдігін қамтамасыз етеді:

- алты адвокат;
- әділет органдары ұсынған жұртшылықтың үш өкілі;
- екі отставкадағы судья.

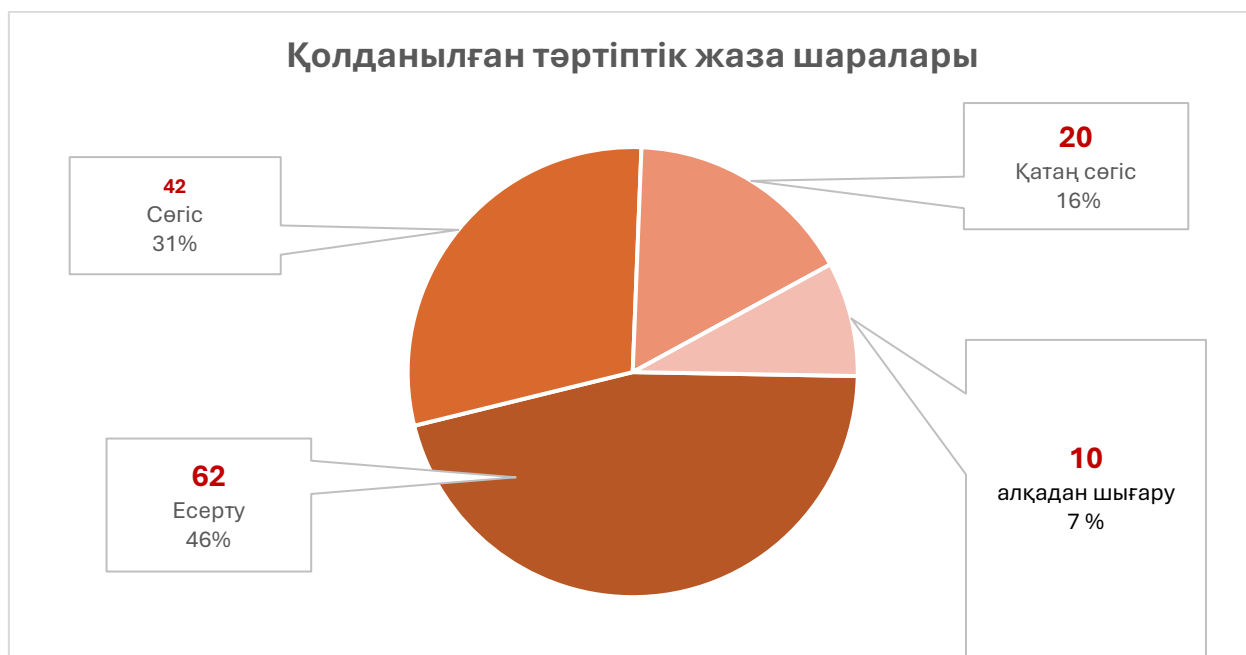
Жоғарғы Соттың отставкадағы судьясы РАА жанындағы тәртіптік комиссия төрағасының орынбасары болып табылады.

Мұндай құрам қабылданған шешімдердің ашықтығы мен әділдігіне кепілдік береді.

Тәртіптік жаза статистикасы: 2023 және 2024 жылдарды салыстыру
2024 жылы 146 адвокатқа тәртіптік шаралар қолданылды:

- Ескертулер – 67.
- Сөгістер – 43.
- Қатаң сөгістер – 24.
- Алқадан шығару – 12.

Диаграмма. Адвокаттарға қатысты тәртіптік жаза шараларын қолдану.

2023 жылмен салыстырғанда тәртіптік жазалардың жалпы санының төмендегенін атап өтуге болады. Бұл адвокаттардың кәсіби және этикалық стандарттарды мұқият орындай бастағанын көрсетеді.

Мұндай өзгеріс түсінікті:

- Тәртіптік комиссиялар анағұрлым көрнекті мәртебеге ие болды және адвокаттар бақылаудың сөзсіз екенін түсінеді.
- Адвокаттар арасында, әсіресе білім беру іс-шараларында кәсіби стандарттарды талқылағаннан кейін, құқықтық сана деңгейі көтерілді.
- Адвокаттар ықтимал бұзушылықтардың салдарын біле отырып, кәсіби міндеттерді орындауға мұқият бола бастады.

Осылайша, тәртіптік органдардың жұмыс істеуі жол берілген бұзушылықтар үшін жазалап қана қоймайды, сонымен қатар неғұрлым жауапты кәсіби қоғамдастықтың қалыптасуына ықпал ете отырып, алдын алу рөлін атқарады.

2024 жылы аумақтық адвокаттар алқаларының тәртіптік комиссиялары шешімдерінің 20%-ы бойынша Республикалық адвокаттар алқасы жанындағы Тәртіптік комиссияға (РАА АТК) шағымданды. Бұл шешімдерді қайта қарау механизмі тәртіптік іс жүргізудің әділдігіне қосымша кепілдік беру арқылы жұмыс істейтіндігін растайды.

2) РАА АТК тәртіптік істерді қайта қарау нәтижелері:

Өтініш берушілердің 26 шағымы кейін қайтарылды, ал аумақтық алқалардың тәртіптік комиссияларының шешімдері өзгеріссіз қалды.

3 аумақтық комиссиялардың шешімдері өзгертілді, бұл санкцияларды түзету немесе істің мән-жайларын қайта қарау қажеттілігін көрсетеді.

Аумақтық тәртіптік органдардың 7 шешімі жойылып, олар бойынша жаңа шешімдер шығарылды.

Диаграмма. Шағымданатын тәртіптік жазалар бойынша адвокатураның тәртіптік комиссиясының шешімдері.

Бұл деректер апелляция механизмі адвокаттардың құқықтарын қорғауға ғана емес, сонымен қатар аумақтық тәртіптік органдардың ықтимал қателіктерін түзетуге мүмкіндік беретіндігін көрсетеді. Жалпы алғанда, шешімдердің көп бөлігі күшінде қалады, бұл тәртіптік шаралардың негізділігінің жоғары деңгейін көрсетеді.

Мұндай екі деңгейлі бақылау адвокаттар қауымдастығы ішінде де, заң көмегіне жүгінетін азаматтар арасында да сенімділікті арттыруға ықпал етеді.

Адвокатураның тәртіптік органдары кәсіби стандарттардың сақталуын бақылауға принципті көзқарасты көрсетеді. 2024 жылы шекті тәртіптік жаза — адвокаттар алқасынан шығару бойынша 12 адвокатқа жаза болды.

Айта кету керек, бұл шешімдер РАА тәртіптік комиссиясының аумақтық тәртіптік органдардың шешімдерін қайта қарауын ескере отырып қабылданды, бұл тәртіптік практиканың біркелкілігін қамтамасыз етеді.

Адвокаттар алқасынан шығарудың негізгі себептері:

- Іске заңсыз қатысу — шарттарды және төлем туралы қаржылық құжаттарды ресімдеуге қойылатын талаптарды бұзу.

- Адвокаттар алқасы органдарының өкілеттіктерін асыра пайдалануы – адвокаттық қоғамдастық ішіндегі регламенттер мен рәсімдерді сақтамауы.
- Адвокатураның тәртіптік комиссиясының шешімдерін орындамау – тәртіптік талқылаулардың қорытындылары бойынша шығарылған нұсқамалар мен шешімдерді елемей.

Бұл бұзушылықтар өрескел және адвокатураға деген сенімге нұқсан келтіреді деп саналады, бұның салдары мамандықтан шығару болады.

3) Тәртіптік комиссиялардың қызметін реформалау қажеттілігі

Тәртіптік комиссияларды реформалау мәселесі РАА жұмысының негізгі бағыттарының бірі болып қала береді. Екінші ұлттық баяндамада РАА тәртіптік талқылау жүйесін жетілдіруге бағытталған «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 72 және 73-баптарын өзгерту бойынша ұсыныстарды егжей-тегжейлі баяндады. Алайда, бұл бастамалар әлі де бейінді Министрлікпен талқылау сатысында тұр және одан әрі пысықтауды талап етеді.

РАА келесі өзгерістерді ұсынады:

1. Лицензиядан айыру туралы талап тек тәртіптік талқылаудан кейін берілуі керек. Адвокатты лицензиядан айыру туралы талап арыз беру тәртіптік комиссияның шешімінен кейін ғана мүмкін болатын ережені белгілеу, сондай-ақ осы шешімге бір мезгілде шағымдануды көздеу ұсынылады.
2. Тәртіптік комиссиялар соттар мен құқық қорғау органдарының ұсынымдарын қарайтын жалғыз орган болуға тиіс. РАА адвокаттарға қатысты шығарылған барлық жеке ұйғарымдар, қаулылар мен ұсыныстарды тек тәртіптік комиссиялар қарауын талап етеді.
3. Тәртіптік жауапкершілікке тарту мерзімдерін нақтылау талап етіледі. РАА тәртіптік талқылаулардың ескіру мерзімін тоқтата тұру және қалпына келтіру тетіктерін нақты белгілеуді ұсынады, бұл мерзімдерді субъективті түсіндіруден аулақ болады.
4. Қайталанатын нормалардан құтылу қажет. Қазіргі уақытта аумақтық және республикалық тәртіптік комиссиялардың жұмысы туралы бірқатар ережелер қайталанатын, бұл құқықтық белгісіздік тудырады. Бұл артық нормаларды жою ұсынылады.
5. Адвокатураның тәртіптік комиссиясының рөлін күшейту. РАА аумақтық тәртіптік комиссиялардың шешімдерін жою және өзгерту бойынша Адвокатураның тәртіптік комиссиясының өкілеттіктерін нақты белгілеуді ұсынады. Сондай ақ оның нұсқамаларын адвокатура органдары үшін міндетті ету ұсынылады.
6. Тәртіптік комиссиялардың шешімдеріне шағымдану тәртібін нақтылау. Тәртіптік комиссиялардың шешімдеріне шағым беру және

қарау тетігін неғұрлым нақты белгілеу ұсынылады, бұл процесті неғұрлым ашық және болжамды етеді.

Өзгерістердің айқын қажеттілігіне қарамастан, оларды жүзеге асыру әлі де кейінге қалдырылуда. РАА тәртіптік комиссияларды реформалаудың ең жақсы нұсқасын табу үшін бейінді Министрлікпен келіссөздерді жалғастыруда.

Жүйелі өзгеріссіз тәртіптік іс жүргізудің ашықтығына және адвокаттардың құқықтарын қорғауға кепілдік беру мүмкін емес екені анық. РАА әділ тәртіптік процедуралар мен адвокаттық тәуелсіздікті қорғауды қамтамасыз ететін заңнамалық түзетулерге ұмтылуды жалғастырады.

4) Әділет Министрлігінің бастамасы бойынша адвокаттардың лицензияларын тоқтату және олардың қолданылуын тоқтата тұру

Адвокаттардың лицензияларын тоқтату және олардың қолданылуын тоқтата тұру мәселесі өзекті болып қала береді және Әділет министрлігімен кездесулерде талқылануда. РАА адвокаттар қауымдастығын кәсіптің тәуелсіздігіне нұқсан келтіретін негізсіз шешімдерден қорғау үшін дәйекті шешімдерді түсіндіру, дәлелдеу, ұсыну жұмыстарын жүргізуде.

Қазіргі уақытта Әділет министрлігі заңдарды, заң көмегін көрсету қағидаттарын немесе кәсіптік әдеп кодексін өрескел немесе бірнеше рет бұзған жағдайда адвокаттың лицензиясын тоқтату туралы талап арыз беруге құқылы.

Алайда, РАА лицензиядан айыру процедурасы әділ және дәйекті болуы керек деп санайды. Адвокаттық тәртіптік комиссияның әкімшілік тәсілдің пайдасына емес, осындай шешімдерде шешуші рөл атқаруы маңызды.

Адвокатураны дамыту тұжырымдамасы шеңберінде бейіндік Заңға өзгерістер әзірленді, олар мыналарды ұсынады:

- Заң бұзушылықтардың барлық жағдайларын алдымен адвокатураның тәртіптік комиссиясында қарау.
- Әділет министрлігі лицензиядан айыру туралы талап арыз бермес бұрын, тәртіптік комиссия өз шешімін шығаруы керек.

Талап тек екі жағдайда берілуі мүмкін:

1. Егер тәртіптік комиссия істі белгіленген мерзімде қарамаса (яғни, мәселе адвокаттық қоғамдастық ішінде шешілмейді).
2. Егер сот, мысалы, адвокаттың мәртебесінен айырудан бас тартқан тәртіптік комиссияның шешімін заңсыз деп тапса.

Әділет министрлігі адвокаттық комиссиялардың шешімдерін айналып өтіп сотқа жүгінбеуі керек.

Егер комиссия адвокатты алқадан шығармауға шешім қабылдаса және Әділет министрлігі келіспесе, ол бұл шешімге сотқа шағымдану тиіс, жаңа талап қоюды бастамауы керек.

Қазір адвокаттар қауымдастығының өзі кәсіби стандарттарды бақылайды. Тәртіптік комиссиялар шағымдарды талдап қана қоймай, әр істің барлық мән-жайларын мұқият бағалайды.

РАА талап етеді: мәселе сотқа жетпес бұрын, ол өзін-өзі реттеудің адвокаттық жүйесінен өтуі керек. Бұл субъективті қысымды болдырмайды, әр жағдайды терең және кәсіби талдауды қамтамасыз етеді және лицензиялар тиісті талқылаусыз қайтарып алынатын жағдайлардың алдын алады.

РАА Әділет министрлігімен келіссөздерді жалғастырып, қолданыстағы тәртіптің тәуекелдерін және реформаның қажеттілігін түсіндіруде. Адвокатураның ұстанымы айқын:

- Лицензиядан айыру – соңғы шара.
- Процедура айқын болуы керек.
- Шешімдерді жеке уәкілетті орган емес, кәсіби қауымдастық қабылдауы керек.

Жұмыс тоқтамайды және РАА лицензияны тоқтату мәселелерін қараудың әділ және заңды тәртібін қамтамасыз ете отырып, адвокаттарды әкімшілік озбырлықтан қорғауды жалғастырады.

5) Соттардың адвокаттарды алқалар құрамынан шығару туралы тәртіптік комиссиялардың шешімдерін жоюы

Тәртіптік комиссиялардың шешімдеріне сот арқылы шағымдану жағдайы маңызды тенденцияны көрсетеді:

- 2023 жылы адвокаттарды шығару туралы 16 шешімнің 3-не шағым түсірілді және олардың ешқайсысы сот тарапынан жойылған жоқ.
- 2024 жылы адвокаттарды шығару туралы 12 шешімнің 4-не шағым түсірілді және олардың 2-і сот тарапынан жойылды.

Тағы 1 іс сот талқылауы сатысында.

Сонымен қатар, адвокатураның тәртіптік комиссиясы туралы Ереженің 90-тармағына сәйкес ішкі қайта қарау шеңберінде адвокатураның тәртіптік комиссиясының өзі 3 шешімді өзгертті немесе жойды.

Адвокатураның тәртіптік органдарының сот бақылауына дейінгі шешімдерінің тұрақтылығы жоғары болып қала береді. Көп жағдайда соттар адвокаттарды алқалардан шығару туралы шешімдердің дұрыстығын растайды.

Алайда, 2024 жылы адвокатты алқадан шығару туралы шешімдердің сот арқылы күшін жою жағдайлары болды. Мұның себептерін түсіну үшін қосымша талдау қажет: тәртіптік комиссиялар деңгейінде қателіктер жіберілді ме, әлде соттар мұндай істердің мән-жайын басқаша бағалай бастады ма.

РАА АТК-нің тәртіптік шешімдерді қайта қарау процесіндегі рөлі де күшейе түсті. 2024 жылы үш тәртіптік шешімді адвокатураның өзі қайта қарады, бұл сот ісін жүргізуді қажет етпестен мүмкін болатын қателіктерді түзетуге мүмкіндік беретін ішкі бақылау механизмін көрсетеді.

6. 2024 жылғы РАА ашық үндеулері

2024 жылы РАА дереу қоғамдық және құқықтық жауап беруді талап ететін мәселелер бойынша ай сайын ашық үндеулер жасады. Бұл кездейсоқ әрекет емес, адвокаттық қызметті құқықтық реттеуде, адвокаттардың тәуелсіздігі кепілдіктерін қамтамасыз етуде, мемлекет кепілдік берген заң көмегін (МКБЗК) қаржыландыруда және азаматтардың құқықтарын қорғаудың басқа аспектілерінде жүйелі проблемалардың болуына байланысты қажеттілік.

Өтініштердің көпшілігі мемлекеттік органдармен жұмыс байланысы аясында шешілмеген мәселелерге қатысты болды. Мұндай жағдайда ашық өтініштер адвокаттардың құқықтары мен қоғам мүдделерін қорғауға бағытталған қоғамдық диалог құралына айналды. Бұл өтініштердің кейбірі осы баяндаманың басқа бөлімдерінде қарастырылған, онда олар тиісті мәселелер контекстінде егжей-тегжейлі берілген.

Жалпы РАА өтініштерінің бір бөлігі адвокаттық кепілдіктерді қорғауға, адвокаттық сауалдың мәртебесіне қатысты болды:

- РАА Төралқасының адвокаттық сауал саласын шектеуге қарсы үндеуі. РАА адвокаттарға жылжымайтын мүлікке құқықтар туралы құқықтық кадастрдан ақпарат беруден бас тартуға қарсы болды. Бұл ұстаным «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы мен ҚР Әділет министрлігіне жолданды.¹
- Сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жария еткені үшін адвокаттарды қылмыстық жауапкершілікке тарту мәселесі бойынша РАА үндеуі – ҚР ҚК 423-бабы бойынша адвокаттарды негізсіз қудалау тәуекелдері туралы мәлімдеді.²

Ашық үндеулердің маңызды бөлігін сот жүйесі мен адвокаттық қызметке қатысты мәселелер алды:

- РАА Төралқасының соттар жеке қаулыларда адвокаттардың тағдырын шешпеуі керек деген үндеуі. РАА соттардың адвокаттарды лицензиядан айыру туралы жеке қаулылар шығару тәжірибесіне алаңдаушылық

¹ РАА адвокаттық сұрау саласын шектеуге қарсы

<https://advokatura.kz/ru/news/rka-protiv-ogranichenia-sfery-advokatskogo-zaprosa>

² Сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін жария еткені үшін ҚР Қылмыстық кодексінің 423 бабы бойынша адвокаттарды жауапқа тарту мәселесі бойынша РАА Төралқасының ұстанымы

<https://advokatura.kz/ru/news/pozicia-prezidiuma-respublikanskoj-kollegii-advokatov-po-voprosu-privlechenia-advokatov-k-otvetstvennosti-po-stat-e-423-ugolovnogo-kodeksa-respubliki-kazahstan-za-razglasenie-dannyh-dosudebnogo-proizvodstva>

білдірді. Алматы қалалық соты адвокат Г. Р. Жуаспаеваға қатысты осындай қаулының күшін жойды.³

- Судьялық лауазымдарға іріктеу процесін жетілдіру бойынша РАА Төралқасының үндеуі – РАА судьяларды тағайындау рәсімдерінің ашықтығын арттыруды жақтады.⁴
- Таңдалған қорғаушының болуына қарамастан соттардың мемлекет есебінен адвокаттарды тағайындау мәселесі бойынша РАА Төралқасының үндеуі – РАА соттар сотталушының таңдауын елемейтін жағдайға жол берілмеуін көрсетті.⁵
- Адвокаттардың табысына салық салу мәселелері бойынша (ЖТС, ҚҚС) РАА үндеуі. РАА МКБЗК жүйесіне қатысатын адвокаттар үшін әділ салық шарттарын талап етті.⁶

Ашық үндеулер кең қоғамдық резонанс тудырған құқық қорғау мәселелеріне, сондай-ақ жекелеген заңнамалық бастамаларға қатысты болды:

- Қылмыстық сот төрелігіндегі адвокаттардың рөлі туралы қоғамдық пікірталасқа байланысты РАА Төралқасының үндеуі – Қ.Бишімбаев ісі шеңберінде РАА қорғауға құқықты қамтамасыз етудің маңыздылығы және адвокаттарға қысымға жол бермеу туралы ұстанымын білдірді.⁷
- РАА Төралқасының Бас прокуратураға және Қаржылық мониторинг агенттігіне үндеуі – адвокат Г. Салимбаеваға дене күшін қолдану және адвокат И. Кошекованың кеңсесін рұқсатсыз тінту жөнінде.⁸

³ Соттар жеке қаулыларда адвокаттардың тағдырын шешпеуі керек <https://advokatura.kz/ru/news/sudy-ne-dolzny-predresat-sud-bu-advokatov-v-castnyh-postanovleniah>

⁴ Республикалық адвокаттар алқасының судьялық лауазымдарға іріктеу процесін жетілдіру жөніндегі ұстанымы https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-respublikanskoj-kollegii-advokatov-po-soversenstvovaniu-processa-otbora-na-sudejskie-dolznosti_20241127041654

⁵ Сотталушының өзі таңдаған қорғаушының болуына қарамастан, соттардың мемлекет есебінен адвокат тағайындау мәселесі бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/news/pozicia-respublikanskoj-kollegii-advokatov-po-voprosu-naznachenia-sudami-advokata-za-scet-gosudarstva-nesmotra-na-nalicie-vybrannogo-samim-podsudimym-zasitnika>

⁶ РАА жаңа Салық кодексінің жобасына ұсыныстар жіберді <https://advokatura.kz/ru/news/rka-napravila-predlozenia-k-proektu-novogo-nalogovogo-kodeksa>

⁷ Республикалық адвокаттар алқасының үндеуі <https://advokatura.kz/ru/news/obrasenie-respublikanskoj-kollegii-advokatov>

⁸ Республикалық адвокаттар алқасы төралқасының ашық үндеуі https://advokatura.kz/ru/news/otkrytoe-obrasenie-prezidiuma-respublikanskoj-kollegii-advokatov_20240814085651

- Кірістерді жылыстатуға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша РАА Төралқасының үндеуі – РАА Қаржылық мониторинг талаптары мен адвокаттардың құқықтары арасындағы теңгерімді қамтамасыз ететін түзетулер ұсынды.⁹
- РАА Төралқасының Президент Қ.К. Тоқаевқа ашық үндеуі – заң консультанттарына әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша қорғаушы мәртебесін беретін түзетулерді Парламенттің қарауына байланысты – РАА мұндай бастамамен келіспейтіндігін білдірді, өйткені бұл құқықтық көмек сапасының төмендеуіне әкелуі мүмкін.¹⁰

2024 жылы РАА ашық үндеулерінің жиілігі адвокаттардың өздеріне де, жалпы адам құқықтарын қорғау жүйесіне де қатысты өткір және шешілмеген мәселелердің болуын растайды. Егер адвокаттар қауымдастығы өз ұстанымын жариялауға жиі жүгінуге мәжбүр болса, бұл мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесудің қолданыстағы тетіктерінің тиімділігінің жеткіліксіздігін көрсетеді.

7. РАА-ның 2024 жылғы құқықтық ұстанымдары

2024 жылы РАА 48 құқықтық позицияны дайындады, олардың әрқайсысы терең құқықтық талдау және адвокаттар қауымдастығының мүдделерін жүйелі қорғау болды.

Бұл жұмыс көлемі әр апта сайын РАА 5-тен 10 бетке дейінгі егжей-тегжейлі талдаудан тұратын жаңа құқықтық ұстаным әзірлегенін білдіреді, бұл жылына жүздеген беттік сараптамалық материалды құрайды.

Ұстаным тақырыптары Конституциялық кепілдіктер мен сот реформасынан бастап адвокаттарға салық салуға және азаматтардың құқықтарын қорғауға дейінгі көптеген мәселелерді қамтыды. Осы ұстанымдардың кейбіреулері осы баяндамада келтірілген, онда олар тиісті мәселелер мен оларды шешуге арналған ұсыныстар аясында қарастырылған.

⁹ "ҚР кейбір заңнамалық актілеріне кірістерді жылыстатуға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" ҚР Заңының жобасына РАА салыстырмалы кестесі <https://advokatura.kz/ru/pozicii/sravnitel-naa-tablica-rka-k-proektu-zakona-rk-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-nekotorye-zakonodatel-nye-akty-rk-po-voprosam-pod-ft>

¹⁰ РАА Төралқасының Президент Қ.К. Тоқаевқа ашық үндеуі <https://advokatura.kz/ru/news/otkrytoe-obrasenie-prezidiuma-respublikanskoy-kollegii-advokatov-prezidentu-respubliki-kazakhstan-tokaevu-k-k>

Дайындалған құқықтық ұстанымдардың тізбесі:

1. ҚР ҚПК 340 - бабы 3-бөлігінің (340-бап. Негізгі сот талқылауының шегі) Қазақстан Республикасы Конституциясының 13 және 14-баптарына сәйкестік мәселесі бойынша ұстаным, олар өз құқықтары мен бостандықтарын сотта қорғауға, заң мен сот алдындағы теңдікке кепілдік береді, сондай-ақ кемсітушілікке тыйым салады. ¹¹
2. 1997 жылғы 6 наурыздағы № 3 «ҚР Конституциясының 4-бабының 1-тармағын, 14-бабының 1-тармағын, 77-бабының 3-тармағының 3) тармақшасын, 79-бабының 1-тармағын және 83-бабының 1-тармағын ресми түсіндіру туралы» ҚР Конституциялық Кеңесінің ҚАУЛЫ етуші бөлігінің 6-тармағын түсіндіру туралы ұстаным ¹²
3. Адвокаттарға адвокаттық сұрау салу бойынша жылжымайтын мүлікке құқықтар туралы құқықтық кадастрдан мәліметтер беру туралы ұстаным ¹³
4. Кейіннен лицензия алуға аттестаттаудан өту үшін "Құқықтану" мамандығы бойынша жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру дипломы (магистратура) бар адамдарды кәсіптік қызметпен айналысуға тағылымдамадан өтуге жіберудің негізділігі мәселесі бойынша ұстаным
5. ҚПК-нің 64-бабының 9-бөлігінің 17) тармағының және 70-бабының 2-бөлігінің 5) тармағының Конституцияның 13-бабының 1, 3-тармақтарына, 17-бабының 1-тармағына, 18-бабының 3-тармағына, 34-бабының 1-тармағына, 39-бабының 3-тармағына сәйкестігі мәселесі бойынша ұстаным (күдіктіге және оның қорғаушысына күдіктіден

¹¹ ҚР ҚПК 340-бабының 3-бөлігі ҚР Конституциясының 13 және 14-баптарына сәйкестік мәселесі бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-po-voprosu-sootvetstvia-c-3-st-340-upk-rk-st-13-i-14-konstitucii-rk>

¹² 1997 жылғы 6 наурыздағы № 3 "ҚР Конституциясының 4-бабының 1-тармағын, 14-бабының 1-тармағын, 77-бабының 3-тармағының 3) тармақшасын, 79-бабының 1-тармағын және 83-бабының 1-тармағын ресми түсіндіру туралы" ҚР Конституциялық Кеңесінің ҚАУЛЫ етуші бөлігінің 6-тармағын түсіндіру туралы ұстаным <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-o-tolkovanii-p-6-postanovlausej-casti-normativnogo-postanovlenia-konstitucionnogo-soveta-rk-ob-oficial-nom-tolkovanii-p-1-st-4-p-1-st-14-podp-3-p-3-st-77-p-1-st-79-i-p-1-st-83-konstitucii-rk-ot-6-marta-1997-g-no-3>

¹³ Адвокаттарға адвокаттық сұрау салу бойынша жылжымайтын мүлікке құқықтар туралы құқықтық кадастрдан мәліметтер беру туралы ұстаным <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-o-predostavlenii-advokatam-svedenij-iz-pravovogo-kadestra-o-pravah-na-nedvizimoe-imusestvo-po-advokatskomu-zaprosu>

жауап алу хаттамасымен, сол сияқты күдіктінің қатысуымен тергеу әрекеттерінің басқа хаттамаларымен олардан өз бетінше көшірмелерін алу немесе олардың көшірмелерін сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамнан алу жолымен танысуға мүмкіндік бермейтін бөлігінде) ¹⁴

6. «Сот жүйесін реформалау және процестік заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңының жобасы бойынша ұстаным ¹⁵
7. АПК-нің 434-бабы 2-бөлігінің 3) тармақшасының ҚР Конституциясына сәйкестігі мәселесі бойынша ұстаным (434-бап. Кассациялық тәртіппен қайта қарауға жататын сот актілері) ¹⁶
8. Адвокаттардың кәсіби этикасы кодексінің 8 тармағынан адвокаттың өзін өзі жарнамалауына тыйым салуды алып тастау мүмкіндігі туралы ұстаным
9. ӘҚБтК-нің "Әкімшілік-азаптау заңнамасының қазіргі заманғы жағдайы" ерекше бөлігін талдау жөніндегі ұстаным ¹⁷
10. Конституциялық меншік құқығын қорғауды күшейту жөніндегі ұстаным ¹⁸
11. «Сот жүйесін реформалау және процестік заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен

¹⁴ ҚПК-нің 64-бабының 9-бөлігінің 17) тармағының және 70-бабының 2-бөлігінің 5) тармағының Конституцияның 13-бабының 1, 3-тармақтарына, 17-бабының 1-тармағына, 18-бабының 3-тармағына, 34-бабының 1-тармағына, 39-бабының 3-тармағына сәйкестігі мәселесі бойынша ұстаным <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-po-voprosu-sootvetstvia-p-17-casti-9-st-64-i-p-5-casti-2-st-70-upk-pp-1-3-st-13-p-1-st-17-p-3-st-18-p-1-st-34-p-3-st-39-konstitucii-rk>

¹⁵ Сот жүйесін реформалау жөніндегі заң жобасы шеңберінде "ҚР ҚПК-не өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Конституциялық заң жобасына РАА-ның салыстырмалы кестесі <https://advokatura.kz/ru/pozicii/sravnitel-naa-tablica-rka-k-proektu-konstitucionnogo-zakona-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-upk-rk-v-ramkah-zakonoproekta-po-reformirovaniu-sudebnoj-sistemy>

¹⁶ Азаматтық-процестік Кодексінің 434 баб. 2 бөліг. 3) тармақ ҚР Конституциясына сәйкестігі бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/pozicii/pozicia-respublikanskoj-kollegii-advokatov-po-voprosu-sootvetstvia-podpunkta-3-casti-2-stat-i-434-gpk-konstitucii-rk>

¹⁷ ӘҚБтК-нің "Әкімшілік-азаптау заңнамасының қазіргі заманғы жағдайы" ерекше бөлігін талдау жөніндегі РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-po-analizu-osobennoj-casti-koap-rk-sovremennye-realii-administrativno-deliktnogo-zakonodatelstva>

¹⁸ Конституциялық меншік құқығын қорғауды күшейту жөніндегі РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-po-usileniu-ohrany-konstitucionnogo-prava-sobstvennosti>

толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңының жобасы бойынша ұстаным (қосымша) ¹⁹

12. ҚПК-нің 127-бабы 4-бөлігінің ҚР Конституциясының 13, 14, 76, 77-баптарына сәйкестік мәселесі бойынша ұстаным ²⁰
13. Басқа аумақта адвокаттық кеңселер филиалдарын тіркеу және олардың қызметі мәселесі бойынша ұстаным
14. Мәжілісте қаралып жатқан сот жүйесін реформалау туралы жобалар бойынша қосымша ұстанымдар ²¹
15. «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңының жобасына ұстаным ²²
16. Қазақстан Республикасының ЭЫДҰ-ға кіруі мақсатында адвокаттық құпияны ашу туралы ұсынымдар бойынша ұстаным ²³

¹⁹ "Сот жүйесін реформалау және процестік заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша кейбір заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" ҚР Заңының жобасы бойынша ұстаным (қосымша) <https://advokatura.kz/ru/pozicii/st-rka-po-proektu-zakona-rk-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-nekotorye-zakonodatel-nye-akty-po-voprosam-reformirovania-sudebnoj-sistemy-i-soversenstvovania-processual-nogo-zakonodatel-stva-nahodasemusa-na-rassmotrenii-v-mazilise-parlamenta-rk-dop>

²⁰ РАА ҚР ҚПК 127-бабының 4-бөл ҚР Конституциясының 13, 14, 76, 77-баптарына сәйкестігі мәселесі бойынша ұстанымы <https://advokatura.kz/pozicii/pozicia-rka-po-voprosu-sootvetstvia-casti-4-st-127-upk-st-13-14-76-77-konstitucii-rk>

²¹ "ҚР кейбір заңнамалық актілеріне сот жүйесін реформалау және процестік заңнаманы жетілдіру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" заң жобасы бойынша (бірінші оқылым) РАА салыстырмалы кестесі <https://advokatura.kz/ru/pozicii/sravnitel-naa-tablica-rka-po-proektu-zrk-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-nekotorye-zakonodatel-nye-akty-rk-po-voprosam-reformirovania-sudebnoj-sistemy-i-soversenstvovania-processual-nogo-zakonodatel-stva-pervoe-ctenie>

²² "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыруға (жылыстатуға) және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" ҚР Заңының жобасына ұстаным <https://advokatura.kz/ru/pozicii/sravnitel-naa-tablica-rka-k-proektu-zakona-rk-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-nekotorye-zakonodatel-nye-akty-rk-po-voprosam-pod-ft>

²³ Қазақстан Республикасының ЭЫДҰ-ға кіруі мақсатында адвокаттық құпияны ашу туралы ұсынымдар бойынша ұстаным <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-nks-rka-po-rekomendaciam-o-raskrytii-advokatskoj-tajny-v-celah-vstuplenia-rk-v-oesr>

17. «Жеке детективтік қызмет туралы», "ҚР кейбір заңнамалық актілеріне жеке детективтік қызмет мәселелері бойынша толықтырулар енгізу туралы» заң жобаларына ұстаным ²⁴
18. ҚР Ұлттық қауіпсіздік органдары тергеу изоляторларының ішкі тәртіп қағидаларын бекіту туралы ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитеті Төрағасының 2014 жылғы 15 қазандағы № 346 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу жобасына ұстаным
19. Бейнебайланыс бойынша ҚПК түзетулері бойынша ұстаным ²⁵
20. Айыпталушылар мен сотталушыларды сот залында металл торларда және шыны кабиналарда ұстау практикасына қатысты ұстаным ²⁶
21. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары үшін мемлекет кепілдік берген заң көмегін қамтамасыз ету мәселелері бойынша ұстаным ²⁷
22. ҚПК-нің 94-бабы 1-бөлігінің 3) тармақшасының Конституцияға сәйкестігі мәселесі бойынша ұстаным *(94-бап. Қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге қатысудан қорғаушыны, жәбірленушінің (жеке айыптаушының) өкілін, азаматтық талапкерді немесе азаматтық жауапкерді шеттету)* ²⁸
23. Қазақстан Республикасы Салық кодексінің жобасы бойынша ұстаным ²⁹

²⁴ "ҚР кейбір заңнамалық актілеріне жеке детективтік қызмет мәселелері бойынша толықтырулар енгізу туралы" заң жобаларына ұстаным <https://advokatura.kz/ru/pozicii/sravnitel-naa-tablica-rka-k-proektu-zrk-o-vnesenii-dopolnenij-v-nekotorye-zakonodatel-nye-akty-rk-po-voprosam-castnoj-detektivnoj-deatel-nosti>

²⁵ «ҚР ҚПК-не өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Конституциялық заң жобасына сот жүйесін реформалау жөніндегі заң жобасы шеңберінде РАА салыстырмалы кестесі <https://advokatura.kz/ru/pozicii/sravnitel-naa-tablica-rka-k-proektu-konstitucionnogo-zakona-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-upk-rk-v-ramkah-zakonoproekta-po-reformirovaniu-sudebnoj-sistemy>

²⁶ Айыпталушылар мен сотталушыларды сот залында металл торларда және шыны кабиналарда ұстау практикасына қатысты ұстаным <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-kasatel-no-praktiki-soderzania-obvinaemyh-i-podsudimyh-v-zale-suda-v-metallicheskih-kletkah-i-steklannyh-kabinah>

²⁷ Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары үшін мемлекет кепілдік берген заң көмегін қамтамасыз ету мәселелері бойынша РАА салыстырмалы кестесі <https://advokatura.kz/ru/pozicii/sravnitel-naa-tablica-rka-po-voprosam-obespecenia-garantirovannoj-gosudarstvom-uridiceskoj-pomosi-dla-zertv-bytovogo-nasilia>

²⁸ ҚПК-нің 94-бабы 1-бөлігінің 3) тармақшасының Конституцияға сәйкестігі мәселесі бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-po-voprosu-sootvetstvia-podpunkta-3-casti-1-st-94-upk-konstitucii-rk>

²⁹ Қазақстан Республикасы Салық кодексінің жобасы бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/sravnitel-naa-tablica-rka-po-proektu-nalogovogo-kodeksa-rk>

24. Адвокаттардың табыстарына жеке табыс салығы бойынша салық салу мәселелері бойынша ұстаным ³⁰
25. Адвокаттарды қосылған құн салығы бойынша тіркеу есебіне қою мәселесі бойынша ұстаным ³¹
26. Табыстың гонорары бойынша ұстаным («Процестік заңнаманы жетілдіру, Адвокаттық қызмет және заң көмегін көрсету, дауларды соттан тыс және сотқа дейінгі шешу мәселелері бойынша ҚР кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заң жобасына түзету)
27. ҚПК-нің 314-бабы 2-бөлігінің және 3-бөлігінің екінші абзацының Конституцияға сәйкестігі мәселесі бойынша ұстаным (*314-бап. Қылмыстық істердің аумақтық соттылығы*) ³²
28. Адвокаттық кеңседе заң консультанттарының заң көмегін көрсету мәселелері бойынша ұстанымы
29. Адвокаттар көмекшілерінің жұмыс мәселелері бойынша ұстаным
30. Мемлекет кепілдік берген заң көмегін көрсету сапасының критерийлері бойынша ұстаным
31. Кірістерді жылыстатуға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс қимыл мәселелері бойынша заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар жобалары бойынша РАА ұстанымы ³³

³⁰ Адвокаттардың табыстарына жеке табыс салығы бойынша салық салу мәселелері бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-nks-rka-po-voprosam-nalogooblozenia-dohodov-advokatov-ipn>

³¹ Адвокаттарды қосылған құн салығы бойынша тіркеу есебіне қою мәселесі бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-nks-rka-po-voprosu-postanovki-advokatov-na-registracionnyj-ucet-po-nds>

³² РАА-ның Қылмыстық-процестік кодексінің 314-бабы 2-бөлігі және 3-бөлігінің 2-ші абзацының ҚР Конституциясына сәйкестігі мәселесі бойынша ұстанымы <https://advokatura.kz/pozicii/pozicia-rka-po-voprosu-sootvetstvia-casti-2-i-abzaca-vtorogo-casti-3-stat-i-314-upk-konstitucii-rk>

³³ Кірістерді жылыстатуға және терроризмді қаржыландыруға қарсы іс қимыл мәселелері бойынша заңнамалық актілерге өзгерістер мен толықтырулар жобалары бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-po-proektam-izmenenij-i-dopolnenij-v-zakonodatel-nye-akty-po-voprosam-podft>

32. Жазбаша қорытындылар беру кезінде адвокаттардың сарапшылар ретінде қатысу мәселелері бойынша ұстаным ³⁴
33. Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекстің 136-бапқа толықтыру енгізу мәселесі бойынша ұстаным (*136-бап. Талап қою мерзімі*) ³⁵
34. Азаматтық процесс бойынша ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларына өзгерістер жобасына ұстаным ³⁶
35. Қылмыстық процесс бойынша ҚР Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларына өзгерістер жобасына ұстаным ³⁷
36. ҚР Конституциясына ҚАК-нің 109-баптың 2-бөліміне (*109-бап. Телефон арқылы сөйлесу*), 134-бабы 1-бөлігінің 2) тармақшасы (*134-бап. Тәртіптік изоляторларда және жалғыз камераларда ұстау шарттары*) және ҚАЖ мекемелерінің ішкі тәртіп қағидаларының 104-тармағының сәйкестігі мәселесі бойынша ұстаным ³⁸
37. Судьялық лауазымдарға іріктеу процесін жетілдіру жөніндегі ұстаным ³⁹

³⁴ Жазбаша қорытындылар беру кезінде адвокаттардың сарапшылар ретінде қатысу мәселелері бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-nks-rka-po-voprosam-ucastia-advokatov-v-kacestve-ekspertov-pri-dace-pis-mennyh-zaklucenij>

³⁵ Әкімшілік рәсімдік-процестік кодекстің 136-бапқа толықтыру енгізу мәселесі бойынша РАА ҒКК ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-nks-rka-po-voprosu-vnesenia-dopolnenia-v-stat-u-136-administrativnogo-procedurno-processual-nogo-kodeksa>

³⁶ «Азаматтық және азаматтық процестік заңнамасы бойынша ҚР Жоғарғы Сотының кейбір нормативтік қаулыларына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Жоғарғы Соттың нормативтік қаулысының жобасына РАА салыстырмалы кестесі <https://advokatura.kz/ru/pozicii/st-rka-k-proektu-normativnogo-postanovlenia-verhovnogo-suda-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-nekotorye-normativnye-postanovlenia-verhovnogo-suda-rk-po-grazdanskomu-i-grazdanskomu-processual-nomu-zakonodatel-stvu>

³⁷ «ҚР Жоғарғы Сотының қылмыстық және қылмыстық процестік заңнамасы бойынша кейбір нормативтік қаулыларына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Жоғарғы Соттың нормативтік қаулысының жобасына РАА салыстырмалы кестесі <https://advokatura.kz/ru/pozicii/st-rka-k-proektu-normativnogo-postanovlenia-verhovnogo-suda-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-nekotorye-normativnye-postanovlenia-verhovnogo-suda-rk-po-ugolovnomu-i-ugolovno-processual-nomu-zakonodatel-stvu>

³⁸ ҚР Конституциясына ҚАК-нің 109-баптың 2-бөліміне, 134-бабы 1-бөлігінің 2) тармақшасы және ҚАЖ мекемелерінің ішкі тәртіп қағидаларының 104-тармағының сәйкестігі мәселесі бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-po-voprosu-sootvetstvia-konstitucii-rk-c-2-st-109-pp-2-c-1-st-134-uik-i-p-104-pravil-vnutrennego-rasporadka-ucrezdenij-uis>

³⁹ Республикалық адвокаттар алқасының судьялық лауазымдарға іріктеу процесін жетілдіру жөніндегі ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-respublikanskoj-kollegii-advokatov-po-soversenstvovaniu-processa-otbora-na-sudejskie-dolznosti> 20241127041654

38. Лицензиясының қолданылуы тоқтатыла тұрған адамды аумақтық адвокаттар алқасының мүшелігіне қабылдаудың заңдылығы мәселелері бойынша ұстаным ⁴⁰
39. Заң консультантының тағылымдамадан өту мүмкіндігі мәселесі бойынша ұстаным ⁴¹
40. ҚР Парламенті Мәжілісінің қарауындағы ҚР Салық кодексінің жобасы бойынша ұстаным ⁴²
41. Мемлекеттік айыптаушылардың II республикалық форумында айтылған ұсыныстар бойынша ұстаным ⁴³
42. ҚПК-дегі ақылға қонымды мерзімдер мәселесі бойынша ұстаным ⁴⁴
43. «Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңының жобасы бойынша ұстаным ⁴⁵

⁴⁰ Адвокаттық қызметті жүзеге асыруға лицензиясының қолданылуы тоқтатылған адамды алқа мүшелігіне қабылдаудың заңдылығы мәселесі бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-po-voprosu-pravomernosti-prinatia-v-cleny-tka-lica-dejstvie-licenzii-kotorogo-na-osusestvlenie-advokatskoj-deatel-nosti-priostanovleno>

⁴¹ Заң консультантының тағылымдамадан өту мүмкіндігі мәселесі бойынша РАА ҒКК ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-nks-rka-po-voprosu-vozmognosti-prohozdenia-stazirovki-dejstvuusim-uridiceskim-konsul-tantom>

⁴² ҚР Парламенті Мәжілісінің қарауындағы ҚР Салық кодексінің жобасы бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/st-rka-po-proektu-nalogovogo-kodeksa-rk-nahodasegosa-na-rassmotrenii-v-mazilise-parlamenta-rk>

⁴³ «Алқабилердің қатысуымен сотта мемлекеттік айыптауды қолдаудың өзекті мәселелері» тақырыбында мемлекеттік айыптаушылардың II республикалық форумында айтылған ұсыныстар бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-po-predlozeniam-ozvucennym-na-ii-respublikanskom-forume-gosobvinitelej-na-temu-aktual-nye-voprosy-podderzania-gosudarstvennogo-obvinenia-v-sude-s-ucastiem-prisaznyh-zasedatelej>

⁴⁴ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне іс жүргізу заңнамасын жетілдіру, адвокаттық қызмет және заң көмегін көрсету, дауларды соттан тыс және сотқа дейін шешу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы бойынша РАА салыстырмалы кестесі <https://advokatura.kz/ru/pozicii/sravnitel-naa-tablica-respublikanskoj-kollegii-advokatov-po-proektu-zakona-respubliki-kazahstan-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-nekotorye-zakonodatel-nye-akty-respubliki-kazahstan-po-voprosam-soversenstvovania-processual-nogo-zakonodatel-stva-advokatskoj-deatel-nosti-i-okazania-uridiceskoj-pomosi-vnesudebnogo-i-dosudebnogo-razresenia-sporov>

⁴⁵ «Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» ҚР Заңының жобасы бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-respublikanskoj-kollegii-advokatov-po-proektu-zakona-respubliki-kazahstan-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-kodeks-respubliki-kazahstan-ob-administrativnyh-pravonaruseniah>

44. ҚР Конституциясына Қылмыстық-процестік кодекстің 232-бабы 8-бөлігінің және «Жасырын тергеу әрекеттерін санкциялау туралы» 2020 жылғы 11 желтоқсандағы № 5 ЖС НҚ 7-тармағының 6-абзацына сәйкестік мәселесі бойынша ұстаным ⁴⁶
45. ҚР Конституциясына Азаматтық кодексінің 818 - баптың 1-тармағының (818-бап. сақтандыру сыйлықақылары) сәйкестік мәселесі бойынша ұстаным ⁴⁷
46. ҚК, ҚПК және ҚАК оңтайландыру мәселелері бойынша заң жобасына енгізу үшін түзетулер бойынша ұстаным ⁴⁸
47. ҚР Жоғарғы Сотының "Әкімшілік істер бойынша сот шешімі туралы" нормативтік қаулысының жобасы бойынша ұстаным ⁴⁹
48. «Соттардың мұрагерлік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» 2009 жылғы 29 маусымдағы № 5 ЖС НҚ-на өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы жобаға ұстаным ⁵⁰

Көптеген ұстанымдарды дайындау адвокатураның өзгерістерге жауап беріп қана қоймай, құқықтық саясатты қалыптастыруға жүйелі түрде қатысатынын растайды. Бұл материалдар адвокаттық қызметті, процестік нормаларды, қылмыстық және азаматтық сот ісін жүргізуді, құқық қорғау тетіктерін және салық салуды реттеуге әсер етеді.

Әрбір ұстанымды әзірлеу адвокаттар қауымдастығына білікті заң көмегіне мұқтаж азаматтардың кәсіби құқықтары мен мүдделерін қорғауға

⁴⁶ ҚР Конституциясына Қылмыстық-процестік кодекстің 232-бабы 8-бөлігінің және "Жасырын тергеу әрекеттерін санкциялау туралы" 2020 жылғы 11 желтоқсандағы № 5 ЖС НҚ 7-тармағының 6-абзацына сәйкестік мәселесі бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-rka-po-voprosu-sootvetstvia-konstitucii-rk-casti-8-st-232-upk-rk-i-abzaca-6-p-7-normativnogo-postanovlenia-verhovnogo-suda-rk-no-5-ot-11-dekabra-2020-goda-o-sankcionirovanii-neglasnyh-sledstvennyh-dejstvii>

⁴⁷ ҚР Конституциясына Азаматтық кодексінің 818-баптың 1-тармағының сәйкестік мәселесі бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/pozicia-respublikanskoj-kollegii-advokatov-po-voprosu-sootvetstvia-konstitucii-respubliki-kazahstan-punkta-1-stat-i-818-grazdanskogo-kodeksa-respubliki-kazahstan>

⁴⁸ ҚК, ҚПК және ҚАК оңтайландыру мәселелері бойынша заң жобасына енгізу үшін түзетулер бойынша РАА ұстанымы <https://advokatura.kz/ru/pozicii/sravnitel-naa-tablica-respublikanskoj-kollegii-advokatov-popravok-dla-vklucenia-v-proekt-zakona-po-voprosam-optimizacii-uk-upk-i-uik>

⁴⁹ ҚР Жоғарғы Сотының "Әкімшілік істер бойынша сот шешімі туралы" нормативтік қаулысының жобасы бойынша РАА салыстырмалы кестесі <https://advokatura.kz/ru/pozicii/st-rka-k-proektu-normativnogo-postanovlenia-verhovnogo-suda-rk-o-sudebnom-resenii-po-administrativnym-delam>

⁵⁰ «Соттардың мұрагерлік туралы заңнаманы қолдануының кейбір мәселелері туралы» 2009 жылғы 29 маусымдағы № 5 ЖС НҚ-на өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы жобаға РАА салыстырмалы кестесі <https://advokatura.kz/ru/pozicii/st-rka-k-proektu-o-vnesenii-izmenenij-i-dopolnenij-v-normativnoe-postanovlenie-verhovnogo-suda-rk-ot-29-iuna-2009-goda-no-5-o-nekotoryh-voprosah-primenenia-sudami-zakonodatelstva-onasledovani>

мүмкіндік беретін терең құқықтық сараптаманы, мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесуді және тәжірибені талдауды қажет етеді.

4 бөлім. Адвокаттардың кәсіби құқықтарын және адвокаттық қызмет кепілдіктерін бұзу

1. Адвокаттардың соттардың, прокуратуралардың, қылмыстық процесті жүргізуші органдардың ғимараттарына кіруіне кедергілер, адвокаттардың өзі қорғайтын адамға қатысты тергеу әрекеттеріне қатысуға кедергі жасау

Заңнама адвокаттарға өздерінің кәсіби міндеттерін орындау үшін соттар мен мемлекеттік органдар ғимараттарына кедергісіз кіруге кепілдік береді. Алайда, 2024 жылы бұл кепілдіктер бірнеше рет бұзылды. РАА-ға адвокаттар мен аумақтық алқалардан соттарға, құқық қорғау органдарына және басқа да мемлекеттік мекемелерге кіруге қатысты кедергілер туралы шағымдар түсті.

Көп жағдайда адвокаттардың кіруіне себепсіз шектеу қойылып, заңда көзделмеген қосымша құжаттар талап етілді немесе жұмыс үшін қажетті техникалық құралдарды алып кіруге тыйым салынды. Мұндай әрекеттер азаматтардың құқықтарын қорғауға кедергі келтіріп қана қоймай, заңмен бекітілген адвокаттық қызмет кепілдіктеріне қайшы келеді..

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Адвокаттар мен аумақтық адвокаттар алқаларының мәліметтері бойынша РАА-ға белгілі болған фактілерге мынадай жағдайлар жатады:

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігінің қалалық департаментінде К. адвокатқа тергеу әрекеттеріне қатысу үшін бір сағаттан астам уақыт бойы сенім білдірушіге қолжетімділік берілмеді. Бастапқыда кіретін жер тергеуші жоқ деген сылтаумен жабылды, содан кейін тергеуші бос емеспін деп, шығудан бас тартты.

Астана қаласының тергеу изоляторында Ж. адвокатқа қорғауындағы адамға кіргізуге бас тартылды. Мекеме бастығы «бөгде» адамдардың кіруін шектеу туралы өкім шығарды, олардың тізбесіне адвокаттар, туыстар және басқа да адамдар жақшамен енгізілді.

Алматы қаласы Наурызбай ауданының полиция басқармасында адвокат А. танысу үшін мазмұны берілмеген ішкі нұсқаулықтарға сілтеме жасай отырып, қорғауындағы адамға кіргізуге бас тартылды.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Келтірілген мысалдар Қазақстан Республикасы Конституциясының (бұдан әрі – Конституция) 13-бабының 3-тармағын бұзушылықтарды қамтиды, оған сәйкес әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы бар. Сонымен қатар, олар Конституцияның 16-бабының 3-тармағын бұзады, оған сәйкес ұсталған, қамауға алынған немесе қылмыс жасады деп айыпталған әрбір адам ұсталған, қамауға алынған немесе сотталған кезден бастап тиісінше адвокаттың (қорғаушының) көмегін алуға құқылы.

Ұлттық заңнамадан басқа, мұндай шектеулер Қазақстан Республикасының халықаралық міндеттемелеріне де қайшы келеді. Атап айтқанда, азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пактінің 14-бабының 3-тармағының b) тармақшасына сәйкес әркім өзіне тағылған айыпты қарау кезінде өзі таңдаған қорғаушымен келісуге құқылы.

Осы тармақтың d) тармақшасына сәйкес әркімнің өзінің қатысуымен сотталуға және жеке өзі немесе өзі таңдаған адвокат арқылы қорғауға құқығы бар.

Қылмыстың алдын алу және құқық бұзушылармен қарым-қатынас жасау жөніндегі БҰҰ Сегізінші Конгресі қабылдаған адвокаттар рөлінің негізгі қағидаттарының 1-тармағына сәйкес (Гавана, Куба, 1990 ж. 27 тамыз – 7 қыркүйек) (бұдан әрі – Адвокаттардың рөліне қатысты Негізгі қағидаттар) әрбір адам өз құқықтарын қорғауға және қылмыстық процестің барлық сатыларында оны қорғау үшін кез келген адвокатпен байланысуға құқылы.

Қазақстан Республикасы Қылмыстық-процестік кодексінің (бұдан әрі – ҚПК) 70-бабының 2-бөлігінің 3) тармағында қорғаушының күдіктіден, айыпталушыдан жауап алуға, сондай-ақ олардың қатысуымен өзге де тергеу әрекеттеріне және процестік әрекеттерге, оның ішінде қарап-тексеруге, тінтуге, алуға қатысуға құқылы.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33-бабының 4-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес көзделген жағдайларды қоспағанда, мемлекеттік орган немесе лауазымды адам адвокаттың заң көмегін алуға жүгінген адамның мүдделерін білдіру құқығын танудан бас тарта алмайды.

Сол тармақта адвокаттың Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен соттардың, прокурорлардың, қылмыстық процесті жүргізуші органдардың әкімшілік ғимараттарына адвокаттың жеке куәлігін көрсеткен кезде еркін кіру құқығын пайдаланатыны көзделген.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 35-бабының 1-тармағына сәйкес Қазақстан Республикасының заңдарында тікелей көзделген жағдайларды қоспағанда, адвокаттың құқықтарына шектеулер қойылмайды. Заңды адвокаттық қызметке араласу немесе кедергі жасау Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жауаптылыққа әкеп соғады.

Осы баптың 7-тармағына сәйкес қылмыстық қудалау органдары, олардың лауазымды адамдары процестік заңда көзделген жағдайларда, адвокатты оның тергеу және өзге де процестік әрекеттерге адвокатпен келісілген мерзімде қатысуы қажет екені туралы хабардар етуге міндетті.

Айыпталушының ашық сотта жеке сотта қаралу құқығы Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 14-бабында бекітілген әділ сот ісін жүргізу құқығының негізгі құрамдас бөлігі болып табылады.

2. Адвокаттардың қамауға алынғандарды, қамаудағыларды және жазасын өтеп жатқандарды ұстау орындарына кіруіне кедергілер

Адвокаттардың білікті заң көмегін көрсету жөніндегі өздерінің конституциялық-құқықтық міндеттерін тиімді орындауы олардың кездесулердің ұзақтығы мен санын шектемей, қорғауындағы адамға кедергісіз қол жеткізуіне тікелей байланысты. Бұл ретте адвокаттар тексерілмеуі және техникалық құралдарды пайдалана алуы тиіс.

2017 жылғы 23 ақпанда Республикалық адвокаттар алқасы мен Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі Қылмыстық-атқару жүйесі комитеті (ҚАЖК) арасында қол қойылған Меморандум бірқатар проблемаларды тіркеп, кепілдіктер қарастырды:

- адвокаттардың сенбі күндері түскі 12:00-ге дейін тергеу изоляторларына кіруі;
- адвокаттық досьемен танысуға жол бермеу;
- адвокат пен адам арасындағы саны мен ұзақтығы бойынша шектеусіз байланысты қамтамасыз ету;
- жеке бөлмеде бейнежазбаны қолданбай, бірақ көрнекі көріну жағдайында өзі қорғайтын адаммен жеке және құпия кездесулер өткізу;
- кездесу барған кезінде адвокаттың құнды заттарын алып қоюға тыйым салу.

Меморандумның мерзіміне қарамастан, 2024 жылы ҚАЖК мекемелерінде заң көмегін көрсету барысында адвокаттардың құқықтары мен қызмет кепілдіктеріне шектеулер жалғастырып отырды.

Осындай проблемалардың қатарында:

- тергеу изоляторларының толуы;
- кездесу залдарының шектеулі саны;
- қорғаудағы адамды басқа өңірлердегі тергеу изоляторларына ауыстыру;
- үлкен кезектер;
- қорғаудағы адамға кірудің қиындатылған процедурасы;
- адвокаттарды міндетті рентгендік сканерлеу;
- қорғаудағы адаммен кездесулердің құпиялылығын бұзу.

2. Адвокаттардың қамауға алынғандарды, қамаудағыларды және жазасын өтеп жатқандарды ұстау орындарына кіруіне кедергілер

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Адвокаттардың құқықтары мен кепілдіктерінің бұзылуының ішінде мыналар орын алды:

Адвокат К. қорғауындағы адамға кіре алмаған жағдайға тап болды. Екі рет – 2024 жылдың 7 және 10 қазанында – адвокат елордалық тергеу изоляторына кіруге тырысты, бірақ әр жолы оған жол берілмеді. Сонымен қатар, белгілі болғандай, адвокатты жібермеу туралы шешімді тергеу изоляторының өзі емес, арнайы қызмет қабылдады.

Бұл әрекет адвокаттың қорғауындағы адамға кіру құқығын бұзды және заң көмегін көрсетуге кедергі келтірді. Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі Комиссия жағдайды зерттеп, қызметтің әрекеті адвокаттың кәсіби құқықтарын бұзды деген қорытындыға келді.

2024 жылғы желтоқсанда Тараз қаласының № 58 мекемесіне келген адвокат оған қорғауындағы адаммен құпия сөйлесу үшін жеке үй-жай берілмеген жағдайға тап болды. Компромисске келуге мәжбүр болды, нәтижесінде кездесу теологтың бөлмесінде өтті. Алайда, бұл толық құпиялылықты қамтамасыз етпеді, сонымен қатар әңгіме уақыты шектеулі болды.

Біраз уақыттан кейін адвокат қорғауындағы адаммен онлайн кездесу өткізуге шешім қабылдады. Бірақ мұнда да қиындықтар туындады – жасақ бастығы әңгімеге қатысуға тырысты, бұл құпиялылық принципіне қайшы келді.

Шымкент қаласының № 68 мекемесінде адвокаттың қорғауындағы адаммен онлайн-кездесу өткізуіне жол берілмеді. «Е-Өтініш» жүйесі арқылы жіберілген ресми сауалдар жауапсыз қалды, ал кейіннен жабдық тек сот отырыстары үшін пайдаланылады деген тұжырыммен бас тартылды.

Адвокат ҚР ІІМ ҚАЖК-не шағым түсірді, бірақ мәселені шешпеген ресми жауап алды. Нәтижесінде қорғаудағы адам өзінің қорғаушысымен құпия қарым қатынас жасау құқығын пайдалана алмады.

Ұсталған адамның мүддесін білдіретін П. адвокаты Алматы облысы Іле ауданының уақытша ұстау изоляторында өзінің қорғауындағы адаммен кездесуге тырысқанда қиындықтарға тап болды. Заңда көзделген барлық рәсімдерге қарамастан – куәлік пен рұқсат беру туралы қаулыны ұсыну – оның қол жетімділігі әр түрлі сылтаулармен жүйелі түрде кешіктірілді.

Әр жолы бақылау-өткізу пунктінде адвокатқа алдын ала полиция басқармасы бастығының атына өтініш жазу қажеттігі айтылды, тек содан кейін ғана кездесуге рұқсат берілетіні хабарланды. Ресми түрде бас тарту жасалмағанымен, өтінішті келісу кемінде 40 минутты алды. Кейде адвокатқа белгісіз «режимдік шараларға» байланысты кездесу өтпеуі мүмкін екені туралы түспал жасалды, бірақ олардың мәні мен ұзақтығы туралы ешқандай түсініктеме берілмеді.

Қосымша қиындықтар кездесулер өткізуге арналған бөлмеге де қатысты болды. Ол көбінесе мақсатсыз пайдаланылып, адвокаттар онда жүргізіліп жатқан тергеу әрекеттерінің аяқталуын күтуге мәжбүр болды. Бұл мәселені полиция басқармасының басшылығына көтерген кезде, олардың жауабы біржақты болды: тергеу кабинеттері кездесулер үшін жарамсыз, өйткені онда торлар жоқ және конвоймен алып жүру қарастырылмаған.

Мұндай көзқарас адвокаттың жұмысын қиындатып қана қоймай, қорғауындағы адамның толыққанды заң көмегін алу құқығын бұзды.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабының 3-тармағынан әркімнің білікті заң көмегін алуға құқығы және қылмыстық сот ісін жүргізудің барлық сатыларында адвокаттың (қорғаушының) көмегін пайдалану құқығы туындайды.

Мемлекет бұл құқыққа кепілдік бере отырып, азаматтарға оны жүзеге асыру үшін тиісті жағдайларды қамтамасыз етуге, сондай-ақ заң көмегін көрсететін адвокаттарға өздерінің кәсіби қызметін тиімді атқаруға қажетті кепілдіктер беруге міндетті.

Конституцияның 16-бабының 3-тармағына сәйкес ұсталған, қамауға алынған, қылмыс жасады деп айыпталған әркімнің тиісінше ұсталған, қамауға алынған немесе сотқа тартылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін алуға құқығы бар. Құпиялылықты қамтамасыз ететін жағдайларда

адвокатпен еркін кездесу мүмкіндігін шектеу бұл конституциялық құқықты жүзеге асыруды қиындатады.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасының Конституцияның 39-бабының 3-тармағына сәйкес, білікті заң көмегін алу құқығы ешбір жағдайда шектеуге жатпайды.

Мемлекет конституциялық-құқықтық функцияларды жүзеге асыратын адвокаттарға және олардың кәсіби қызметіне күшейтілген талаптар қоя отырып, оларға жүктелген функцияларды тиісінше жүзеге асыру үшін қосымша кепілдіктер беруге міндетті. Бұл мемлекет тарапынан адвокат мәртебесін, атап айтқанда, айыпталушының (күдіктінің) адвокатпен кездесу құқығына қатысты қорғау кепілдіктерін арттыру қажеттілігін анықтайды.

Адвокаттардың рөлі туралы негізгі қағидалардың 16-тармағының b) тармақшасында үкіметтер адвокаттардың ел ішінде және одан тыс жерде еркін саяхаттауын және өз клиенттерімен консультация алуын қамтамасыз етеді деп көрсетілген.

Негізгі қағидалардың 22-тармағына сәйкес, үкіметтер адвокаттар мен олардың клиенттері арасындағы кәсіби қарым-қатынастар шеңберіндегі барлық байланыстар мен консультациялардың құпиялылығын мойындайды және қамтамасыз етеді.

Сонымен қатар, Негізгі қағидалардың 16-тармағына сәйкес адвокат өзінің кәсіби міндеттерін қорқытусыз, араласусыз, қудалаусыз және орынсыз араласусыз атқара алуы керек.

Конституцияның 16-бабының 3-тармағына сәйкес ұсталған, қамауға алынған, қылмыс жасады деп айыпталған әркімнің тиісінше ұсталған, қамауға алынған немесе сотқа тартылған кезден бастап адвокаттың (қорғаушының) көмегін алуға құқығы бар.

Қылмыстық-процестік кодекстің 64-бабының 9-бөлігінің 3) тармақшасына сәйкес күдікті өз бетінше немесе өзінің туыстары немесе сенім білдірілген адамдары арқылы қорғаушыны шақыруға құқылы. Қорғаушыны күдікті, оның туыстары немесе сенім білдірілген адамдары шақырмаған жағдайда, қылмыстық қудалау органы оның қатысуын Қылмыстық-процестік кодекстің 67-бабының 3-бөлігінде көзделген тәртіппен қамтамасыз етуге міндетті.

Қылмыстық-процестік кодексінің 64-бабы 9-бөлігінің 5) тармақшасына сәйкес күдіктінің сайланған немесе тағайындалған қорғаушымен оңаша және құпия, оның ішінде жауап алу басталғанға дейін кездесуге құқығы бар.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33-бабының 3-тармағының 5) тармақшасына сәйкес адвокат іске қатысуға жіберілген кезден бастап жолығулардың санын, ұзақтығын шектемей және мұндай жолығулардың құпиялығын қамтамасыз ететін жағдайларда өзі қорғайтын адаммен оңаша жолығып тұруға ие болуға құқылы.

«Адамдарды қоғамнан уақытша оқшаулауды қамтамасыз ететін арнаулы мекемелерде, арнаулы үй-жайларда ұстау тәртібі мен шарттары туралы»

Қазақстан Республикасы Заңының 17-бабының 1-тармағында күдіктілерге, айыпталушыларға және сотталушыларға ұстап алынған кезінен бастап қорғаушымен оңаша және құпия кездесулер берілетіні қарастырылған. Осындай кездесулердің саны мен ұзақтығы шектелмейді.

Қорғаушы ретінде іске қатысатын адвокатпен кездесу «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында көзделген адвокат куәлігі және қорғау (өкілдік ету) туралы жазбаша хабарлама ұсынылған кезде беріледі.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 35-бабының 4-тармағында мемлекеттік органдар, лауазымды адамдар адвокатқа өзі қорғайтын адаммен оңаша жолығудың құпиялылығын қамтамасыз ететін жағдайларда, осындай жолығулар беруден бас тартуға, сондай-ақ олардың саны мен ұзақтығын шектеуге құқылы еместігі бекітілген.

Аталған Заңның 33-бабының 4-тармағында адвокат соттардың, прокуратураның, қылмыстық процесті жүргізетін органдардың әкімшілік ғимараттарына Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген тәртіппен, адвокат куәлігін көрсету арқылы еркін кіру құқығын пайдаланатыны бекітілген. Алайда, адвокаттың ұстап алынғандарды, күзетпен ұсталатындарды және жазасын өтеп жатқандарды ұстау орындарына кіруіне қатысты осы тармақта мұндай кіру белгіленген өткізу режиміне сәйкес жүзеге асырылатын тармақ бар.

Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің қызметі жоғарыда аталған заңдармен, сондай-ақ ведомстволық нормативтік құқықтық актілермен реттеледі.

Осылайша, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2018 жылғы 5 ақпандағы № 95 бұйрығымен «Ішкі істер органдарының уақытша ұстау изоляторларының ішкі тәртібі» бекітілді. Бұл Ережеде адвокаттың кездесу үшін тек қорғау (өкілдік) туралы хабарламаны, адвокат куәлігін және жеке куәлігін ұсыну қажеттілігі көрсетілген. Сонымен қатар, Ережелер адвокатқа қорғауындағы адаммен оларды бөлетін кедергілерсіз, сондай-ақ кездесу саны мен ұзақтығына шектеу қоймастан, оңаша және құпия кездесулер өткізуге кепілдік береді. Кездесу уақытша ұстау изоляторының қызметкеріне күдіктіні немесе айыпталушыны және қорғаушыны көруге, бірақ оларды естімеуге мүмкіндік беретін жағдайларда өткізіледі.

Адвокаттың заттары мен адвокаттың іс қағаздарын тінту түріндегі кедергілер, заттар мен зергерлік бұйымдарды шешіп алу талаптары, рентген аппараттарын пайдаланып тінту, адвокаттар мен өзі қорғайтын адаммен кездесуіне арналған тергеу бөлмелерінде бейнекамералардың болуы, адвокат пен өзі қорғайтын адам арасындағы әңгіменің мазмұнын тыңдау мүмкіндігі, жеке кабинеттердің болмауы азаматтың ешбір жағдайда шектелмейтін білікті заң көмегін алуға конституциялық құқығын шектейді, ал бұл негізі, Конституцияға сәйкес, ешқандай жағдайда шектелмейді.

Осы кедергілерді жасауда ҚАЖК мекемелері «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 33-бабының 4-тармағының ережелеріне сілтеме істейді, оған сәйкес адвокаттың ұстап алынғандарды, күзетпен ұсталатындарды және жазасын өтеп жатқандарды ұстау орындарына кіруі белгіленген өткізу режиміне сәйкес жүзеге асырылады.

Алайда, бұл тармақта бұл қолжетімділік режимі нормативтік құқықтық актімен немесе жекелеген лауазымды тұлғалардың шешімдерімен (жеке құқықтық актілер) белгіленетіні көрсетілмейді. Бұл қолжетімділік режимін құқықтық актінің қандай деңгейінде орнату керектігін нақтыламайды: заң деңгейінде немесе заңға тәуелді актілер деңгейінде.

Реттеудің нақты болмауы қылмыстық-атқару жүйесі органдарының лауазымды тұлғаларына өз қалауы бойынша өткізу тәртібі ретінде түсіндірілетін талаптарды белгілеуге мүмкіндік береді. Бұл елдің әртүрлі өңірлерінде құқық қолдану тәжірибесінің әркелкілігіне алып келеді және азаматтардың білікті заң көмегін алу жөніндегі конституциялық құқықтарының шектелу қаупін тудырады.

Іс жүзінде қолданылатын күдіктілердің, айыпталушылардың және сотталғандардың қорғаушы ретінде қатысатын адвокатпен кездесуі тәртібі ведомстволық нормативтік және жеке құқықтық актілер арқылы конституциялық құқықты реттеуге (яғни шектеуге) мүмкіндік береді. Бұл заң үстемдігі қағидатына қайшы келеді және конституциялық құқықтарды жүзеге асыру ведомстволық шешімдер мен жекелеген лауазымды тұлғалардың қалауы бойынша реттелмеуі тиіс деген негізгі құқықтық принципті бұзады.

Құқықтық көмек алу құқығы тек қылмыстық процестік заңнамасының және адвокаттық қызмет туралы заңның нормаларымен реттелуі тиіс, өйткені олар осы салада басым заңдық күші бар актілер болып табылады. Алайда, нақты құқықтық тетіктердің болмауы салдарынан заңға тәуелді актілер бұл құқықты іске асыру тәртібін айқындап қана қоймай, сонымен қатар адвокаттың өз процессуалдық міндеттерін тиісінше орындау мүмкіндігін шектейтін қосымша кедергілер де жасайды.

Бұл құқықты заңнан төмен деңгейдегі нормативтік құқықтық актілермен реттеу құқықты еркін түсіндіру қаупін тудырады және адвокат қызметінің формальды, заңда қарастырылмаған рәсімдерге тәуелді болуына жол ашады. Нәтижесінде, адвокаттар бюрократиялық кедергілерге, негізсіз талаптарға және лауазымды тұлғалардың субъективті көзқарасына тап болады. Бұл қорғалушылардың құқықтарын қорғау кепілдіктерін тікелей бұзып, қылмыстық сот ісін жүргізудің әділдігін қатерге тігеді.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Адвокаттардың тергеу изоляторларына бару кезіндегі проблемалары РАА тарапынан бірінші жыл көтеріліп отырған жоқ. 2022 және 2023 жылдарға арналған ұлттық баяндамаларда реформалардың қажеттілігі атап өтіліп, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі жағдайға қатысты ашық үндеулер

жарияланған болатын. Алайда, адвокаттардың тергеу изоляторларындағы қызметі әлі де көптеген қиындықтармен байланысты: қорғауындағы адамдарға кірудің кешіктірілуінен бастап ұйымдастырушылық мәселелерге дейін.

2024 жылғы 30 мамырда Астана қаласының тергеу изоляторында РАА-ның бастамасымен дөңгелек үстел өтті. Оған Астана қаласы бойынша Қылмыстық-атқару жүйесі департаментінің басшылығы мен адвокаттар қатысты.

Кездесу нәтижесінде бірқатар мәселелер бойынша келісімдерге қол жеткізілді: адвокаттарды өткізу рәсімдерін жеделдету, тергеуде отырғандарды алып шығу үшін қызметкерлер санын арттыру, күту жағдайларын жақсарту және жаңа тергеу изоляторы ғимаратын салу мүмкіндігін талқылау. Сондай-ақ, адвокаттар қауымдастығының бақылауында тұрған тергеу изоляторларының ескі Ішкі тәртіп ережелерін қайта қарау қажеттілігі мәселесі көтерілді.

2024 жылғы 12 маусымда РАА Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік комитеті төрағасының 2014 жылғы 15 қазандағы № 346 бұйрығына өзгерістер мен толықтырулар енгізу жобасына қатысты, өз ұстанымын жазбаша түрде жолдады. Бұл бұйрық Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік органдарының тергеу изоляторларындағы ішкі тәртіп ережелерін бекітуді көздейді.

Нәтижесінде, Ережелерге түзетулер енгізіліп, онда кездесулерді өткізу тәртібі нақты көрсетілді: тергеу изоляциясының қызметкері күдіктіні, айыпталушыны, сотталушыны және қорғаушыны көре алуы тиіс, бірақ олардың әңгімесін тыңдауға құқығы жоқ.

Алайда, адвокатура ұсынған кейбір түзетулер қабылданған өзгерістерде көрініс таппады. Атап айтқанда, кездесу кезінде тыңдау мен бейнетіркеуге тыйым салудың нақты белгіленбеуі, бейнеконференция режимінде кездесу өткізу тәртібінің реттелмеуі, сондай-ақ күдіктіні, айыпталушыны және сотталушыны аудармашымен қамтамасыз ету мәселелері шешімін таппады.

РАА адвокаттардың өз міндеттерін кедергісіз орындауы және кәсіби құқықтардың бұзылмауы үшін жүйелі өзгерістерді талап етуді жалғастыруда.

3. Клиенттердің мүдделері үшін кәсіби міндеттерді орындағаны үшін адвокаттарды қылмыстық жауапкершілікке тарту әрекеттері

2024 жылы адвокаттарды қылмыстық сот өндірісіне негізсіз тарту жағдайлары тіркелді. Оларға заңсыз түрде сотқа дейінгі тергеулерді тіркеу, ұстап алу және қамауда ұстау фактілері кірді. Кейбір жағдайларда қылмыстық қудалау адвокаттардың іс-әрекеттерінде қылмыстық құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты іс жүргізуді тоқтатумен аяқталды.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

РАА-ға Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты У.-дан өтініш түсті. 2024 жылғы 25 желтоқсанда Алматы қаласы полиция департаменті оған қатысты Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 423-бабы («Сотқа дейінгі іс жүргізу деректерін немесе жабық сот талқылауының мәліметтерін жария ету») бойынша қылмыстық істі сотқа дейінгі тергеудің бірыңғай тізіліміне тіркеген.

Адвокат У. 2024 жылғы 12 тамыздан бастап Алматы қаласы полиция департаменті тергеп жатқан қылмыстық іс бойынша қорғауындағы адамға білікті заң көмегін көрсетіп келеді. Алайда, қорғаушының кәсіби міндеттерін кедергісіз орындауын қамтамасыз етудің орнына, оның өзіне қатысты қылмыстық қудалау басталды.

Адвокатқа қатысты сотқа дейінгі тергеудің тіркелуі кең қоғамдық резонанс тудырды: ел бойынша 30-дан астам адвокат У.-дың мүддесін қорғауға дайын екенін білдіріп, ұйымдастырылған баспасөз конференциясына белсенді қатысты.

РАА-ға Ақмола адвокаттар алқасының адвокаты Е.-дан оның кәсіби құқықтарының бұзылғаны туралы өтініш түсті. Бұзушылық оның қорғауындағы адамға қатысты істің мән-жайы бойынша заңсыз түрде жауап алуға тырысуымен көрініс тапқан, бұл адвокаттық қызметке берілген заңды кепілдіктерге тікелей қайшы келеді.

Аталған өтінішті қарағаннан кейін, РАА Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиясы адвокат Е.-нің кәсіби құқықтарының бұзылғаны туралы қорытындыға келді. Өйткені, Қазақстан Республикасы Қылмыстық процесілік кодекстің 78-бабы 2-бөлігінің 3-тармағына және «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңның 35-бабы 3-бөлігіне сәйкес, адвокат заң көмегін көрсету кезінде белгілі болған мән-жайлар бойынша куә ретінде жауап алынуға жатпайды.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Қазақстан адвокаттары заң талаптарын, соның ішінде сотқа дейінгі тергеу деректерін жария етпеу міндетін қатаң сақтайды. Алайда, бұл міндет кез келген қылмыстық іс бойынша пікір білдіруге толық тыйым салуды білдірмейді. Қылмыстық тергеулер туралы ақпараттың абсолютті жабықтығы құқық бұзушылықтар мен айыпталушылардың құқықтарының бұзылуына алып келуі мүмкін.

РАА тергеудің құпиялығын сақтау мен құқықтардың ашық қорғалуын теңдестіре отырып, тепе-теңдікті сақтау маңызды деп санайды: тергеуді қорғау заң бұзушылықтарды жасыру құралына айналмауы тиіс.

Адвокаттар егер олар ресми түрде мәліметтерді жария етпеу туралы ескертілмеген болса, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 423-

бабы бойынша құқық бұзушы ретінде қарастырылмауы тиіс. Бұл келесі фактілермен расталады:

1. «Ақпаратқа қол жеткізу туралы» заң адам құқықтарының бұзылуы мен заңдылықтың сақталуына қатысты мәліметтерге қолжетімділікті шектеуге тыйым салады.

2. «Басқа жолдармен белгілі болған мәліметтер» деген тұжырым адвокаттарға қолданылмайды, өйткені олардың іс материалдарына қол жеткізуі заңмен бекітілген.

3. Егер ақпаратты шектеу қажет болса, тергеуші адвокатты нақты мәліметтерді жария етпеу туралы ресми түрде ескертуге міндетті.

4. Клиенттің кінәсіздігі туралы ашық мәлімдемелер сотқа дейінгі тергеу деректерін жария ету болып саналмайды.

5. Егер ақпарат бұрыннан ашық дереккөздерде жарияланған болса, адвокаттың оны қайталап пайдалануы заң бұзушылық ретінде қарастырылмауы керек.

6. Заңда жария етуге тыйым салынған нақты мәліметтердің тізбесі көрсетілмеген, бұл құқықтық анықсыздық туғызады.

«Ақпаратқа қол жеткізу туралы» заң қоғамнан адам құқықтары мен бостандықтарының бұзылуы туралы мәліметтерді жасыруға тыйым салады. Адвокаттар әділ сот төрелігінің ашықтығын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады және осындай фактілерді жариялағаны үшін жазаланбауы тиіс.

Қоғам тергеу барысында жасалған заңсыз әрекеттер туралы білуге құқылы. Егер адвокаттың мәлімдемесі тергеуге кедергі келтірмесе (мысалы, айғақтарды жасыруға көмектеспесе немесе күдіктінің орналасқан жерін ашпаса), мұндай ақпаратқа шектеу қою заңсыз болып табылады.

ҚР Қылмыстық кодексінің 423-бабының қолданыстағы редакциясы айқын емес тұжырымдарға ие, бұл адвокаттарға қысым көрсету құралы ретінде пайдаланылуы мүмкін. Атап айтқанда:

- Заңда нақты қай деректерді жариялауға тыйым салынғаны көрсетілмеген, бұл құқықтық белгісіздік тудырады.

- Кінәсіздік презумпциясы қағидасына сәйкес, адвокат өз қорғауындағы тұлғаның кінәсіздігі туралы мәлімдеуге құқылы.

- Тергеу барысында орын алған заң бұзушылықтар туралы ашық мәлімдемелер – бұл қылмыс емес, керісінше, адам құқықтарын қорғау тәсілі.

РАА заңнамаға нақты өзгерістер енгізу қажет деп санайды, қорғаушыларға заңсыз қудалау қаупін болдырмау үшін. ҚР Қылмыстық кодексінің 423-бабының жаңа редакциясында жауапкершілік тек келесі жағдайларда туындауы тиіс:

- Мәліметтерді жария ету тергеуге кедергі келтірген жағдайда.

- Адамға ақпаратты жариялауға болмайтыны туралы ресми ескерту жасалған жағдайда.

РАА мынаны талап етеді:

- ҚР Қылмыстық процестік кодексінің 201-бабына өзгерістер енгізу.

- Жариялауға тыйым салынған мәліметтердің нақты тізімін бекіту.
- Қылмыстық іс туралы кез келген пікір білдіруді заң бұзушылық ретінде қарастыру мүмкіндігін болдырмау.
- Адвокаттардың адам құқықтарының бұзылуы туралы ашық айтуына рұқсат беру, оларды қылмыстық қудалау қаупінен қорғау.

Адвокаттар азаматтардың құқықтарын қорғау арқылы маңызды қоғамдық функцияны атқарады. Заңдар тергеу құпиясы мен сот төрелігінің ашықтығы арасындағы теңгерімді қамтамасыз етуі тиіс. Әйтпесе, адвокаттарға қысым жасауға және айыпталушылардың құқықтарын шектеуге жағдай жасалады.

РАА құқықтық айқындықты және адвокаттардың кәсіби тәуелсіздігін қорғауды қолдайды.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

РАА Қазақстан Республикасының Бас Прокурорына адвокат У.-ға қатысты сотқа дейінгі тергеуді тоқтату туралы ашық үндеу жолдады. Коллегия тергеу деректерін жария етті деген күдікпен қылмыстық іс қозғау ерекше жағдай екенін, ол қауіпті прецедент қалыптастырып, адвокаттардың тәуелсіздігіне кепілдіктерді бұзатынын атап өтті.

РАА құқық қорғау органдарының мұндай тәсілімен түбегейлі келіспейтінін білдірді. Ол Қазақстан Конституциясына қайшы келеді, ұлттық заңнама мен халықаралық стандарттарға сәйкес келмейді, азаматтардың білікті заң көмегін алу құқығын қауіпке тігеді.

Адвокаттық қоғамдастықтың кәсіби кепілдіктерін қорғау бойынша жүйелі жұмыстың бір бөлігі ретінде РАА ҚР ҚК 423-бабы (сотқа дейінгі тергеу деректерін жариялау) бойынша адвокаттарды жауапкершілікке тарту мәселесі жөнінде құқықтық ұстаным қалыптастырды. Бұл құжатта: мәселенің құқықтық аспектілері жан-жақты талданған, заңнамаға енгізілуі тиіс өзгерістер ұсынылған.

РАА адвокаттардың тәуелсіздігін және азаматтардың білікті заң көмегін алу құқығын қорғауды жалғастырады.

Дайындалған түзетулер Қазақстан Республикасының Парламентіне жіберілді және Мәжіліс депутаттарының қарауында. Осы ұлттық баяндама жарияланған сәтте олар бойынша түпкілікті шешім әлі қабылданған жоқ.

4. Адвокаттарға қатысты жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу

2024 жылы Қазақстан Республикасында адвокаттарға қатысты заңсыз жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу фактілері жалғасуда, оның барысында адвокаттар мен олар қорғайтын адамдар арасындағы әңгімелер жазылады, адвокаттық құпияны құрайтын осы сөйлесулердің мазмұны жария етіледі. Бұл ретте алынған ақпарат қылмыстық сот ісін жүргізу шеңберінде пайдаланылады, ал осы тергеу әрекеттерінің нәтижелері жол берілмейтін дәлелдемелер деп танылмайды.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

РАА-ға Ұлытау облыстық адвокаттар алқасының адвокаты К.-ның «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 35-бабымен көзделген кәсіби құқықтарының бұзылғаны туралы өтініші келіп түсті.

РАА Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссиясы өтінішті қарастырып, Ішкі істер министрлігі қызметкерлерінің адвокаттың кәсіби **құқықтарын** өрескел бұзғаны туралы қорытындыға келді.

Адвокат К. өз көлігін тексеру барысында GPS құрылғысын «Promax TK918» анықтаған, ол оның келісімінсіз орнатылған. Кәсіби құпияның және құпиялылық қағидатының ықтимал бұзылуын сезіне отырып, адвокат Сәтбаев қаласының жедел-тергеу тобын шақырып, ҚК-нің 147-бабының 2-бөлігі бойынша арыз берді. Қылмыстық іс тіркелді.

Тергеу барысында GPS құрылғысы тіркелген абоненттік нөмір мемлекеттік қызметшіге, Теле-2 абонентіне тиесілі екендігі анықталды.

Бұл оқиға адвокаттардың тәуелсіздігі мен кәсіби құпияларын қорғау тұрғысынан ерекше назар аударуды талап етеді.

Астана қаласының адвокаттар алқасының адвокаты А. Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігі тарапынан бұзушылық туралы хабарлап, РАА-ға жүгінді.

Сотқа дейінгі тергеп-тексеру шеңберінде Агенттік қызметкерлері адвокат тұратын тұрғын үйде жасырын тергеу әрекеттерін жүргізді. Алайда, бұл процесуалдық кепілдіктерді сақтамай жасалды.

Жүргізілген тыңдау материалдары, соның ішінде адвокат пен оның қорғалушысының әңгімелерінің стенограммалары, қылмыстық іске дәлел ретінде тіркелген. Бұл әңгімелерде адвокат өз қорғауындағы адамға кеңес беріп, оны жауап алуға дайындаған. Алайда, мұндай әрекеттер адвокаттың кәсіби қызметінің ажырамас бөлігі болып табылады және адвокаттық құпиямен қорғалады.

Адвокат А. тергеумен Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Тергеу департаменті айналысқан қылмыстық іс бойынша қорғаушының мүдделерін қорғады.

Адвокат істің материалдарымен танысқан кезде, оның қорғауындағы адамға да, өзіне де қатысты да елеулі бұзушылықтарға жол берілгені анықталды.

2024 жылғы 27 ақпанда Алматының мамандандырылған ауданаралық тергеу соты жасырын тергеу әрекеттеріне санкция берді. Олардың ішінде:

- қорғауындағы адамның адвокатпен кездесу орындарынан жасырын аудио және бейнежазба;

- компьютерлерден және басқа құрылғылардан деректерді жасырын көшіру;

- 30 күн бойы IMEI коды бойынша телефон қоңырауларын тыңдау.

Нәтижесінде материалдар арасында адвокаттың қорғауындағы адаммен құпия келіссөздері болды, онда қорғаныс желісі талқыланды. Әңгімелер тергеу әрекеттерінен кейін ҰҚК ғимаратының сыртында жүргізілді.

Осылайша, адвокаттық құпия бұзылып, қорғау құқығына қауіп төнді.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Жоғарыда келтірілген мысалдар Қылмыстық-процестік кодексінің 232-бабының 8-бөлігінің өрескел бұзушылықтарын қамтиды, онда кәсіби көмекті жүзеге асыратын адвокаттар ауыр немесе аса ауыр қылмыс дайындап жатыр немесе жасады деп пайымдауға негіз болған жағдайларды қоспағанда, оларға қатысты жасырын тергеу әрекеттерін жүргізуге тыйым салынады.

Ұсынылған фактілерді талдау жасырын тергеу әрекеттері заңды негіздерсіз жүргізілгенін көрсетеді.

Жоғарыда келтірілген мысалдар ұлттық заңнаманы ғана емес, сонымен бірге Біріккен Ұлттар Ұйымының адвокаттық қызметтің қорғалу құқығы мен тәуелсіздігіне қатысты құжаттарында бекітілген халықаралық құқықтық стандарттарды да бұзады.

Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіде (Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 28 қарашадағы № 9 Заңымен ратификацияланған) былай делінген: «Әркімнің өзіне тағылған кез келген қылмыстық айыптауды қарау кезінде, кем дегенде, толық теңдік негізінде мынадай кепілдіктер: b) өз қорғауын дайындауға және өзі тандаған қорғаушымен сөйлесуге жеткілікті уақыт пен мүмкіндіктерге құқығы бар.

Адвокат пен оның қорғауындағы адамның арасындағы құпиялылықтың бұзылуы қорғану құқығын жүзеге асыруды қиындатады. Бұл әділ сот төрелігі қағидаттарына қайшы келеді және қылмыстық процестің әділдігіне деген сенімді төмендетеді.

№ 32 Жалпы түсініктеменің 34-тармағында (2007) Біріккен Ұлттар Ұйымының Адам құқықтары жөніндегі комитеті былай деп түсіндірді: «қорғаушымен байланысу құқығы айыпталушыға қорғаушыға тез қол жеткізуді талап етеді. Қорғаушыға өз клиентімен куәгерлерсіз кездесуге және айыпталушымен олардың хабарларының құпиялылығын толық қамтамасыз ететін жағдайларда сөйлесуге мүмкіндік берілуі тиіс. Сонымен қатар, адвокаттар қылмыстық құқық бұзушылық жасады деп айыпталған адамдарға кәсіби этиканың жалпыға бірдей қабылданған қағидаттарына сәйкес ешбір шектеусіз, ықпалсыз, қысымсыз немесе кез келген жерден орынсыз араласусыз кеңес беру және өкілдік ету мүмкіндігі болуы керек».

БҰҰ-ның адвокаттардың рөлі туралы негізгі принциптері мыналарды көздейді:

- қамауға алынған, ұсталған немесе түрмеге қамалған барлық адамдарға адвокаттың келуі, онымен қарым-қатынас жасау және кеңес алу үшін тиісті мүмкіндіктер, уақыт пен жағдайлар кешіктіріусіз, араласусыз немесе цензурасыз және толық құпиялылықты сақтай отырып беріледі. Мұндай консультациялар құқық тәртібін сақтау жөніндегі лауазымды тұлғалардың қатысуымен, бірақ олардың естуі мүмкін болмай жүргізілуі мүмкін (8-тармақ);

- үкіметтер адвокаттар мен олардың клиенттері арасындағы кәсіби қатынастар шеңберінде кез-келген қарым-қатынас пен консультацияның құпия сипатын таниды және қамтамасыз етеді (22-тармақ).

Аталған халықаралық стандарттардың бұзылуы тек сот жүйесіне деген сенімді әлсіретіп қана қоймай, сонымен қатар мемлекеттің адвокаттық қызметтің тәуелсіздігіне негізсіз араласу қаупін тудырады. Бұл құқық үстемдігі қағидаттарына сәйкес келмейді.

Қазақстан Республикасының ұлттық заңнамасы адвокаттарға қорғауындағы адамдармен кедергісіз және құпия қарым қатынас жасау құқығына кепілдік береді.

Қылмыстық-процестік кодексінің 70-бабы 2-бөлігінің 1) тармағына сәйкес:

қорғаушы күдіктімен, айыпталушымен саны мен ұзақтығы шектелмейтін оңаша және құпия кездесуге құқылы.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында қосымша мыналар белгіленген:

- адвокат қорғаушы немесе өкіл ретінде әрекет ете отырып іске қатысуға жіберілген кезден бастап жолығулардың санын, ұзақтығын шектемей және мұндай жолығулардың құпиялығын қамтамасыз ететін жағдайларда өзі қорғайтын адаммен оңаша жолығып тұруға ие болуға құқылы (33-баптың 3-тармағының 5) тармақшасы)

- адвокаттық құпияны адвокатқа өтініш жасау фактісі, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғамен және басқа да тұлғалармен ауызша және жазбаша келіссөздердің мазмұны туралы, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғаның мүдделерінде қабылданатын әрекеттердің сипаты мен нәтижелері туралы мәліметтер, сондай-ақ заң көмегін көрсетуге қатысты өзге ақпарат құрайды (37-баптың 1-тармағы).

Осылайша, адвокаттың қорғауындағы адаммен құпия кездесулер өткізу құқығын шектеуге немесе адвокаттық құпияны жариялауға бағытталған кез келген әрекет ұлттық заңнаманың өрескел бұзылуы болып табылады және адам құқықтарын қорғау мен адвокатураның тәуелсіздігіне негізделген қағидаттарды әлсіретеді.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

2024 жылғы 19 қыркүйекте Астанада Республикалық адвокаттар алқасының (РАА) баспасөз конференциясы өтті. Онда Қазақстан адвокаттар қоғамдастығын алаңдатқан негізгі мәселелер талқыланды.

Атап айтқанда, адвокаттарға заңсыз қысым көрсету және олардың қызметтік, жеке кеңселерінде заңсыз тінту жүргізу фактілеріне ерекше назар аударылды. РАА мұндай жағдайлар адвокаттық құпияның тікелей бұзылуы болып табылатынын және дереу тергеуді талап ететінін мәлімдеді. Сонымен қатар, заңсыз тыңдау, қызметтік және жеке көліктерге, сондай-ақ тергеу изоляторларына жасырын бақылау құрылғыларын орнату оқиғаларына алаңдаушылық білдірді.

Конференция қатысушылары адвокаттардың құқықтарын қорғау – тек ішкі реттеу немесе тар салалық мүдде емес, әділ және тұрақты сот төрелігінің негізі екенін атап өтті. Егер адвокаттар жасырын тергеу әрекеттеріне ұшыраса немесе іс материалдарына қол жеткізуде кедергілерге тап болса, бұл олардың клиенттерін тиімді қорғау мүмкіндігін тікелей шектейді және сот процесінің бәсекелестік қағидатына қауіп төндіреді.

РАА адвокаттардың құқықтарын қорғау бойынша уақтылы шаралар қабылдасамаса, бүкіл сот төрелігі жүйесі әлсіреуі мүмкін екенін ескеру қажет деп мәлімдеді. Адвокаттарға көрсетілген қысым немесе олардың қызметіне қойылған шектеулер сот процесінің әділдігін бұзады және шығарылған шешімдердің заңдылығына қауіп төндіруі мүмкін.

Конференцияда сот төрелігіне деген сенім мен оның ашықтығы жедел нәтижелерден жоғары тұруы тиіс екені атап өтілді. Адвокаттардың құқықтық қорғалуының күшеюі қылмыспен күреске кедергі келтірмейді, керісінше, оны неғұрлым ашық және тиімді етеді. Бұл мәселелерді елемеу болашақта ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін, азаматтардың құқықтарын қорғауды ғана емес, құқық қорғау органдарының жұмысын да қиындатуы ықтимал.

РАА адвокаттардың құқықтарын қорғауды барлық құқықтық процесс қатысушылары үшін басымдыққа айналдыруға шақырды. Бұл – тек кәсіби қауымдастықтың талабы ғана емес, әділдікті, сот процестерінің ашықтығын қамтамасыз ету және азаматтардың сот төрелігіне деген сенімін нығайту үшін қажетті шара.

5. Адвокаттардан заңсыз жауап алу және адвокатты клиентпен сәйкестендіру

2024 жылы адвокаттардан заң көмегін көрсетуге байланысты өздеріне белгілі болған ақпаратты алу мақсатында жауап алуға әрекеттенудің заңсыз тәжірибесі жалғасты.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Адвокат А. ҚК 99-бабының 8-тармағының 2-бөлігі бойынша тіркелген қылмыстық іс бойынша азаматтың мүдделерін қорғауды жүзеге асырды. Сот

талқылауы барысында айыптау куәгері өз айғақтарын өзгертіп, бұл бұрын жиналған дәлелдемелердің сенімділігіне күмән келтірді. Бұл жайт құқық қорғау органдарының алаңдаушылығын тудырып, адвокатқа қысым көрсету әрекеттері басталды.

2024 жылғы 2 желтоқсанда адвокат А. осы қылмыстық іс бойынша куә ретінде жауап алуға шақырылды. Бірақ Қылмыстық-процестік кодексінің 78-бабының 2-бөлігі 3-тармағына және «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 35-бабының 3-бөлігіне сәйкес, адвокат өзінің кәсіби міндеттерін орындау барысында белгілі болған мән-жайлар бойынша куә ретінде жауап алуға жатпайды.

Заңда белгіленген тыйымға қарамастан, 2025 жылғы 9 қаңтарда адвокат А-ға қатысты ҚК 422-бабының 2-тармағы бойынша қылмыстық іс қозғалды.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 37-бабының 1-тармағына сәйкес адвокаттық құпияны адвокатқа өтініш жасау фактісі, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғамен және басқа да тұлғалармен ауызша және жазбаша келіссөздердің мазмұны туралы, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғаның мүдделерінде қабылданатын әрекеттердің сипаты мен нәтижелері туралы мәліметтер, сондай-ақ заң көмегін көрсетуге қатысты өзге ақпарат құрайды.

Осы Заңның 35-бабының 3-тармағында адвокат өзінің кәсіптік міндеттерін жүзеге асырған кезде өзіне мәлім болған мән-жайлар туралы одан куә ретінде жауап алуға тыйым салынады.

Қылмыстық-процестік кодексінің 78-бабының 2-бөлігінің 3) тармағына сәйкес өзінің міндеттерін орындауына байланысты өзіне белгілі болған мән-жайлар туралы – күдіктінің, айыпталушының, сотталушының, сотталған адамның қорғаушысы, сол сияқты олардың заңды өкілдері, жәбірленушінің, азаматтық талапкердің және азаматтық жауапкердің өкілі, сондай-ақ куәнің адвокаты жауап алынуға жатпайды.

Адвокаттан заңсыз жауап алу адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіру болып табылады және адвокаттардың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін Қылмыстық кодекстің 435-бабында көзделген қылмыстық жауаптылыққа әкеледі.

Алайда, бүгінгі күнге дейін мұндай жауапкершілікке тарту жағдайлары тіркелмеген.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

РАА адвокат А.-ға қатысты қылмыстық қудалауға байланысты Қазақстан Республикасының Бас прокурорына өтініш жолдады. Өтініште РАА адвокаттың қорғауындағы адамның ісі бойынша куә ретінде сұралғанына, сондай-ақ оған қатысты қылмыстық істің тіркелуіне келіспеушілігін білдірді.

Мұндай әрекеттер адвокаттық қызметтің кәсіби кепілдіктерінің бұзылуын көрсететінін атап өтті.

РАА Бас прокуратураны құқық қорғау органдары қызметкерлерінің іс-әрекеттеріне құқықтық баға беруге, сотқа дейінгі тергеуді тоқтату туралы мәселені қарауға және адвокаттардың кәсіби қызметіне араласуға жол бермеу туралы құқық қорғау органдарына түсініктемелер жіберуге шақырды.

Парламент Мәжілісіне «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне Қылмыстық, Қылмыстық-процестік және Қылмыстық-атқару кодекстерін оңтайландыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» үкіметтік заң жобасы енгізілді, ол РАА ұсыныстары негізінде ҚК-нің 435-бабының 1-бөлігінен «егер бұл іс-әрекеттер адамның және азаматтың құқықтарына, бостандықтарына немесе заңды мүдделеріне, заңды тұлғалардың құқықтарына немесе заңды мүдделеріне, қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделеріне елеулі зиян келтірсе» деген тұжырымды алып тастауды көздейді. Осы түзетуді қабылдау нәтижесінде осы бап бойынша құқық бұзушылықтың құрамы ресми болып айқындалатын болады, бұл оны практикада қолдану мүмкіндігін кеңейтеді. Қолданыстағы тәжірибеге сәйкес, бұл бап толығымен жұмыс істемейді, бұл осындай бұзушылықтардың жасалуына ықпал етеді. Қазіргі уақытта РАА аталған жобаны Мәжілісте қарауға қатысады.

6. Адвокаттардың ақпаратпен, процестік құжаттармен және істермен танысуына, сондай-ақ техникалық құралдарды пайдалануына кедергілер

Адвокаттарға құқық қорғау органдарының, уақытша ұстау изоляторларының және тергеу изоляторларының ғимараттарында техникалық құралдарды алып жүруге және пайдалануға негізсіз тыйым салу фактілері кеңінен таралған. Адвокаттар үнемі техникалық құралдарға қол жетімділікті шектеумен кездесіп тұралы, бұл олардың жұмысын айтарлықтай қиындатады, соның ішінде:

- қылмыстық істердің материалдарымен танысу;
- процестік құжаттардың көшірмелерін алу;
- қорғауындағы адамды қорғау үшін қажетті ақпаратты тіркеу.

Бұл ретте бұл бұзушылықтар адвокаттардың пайдасына сот шешімдері шығарылғаннан кейін де әрдайым жойыла бермейді.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

РАА-ға Атырау облыстық адвокаттар алқасының адвокаты К.А. С. Атырау облысының полиция департаментіне барған кезде оның кәсіби құқықтарын бұзу туралы өтініш түсті.

Ұсынылған мәліметтерге сәйкес, ПД ғимаратына кіре берісте адвокат К.полиция қызметкері тарапынан ұялы телефонды тапсыру туралы негізсіз талапқа тап болды. Бақылау-өткізу пунктiнiң қызметкерлері сонымен бірге ғимаратқа кіруге тыйым салып, адвокаттан телефон алып қойды.

РАА Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөнiндегi комиссияға өтiнiштi қарап, адвокаттың кәсіби құқықтарын бұзушылықтардың болуы және адвокаттық қызмет кепiлдіктерiне қайшы келетiн белгiленген шектеулердiң негiзсiздiгi туралы қорытындыға келді.

Полиция қызметкерінің лауазымдық өкiлеттiктерiн асыра пайдаланғаны анық болғанына қарамастан, қызметтік тергеу жүргізілмеген және ол тәртіптік жауапкершілікке тартылмаған.

2024 жылғы 18 қарашада адвокат К. әкiмшілік жауапкершілікке тартылған адамды қорғау шеңберiнде Алматы қаласы полиция департаментінің Алмалы аудандық полиция басқармасына әкiмшілік iс материалдарымен танысу туралы өтiнiш берді.

2024 жылдың 25 қарашасында, өтiнiш бергеннен кейiн бiр апта өткен соң, полиция басқармасы ресми жауап жіберді, онда адвокатқа жергiлiктi полиция қызметіне басқа мекен-жай бойынша өз бетінше жүгiну ұсынылды, өйткені хаттаманы учаскелік полиция инспекторы жасаған.

Жергiлiктi полиция қызметі аудандық полиция басқармасына бағынатынына қарамастан, басқарма белгiленген тәртіппен өтiнiш жібермеді, бұл iс материалдарымен танысу процесін жасанды түрде кешіктірді.

Сонымен қатар адвокат учаскелік инспектормен байланыс орнату кезінде кедергілерге тап болды:

- оған қоңыраулар жауапсыз қалды;
- WhatsApp-та хабарлама оқылмады;
- учаскелік полиция пунктiнiң әрекеттерiне eOtinish жүйесі арқылы өтiнiш беру мүмкiн болмады.

Осыған байланысты адвокат Алматы қаласы Алмалы ауданының прокуратурасына шағымданып, жағдайды шешу үшін прокуратураға жеке өзі баруға мәжбүр болды. Прокуратураға барғаннан кейiн ғана адвокат әкiмшілік iс материалдарына қол жеткізе алды.

Бұған дейiн басқа әкiмшілік iс шеңберiнде Алматы қаласы полиция департаментінің Алмалы аудандық полиция басқармасы адвокаттың күрделі және бюрократиялық тұрғыдан созылған бағыт бойынша iс материалдарымен танысу туралы өтiнiшiн жолдаған болатын.

Орындау туралы өтiнiштi учаскелік инспекторға жедел тапсырудың орнына, полиция басқармасы оны көп сатылы iшкi тізбек бойынша жіберді, бұл айтарлықтай уақытша шығындарға әкелді.

Алдыңғы жағдайға ұқсас, адвокат қосымша қиындықтарға тап болды: учаскелік инспектор қоңырауларға жауап бермеді, сонымен қатар хабарламаларды оқымады.

Адвокаттың қорғауындағы адамға қатысты істі тергеу барысында Шымкент қаласы Абай ауданының полиция басқармасына оның қорғау құқығын шектеп қана қоймай, оның адвокаты Т-ны іс жүзінде істен шеттеткен елеулі бұзушылықтар жіберілді.

Адвокат бұл іске оның қорғауындағы адам күдікті мәртебесін алғанға дейін де кірді — сол кезде ол қорғау құқығы бар куәгер болды. 2024 жылдың 1 шілдесінде ол барлық қажетті құжаттарды қоса бере отырып, полицияға өзінің қатысуы туралы хабарлама жіберді. Алайда, сол күні тергеуші адвокат Т. - ны қорғаушы етіп тағайындау туралы қаулы шығарды, бұл оның келісім бойынша қорғауды жүзеге асырғанын ескеретін болсақ, дұрыс емес.

Екі күннен кейін тергеуші қорғаудағы адамның өзін де, оның адвокатын да ескертпестен жаңа қорғаушы – адвокат Е.тағайындады. Кейінірек сол күні тергеуші мен жаңа қорғаушы қорғаудағы адамның айғақ беруден бас тартуы туралы акт жасағаны белгілі болды. Бірақ қорғаудағы адам мұндай бас тарту болған жоқ деп мәлімдейді — ол тек жауап алу кезінде оның адвокатының болуын талап етті.

Адвокат Т.бұл туралы сотқа дейінгі тергеу аяқталғаннан кейін ғана білді, оған іс материалдарымен танысуға рұқсат етілді. Егер ол осы құжаттарға бұрын қол жеткізген болса, онда көптеген бұзушылықтар дер кезінде даулануы мүмкін еді. Алайда, ол қорғау мүмкіндігін шектеп, қорғаудан шеттетілді.

Қорғауындағы адамға белгісіз басқа адвокатты тағайындау, сондай-ақ куәгерден жауап алу және бетпе-бет ставкалар сияқты негізгі тергеу әрекеттерінің болмауы қорғаудағы адамды заңсыз күдікті деп тануға әкелді.

Азамат пен оның адвокаты А.қабылданған процестік шешім туралы хабардар етілмеді. 2024 жылдың 30 желтоқсанында ғана адвокат Алматы облысы Қарасай ауданының полиция басқармасына танысу үшін қылмыстық іс материалдарын ұсыну және оның сенімгеріне сотқа дейінгі тергеуді тоқтату туралы қаулының көшірмесін тапсыру туралы өтініш жолдады

Полициядан жауап 2025 жылдың 13 қаңтарында келді. Онда қылмыстық іс ҚПК-нің 35-бабы 1-бөлігінің 2) тармағы бойынша тоқтатылғаны (қылмыстық құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты), ал қаулының өзі аудан прокуратурасымен бекітілгені хабарланды. Бұл ретте құжаттың көшірмесін алу және іс материалдарымен танысу үшін қорғаушы полиция басқармасына 2025 жылғы 17 қаңтарда сағат 16:00-де келуге тиіс болатын.

Алайда, қорғаудағы адам мен оның адвокаты белгіленген уақытта келгенде, іске жауапты тұлға жұмыс орнында болмады, бұл танысуды мүмкін етпеді.

2024 жылдың қазан айында адвокат Я. сотқа дейінгі тергеп-тексеру шеңберінде Шымкент қаласы прокуратурасының жанындағы ведомствоаралық жедел-тергеу тобына процестік құжаттармен танысуға мүмкіндік беру туралы өтініш жолдады. Алайда, заңды талапқа қарамастан, оған материалдарға қол жетімділік ешқашан берілмеген.

Осыдан кейін адвокат өзінің кәсіби құқықтарын қорғауға сеніп, Бас прокуратураға шағымдануға мәжбүр болды. Алайда, мәселені нақты қараудың орнына шағым Шымкент қаласының прокуратурасына қайта жіберілді, онда жағдай қайталанды: прокуратура бас тартудың негіздемесі мен прокурорлық ден қою шараларын қамтымайтын ресми жауаппен шектеліп, сұраған құжаттар қайтадан ұсынылмады.

Сипатталған жағдайлар адвокаттардың процестік құжаттарға қол жеткізудегі жүйелік проблемалардың болуын растайды, сонымен қатар бұзушылықтарды жоюдың орнына бюрократиялық хат-хабарлар орын алған кезде шағымдарды қараудың ресми тәсілін көрсетеді, бұл проблемаларды мәні бойынша шешуге әкелмейді.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Адвокаттық қызмет – бұл жай кәсіп емес, азаматтардың Конституциямен кепілдендірілген қорғау құқығы. «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Қазақстан Республикасының Заңына сәйкес заң көмегі сенім білдірушілердің құқықтарын қорғау үшін арнайы білім мен дағдыларды пайдалануды қамтиды. Алайда, іс жүзінде адвокаттар өз міндеттерін тиімді орындауға кедергі келтіретін негізсіз шектеулерге тап болады.

Заманауи технологиялар заң жұмысының ажырамас бөлігі болып табылады. Смартфондар, ноутбуктер және басқа құрылғылар адвокаттарға мынадай мүмкіндік береді:

- Қорғаудағы адамдармен және мемлекеттік органдармен жедел өзара іс-қимыл жасау.
- Құқықтық базаларды пайдалана отырып, іс материалдарын талдау.
- Сенімгерлерді қорғау үшін маңызды ақпаратты жазып алу.

Конституция 16-бапта әрбір ұсталған, қамауға алынған немесе айыпталушының ұсталған сәттен бастап адвокаттың көмегіне жүгіну құқығын бекітеді. Осы құқықты іске асыру үшін адвокат клиенттің орналасқан жеріне қарамастан дереу қорғауға кірісуі керек.

Прокурорлар мен тергеушілер техникалық құралдарды кедергісіз пайдаланғанымен, адвокаттар тыйым салуларға немесе рұқсат алу қажеттілігіне тап болады. Бұл тараптардың теңдігі қағидатын бұзады (Конституцияның 14-бабы) және процестік теңгерімсіздігін тудырады. Нәтижесінде:

- Қылмыстық істің барлық кезеңдерінде қорғау мүмкіндігі шектеледі.
- Қажетті материалдарға қол жеткізу жасанды түрде қиынға соғады.
- Адвокаттық қызмет тиімділігі төмендейді.

Адвокат, құқық қорғау органдарының қызметкерлері сияқты, құпия ақпараттың сақталуына жауап береді. Заңнама (ҚПК-нің 201-бабы) сотқа дейінгі тергеп-тексеру деректерін жария етуге тыйым салуды көздейді, ал адвокаттық құпияны бұзу заңдық жауаптылыққа әкеп соғады. Адвокаттарды қосымша бақылау артық болып көрінеді және олардың құқықтық мәртебесіне қайшы келеді.

Құқық қорғау органдары адвокаттардың техниканы пайдалануын шектейтін ішкі ережелерді енгізеді. Кейбір ведомстволардың бұйрықтары смартфондар мен ноутбуктерді тасымалдауға тікелей тыйым салады, ал басқалары тергеушіден арнайы рұқсатты талап етеді. Кейбір жағдайларда адвокаттарға бұл ережелерге қол жетімділік берілмейді, өйткені олар «қызметтік пайдалану үшін» белгісімен белгіленген.

Техниканы қолдануға шектеулер заң көмегінің сапасына теріс әсер етеді:

- Адвокаттардың жұмысы күрделене түседі – құжаттарды қолмен қайта жазу керек, бұл процесті баяулатады және қателіктердің ықтималдығын арттырады.
- Қорғаудың қолжетімділігі төмендейді – цифрландыру жағдайында адвокат клиенттердің сұраныстарына бірден жауап бере алуы керек.
- Қорғауға конституциялық құқық бұзылады – тыйымдар ұлттық заңнамаға да, халықаралық стандарттарға да қайшы келеді.

Техникалық құралдар – бұл адвокаттың артықшылық емес, оның функцияларын орындауы үшін қажет құрал. Оларды пайдалану қорғауды айыптаумен тең емес шарттарға қоятын ведомстволық бұйрықтармен емес, заңмен реттелуі керек. Жасанды шектеулер азаматтарды тиімді қорғауға кедергі келтіреді және сот төрелігі мен тараптардың теңдігі қағидаттарына сәйкес қайта қарауды талап етеді.

Қылмыстық процесте тиімді қорғаудың негізгі факторларының бірі – қорғаушының іс материалдарына уақтылы және толық қол жетімділігі. Алайда, қолданыстағы заңнама адвокаттардың кәсіби міндеттерін толық орындауына кедергі келтіріп, бұл құқықты шектейді.

Қазіргі уақытта сотқа дейінгі тергеп-тексеру аяқталғанға дейін қорғаушы жәбірленушінің және айыптаушы тарап куәгерлерінің айғақтарымен таныса алмайды. Нәтижесінде қорғаныс маңызды деректерге қол жеткізе алмай стратегия құруға мәжбүр. Бұл адвокат тергеу әрекеттерінің аяқталуын күтіп, пассивті рөлге ие болатын жағдайға әкеледі, содан кейін сот сатысында ғана негізделген өтінішхаттар бере алады.

Алайда, сотта деректерді талап ету, куәгерлерден жауап алу немесе сараптама тағайындау сияқты қосымша тергеу әрекеттерін жүргізу туралы өтініштер көбінесе «процесті кешіктіру» тұрғысынан қаралады және қабылданбайды. Нәтижесінде адвокаттың тергеуге белсенді қатысу және

қорғауындағы адам үшін әділеттілікке қол жеткізу мүмкіндігі айтарлықтай төмендейді.

Сонымен қатар, қорғаушыға танысу үшін іс материалдары берілген жағдайларда да, іс жүзінде олар әрқашан олардың көшірмелерін ала алмайды. Заң тек жекелеген құжаттарды – сарапшылар мен мамандардың қорытындыларын көшіруді көздейді. Алайда, адвокат оған қол жетімді барлық материалдарды көшіруге құқылы болуы керек, өйткені ақпаратты тіркеместен тиімді қорғауды дайындау қиын.

Халықаралық тәжірибе басқа тәсілдерді көрсетеді. Мысалы, Грузияда ҚПК айыптаушы тарапты қорғау тарапына сотта қолданылатын барлық дәлелдерді, сондай-ақ ақтау материалдарын ұсынуға тікелей міндеттейді. Бұл талапты сақтамау мұндай дәлелдемелерді жол берілмейді деп тануға әкеп соғады. Бұл тәсіл қылмыстық процесті теңдестірілген және бәсекелес етеді.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Қорғаушының қылмыстық іс материалдарына уақтылы және толыққанды қол жеткізуін қамтамасыз ету мәселелері бойынша ҚР ҚПК-не өзгерістер енгізуге қол жеткізуге тырысуда:

- адвокаттар сотқа дейінгі тергеу сатысында қылмыстық істің қажетті материалдарына қол жеткізе алу мүмкіндігі;
- оларға материалдарды көшіру құқығына кепілдік беру;
- қорғау айыптаумен салыстырғанда тең емес жағдайда болмау.

Мәжіліс депутаттары ҚК, ҚПК және ҚАК-ті оңтайландыру жөніндегі заң жобасы шеңберінде қорғаушының процеске кірген сәттен бастап іс материалдарының көшірмелерін алу құқығын бекіте отырып, ҚПК-нің 70-бабына енгізілген түзетулерді қолдап үлгерді. Бұл тараптардың бәсекелестігін күшейтуге және адвокаттардың жұмысындағы негізсіз кедергілерді жоюға бағытталған маңызды қадам.

Сондай-ақ, РАА мемлекеттік органдармен қылмыстық істер материалдарына қол жеткізуді жеңілдету мәселелері бойынша жұмыс жүргізуде. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу Комитетімен (ҚСЖАЕК) кездесулер өткізілді, онда сотқа дейінгі тергеп-тексерулердің бірыңғай тізілімін «Зан көмегі» жүйесімен интеграциялау талқыланды. Бұл адвокаттарға процестік құжаттарды тезірек және қажетсіз әкімшілік кедергілерсіз алуға көмектеседі.

Адвокаттардың құқық қорғау органдарының ғимараттарында өздерінің кәсіби міндеттерін орындау кезінде техникалық құралдарды пайдалану құқығы туралы мәселені реттеу үшін РАА тиісті нормаларды бейінді заңда

бекітуді ұсынды. Әділет министрлігімен түзетулерді талқылау шеңберінде бейінді Заңның 35-бабының жаңа тармағы әзірленді, онда адвокаттың смартфондарды, компьютерлерді және басқа құрылғыларды пайдалануға құқылы екендігін көзделді, егер бұл басқа адамдардың құқықтарын бұзбаса және тергеу немесе процестік әрекеттерді жүргізуге кедергі келтірмесе.

Негізгі мәселе — техниканы пайдалануға тыйым салуды тек заңда тікелей көзделген жағдайлармен шектеу. Бұл құқық қорғау органдары қызметкерлерінің ерікті шешімдерін жояды және ашық ережелер жасайды. Сондай-ақ, мемлекеттік органдарда адвокаттардың техникалық құралдарды пайдалану ерекшеліктері заңға тәуелді актілермен анықталуы ұсынылады, бірақ бұл құжаттар міндетті түрде РАА-мен келісілуі керек.

Әділет министрлігі деңгейінде ұсыныс қолдау тапты. Алайда, құқық қорғау органдары бақылауды жоғалтудан қорқып, оған үзілді-кесілді қарсы. Олар қауіпсіздік мәселелерімен дәлелдей отырып, қолданыстағы шектеулерді сақтауды талап етеді.

Бұл бағыттағы жұмыс жалғасуда. РАА мемлекеттік органдардың цифрлық әлем жағдайына бейімделуін және ұзақ уақыт бойы жұмыста қажетті құралға айналған технологиялардан адвокаттарды жасанды түрде оқшаулауға тырыспауына қатысты жұмыстар жүргізуде.

7. Адвокаттық іс жүргізуді тінту, қарау, алып қою, тәркілеу және тексеру, адвокаттық құпияны бұзу

Адвокаттар өздерінің кәсіби құпияны сақтау құқығына қауіп төнетін жағдайларға жиі тап болады.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

2024 жылғы ақпанда Алматы қаласы бойынша ҰҚК департаментінің тергеу изоляторында № 2 заң консультациясы адвокатының адвокаттық іс жүргізуінен құжаттарды алу әрекеті орын алды. Осы уақытқа дейін тергеу изоляторында кіру және шығу кезінде адвокаттық іс жүргізуден барлық құжаттарды парақтау арқылы тексеру жалғасуда.

Түркістан облыстық алқасының адвокаты А. РАА-ға ІІМ Қылмыстық-атқару жүйесі комитетінің № 69 мекемесі қызметкерлерінің әрекеттеріне шағыммен жүгінді. Адвокат өзінің қорғауындағы адамға барған кезде адвокаттық құпияның принциптерін өрескел бұзған жағдайға тап болды.

Мекеме қызметкерлері күдіктілердің жазбаларын тексеру қажеттілігіне сілтеме жасай отырып, оның қарсылықтарына қарамастан адвокаттың жеке күнделігін қарауды талап етті. Нәтижесінде олар құпия ақпаратты қамтитын жазбалармен танысып, адвокаттық құпияны ашуға әкелді.

2024 жылғы қарашада ІІМ Қылмыстық-атқару жүйесі комитетінің № 72 мекемесінде Алматы қаласында Я. адвокатпен дөрекі қарым-қатынастың өрескел жағдайы орын алды.

Мекемеге барған кезде адвокат металл детекторын пайдаланып тексеруден өтті, бірақ бұл процедура стандартты тексерумен шектелмеді. Қызметкерлер адвокаттың жеке кеңістігіне іс жүзінде басып кіріп, физикалық араласуға мүмкіндік берді. Нәтижесінде, әйел адвокат моральдық ыңғайсыздықты ғана емес, физикалық ауырсынуды да бастан кешірді.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Адвокаттық қызмет сенім принципіне негізделген. Заң көмегіне жүгінген кез-келген адам оның адвокатпен сөйлесуі заңмен қорғалатынына сенімді болуы керек. Алайда, іс жүзінде адвокаттар өздерінің кәсіби құпияларына қауіп төндіретін жағдайларға жиі тап болады.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңының 37-бабының 1-тармағына сәйкес адвокаттық құпияны адвокатқа өтініш жасау фактісі, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғамен және басқа да тұлғалармен ауызша және жазбаша келіссөздердің мазмұны туралы, көмек сұрап өтініш жасаған тұлғаның мүдделерінде қабылданатын әрекеттердің сипаты мен нәтижелері туралы мәліметтер, сондай-ақ заң көмегін көрсетуге қатысты өзге ақпарат құрайды. Бұл – азаматтардың құқықтарын қорғаудың негізгі кепілдіктерінің бірі.

Заңның 35-бабының 5-тармағына сәйкес адвокаттық іс қағаздарын жүргізу, онымен байланысты өзге де материалдар мен құжаттар, сондай-ақ адвокаттың мүлкі, оның ішінде ұялы байланыс құралдары, аудиоаппаратурасы, компьютерлік техникасы жете тексерілуге, қарап-тексерілуге, алынуға, алып қойылуға және тексерілуге жатпайды. Ерекшеліктер Қазақстан Республикасының заңдарында тікелей көзделген жағдайларда ғана мүмкін болады.

Осы заңнамалық кепілдіктерге қарамастан, адвокаттар жазбаларды көрсетуді, әңгімелесу мазмұнын ашуды немесе ноутбукты немесе телефонды тексеруге беруді сұрайтын жағдайларға тап болады. Мұндай әрекеттер адвокаттардың құқықтарын бұзып қана қоймай, азаматтардың білікті заң көмегіне қауіп төндіреді.

РАА мұндай тәжірибелерді қолайсыз деп санайды және адвокаттық құпияны қатаң сақтауды талап етеді, өйткені адвокаттық қызметке кез-келген араласу қорғау мен әділетті сот төрелігінің түпкі мәнін бұзады.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

РАА адвокаттардың кәсіби құқықтарының бұзылуын жоюға және адвокаттық құпияны қорғауға бағытталған бірқатар заңнамалық бастамаларды

әзірледі. Ұсынылған шаралар адвокаттық қызметтің тәуелсіздігінің қосымша кепілдіктерін бекітуге және құқық қорғау органдарының негізсіз араласу тәжірибесін болдырмауға тиіс болды.

Негізгі ұсыныстардың бірі «Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңды адвокаттың тұрғын үйіне немесе қызметтік үй-жайына кіруге, тінту, тексеру және басқа да тергеу әрекеттерін нақты реттелген негіздерсіз жүргізуге тыйым салатын нормалармен толықтыру болды. Сондай-ақ, осындай процестік шараларды жүргізу кезінде адвокаттар алқасы өкілінің міндетті болу ережесін енгізу ұсынылды.

Сонымен қатар, РАА қорғаушының заңды қызметіне кедергі жасау нысандары үшін жауапкершіліктің сөзсіз болуын қамтамасыз ететін 435-бап бойынша қылмыстың құрамын нақтылай отырып, Қылмыстық кодекске өзгерістер енгізуді ұсынды. ҚПК-де адвокаттық қоғамдастық өкілдерін өз бетінше қудалауды болдырмай, адвокаттарға қатысты сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізудің ерекше тәртібін белгілейтін жаңа бап енгізу ұсынылды.

Бұл бастамалардың бір бөлігі Мәжіліс депутаттары бастамашылық еткен заң көмегі туралы заң жобасына енгізілді, алайда кейінірек одан қылмыстық сот төрелігін оңтайландыруға байланысты жобаға берілді. Осы жоба шеңберінде, атап айтқанда, ҚК-нің 435-бабы бойынша қылмыс құрамын формальды санатқа ауыстыру туралы ұсыныс қолдау тапты, бұл құқық қолдану практикасын неғұрлым нақты қамтамасыз етеді. Әділет министрлігі бұл түзетуге қолдау білдірді.

8. Адвокаттарға физикалық күш қолдану

2024 жылы адвокаттарға өздерінің кәсіби міндеттерін жүзеге асыру кезінде физикалық күш қолдану жағдайлары атап өтілді, бұған жол берілмеу керек.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

Алматы қалалық алқасының адвокаты С. өз міндеттерін орындау кезінде бұрын-соңды болмаған кәсіби құқықтардың бұзылуына тап болды.

2024 жылғы 17 маусымда қылмыстық іс бойынша сенім білдірушінің мүддесін қорғай отырып, адвокат Алматы қаласында автокөлікті тінтуге байланысты тергеу әрекеттеріне қатысты. Барлық қажетті құжаттар, оның ішінде қорғау туралы хабарлама тергеушіге берілді және куәгерлердің және адвокат процесінің басқа қатысушыларының қатысуымен тексеру рәсіміне жіберілді.

Шымкент қаласының ұйымдасқан қылмысқа қарсы күрес басқармасының бастығы болып таныстырған құқық қорғау органдарының қызметкері оқиға орнында пайда болған кезде жағдай өзгерді. Тергеу әрекеттеріне араласып, ол тергеушінің нұсқауларын жоюға өкілеттігі бар екенін мәлімдеді. Осыдан кейін

ол адвокатқа физикалық күш қолдана бастады, оны итеріп, ұрып-соғып, дене жарақатына әкелді. Кейінірек медициналық мекеме жарақаттарды тіркеді, бұл туралы ортопедиялық травматологтың анықтамасы берілді.

Бұзушылық тек ұрып-соғумен шектелмеді. Аталған қызметкер адвокатты оқиға орнынан күштеп алып кетуге тырысты, алайда болған оқиғаның куәгерлері араласып, оған көліктен кетуге көмектесті.

Оқиғаға байланысты адвокат медициналық көмекке жүгінуге және құқық қорғау органдарына өтініш беруге мәжбүр болды. РАА Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі Комиссия өтінішті қарап, полиция қызметкерінің іс-әрекетін адвокаттың құқықтарын өрескел бұзу деп таныды.

Қазіргі уақытта материалдар сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімінде тіркелген, ал іс тергеп-тексеру сатысында тұр.

Алматы қалалық алқасының адвокаты С. атқарушылық іс жүргізу материалдарымен танысуға тырысқанда өзінің кәсіби құқықтарының өрескел бұзылуына тап болды.

2024 жылдың 1 шілдесінде ол ресми түрде жеке сот орындаушысы К. -ға хабарласып, сенімхат пен қорғау туралы хабарлама берді. Келесі күні, 2 шілдеде, белгіленген уақытта ол материалдармен танысу үшін келді. Алайда, жеке сот орындаушысы іске қол жеткізуге мүмкіндік берудің орнына, адвокат құжаттарды көрмей тұрып, танысу туралы қолхатқа алдын-ала қол қоюды талап етті.

Оның заңды құқықтары бұзылғанын түсініп, С. болып жатқан жағдайды бейнеге түсіруге шешім қабылдады. Бұған жауап ретінде жеке сот орындаушысы оның телефонын тартып алмақ болды, саусағын тырнап, металл шкафқа соғылатындай етіп итеріп жіберді.

Адвокат полиция нарядын шақырып, оқиға Алматы қаласы Медеу аудандық полиция басқармасы жанындағы полиция бөлімінде ықтимал қылмыстық құқық бұзушылық ретінде тіркелді. Тергеу барысында сот-медициналық сараптама жүргізілді, ол адвокаттың оң қолында зақым болуын растады. Зақым денсаулыққа зиян келтірмеді деп саналды, бірақ физикалық күш қолдану фактісі айқын болды.

Дәлелдемелердің — бейненің, медициналық қорытындының және жәбірленушінің мәлімдемесінің болуына қарамастан, қылмыстық іс 2024 жылдың 22 шілдесінде тоқтатылды.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Конституцияның 17-бабы адамның қадір-қасиетіне қол сұғылмайтынын және ешкімді зорлық-зомбылыққа, азаптауға немесе қорлауға болмайтынын бекітеді. Бұл толығымен адвокаттарға да қатысты.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңының 35-бабының 6-тармағына сәйкес адвокаттық қызметті жүзеге асыру кезінде адвокаттың

қауіпсіздігін қамтамасыз ету құқығына заңда белгіленген тәртіппен кепілдік беріледі.

БҰҰ-ның 16-тармақтың а) тармақшасындағы адвокаттардың рөліне қатысты негізгі қағидаттары адвокаттар өздерінің кәсіби міндеттерін қорқытусыз, кедергілерсіз, қудалаусыз немесе негізсіз араласусыз орындауы керек деп белгілейді. Осы қағидаттардың 17-тармағы биліктен адвокаттарды кез келген зорлық-зомбылықтан, қорқытудан, қудалаудан және теріс пайдаланудан қорғауды талап етеді.

Кәсіби қызметі барысында адвокаттарға дене күшін қолдану олардың қауіпсіздігіне нұқсан келтіреді, тәуелсіздігін бұзады, азаматтардың заң көмегіне қауіп төндіреді. Бұл Қазақстан Республикасының заңнамасына, сондай-ақ халықаралық стандарттарға тікелей қайшы келеді. Мемлекет адвокаттарды қорғауды қамтамасыз етуге, осындай қол сұғушылықтардың әрбір фактісін егжей-тегжейлі тергеуді қамтамасыз етуге және адвокаттарға қатысты зорлық-зомбылық жасайтын адамдарды жауапқа тартуға міндетті.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Адвокатпен болған жағдай бойынша С. РАА Қазақстан Республикасының Бас Прокурорына және Ішкі істер министрлігіне лауазымды адамның іс-әрекетіне тексеру жүргізуді және оны жауапқа тартуды талап етіп, өтінішхат жолдады. Сондай-ақ, Шымкент қалалық прокуратурасына, Ішкі істер басқармасына және Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл агенттігіне шағымдар берілді. Қазіргі уақытта материалдар сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізілімінде тіркелген, ал іс тергеп-тексеру сатысында тұр.

Адвокат С.-ға қатысты РАА Жеке сот орындаушыларының республикалық палатасына жеке сот орындаушысының іс-әрекеттеріне баға беруді және осындай оқиғаларға жол бермеу жөнінде шаралар қабылдауды талап етіп, өтініш жолдады. Жүргізілген тексеру нәтижесінде сот орындаушысы тәртіптік жауапкершілікке тартылды.

9. Адвокаттарға қатысты жеке қаулылар шығару

Адвокаттар өздерінің кәсіби өкілеттіктерін жүзеге асыру шеңберінде іс-әрекеттер жасағаны үшін өз атына заңсыз және негізсіз жеке қаулылар шығарумен бетпе-бет келуді жалғастыруда.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

2023 жылғы 4 желтоқсанда Шығыс Қазақстан облысының қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының судьясы Шығыс Қазақстан облысының адвокаттар алқасының Ж. адвокатына қатысты жеке қаулы шығарды. Адвокат РАА-ға жүгініп, оның кәсіби құқықтарының бұзылғанын көрсетті.

РАА Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия өтінішті қарап, шығарылған сот актісінің заңсыздығы туралы қорытындыға келді және бұзушылықтардың бар екендігін растайтын қорытынды дайындады.

Нәтижесінде 2024 жылғы 4 қаңтарда Шығыс Қазақстан облыстық сотының қылмыстық істер жөніндегі сот алқасы істі қайта қарады және жеке қаулының күшін жойды, осылайша адвокаттың қызметіне сот араласуының негізсіздігін растады.

РАА-ға Қазақстан Республикасы Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексінің (бұдан әрі – ӘҚБтК) 653-бабының 1-бөлігі бойынша оны әкімшілік жауаптылыққа тартуда көрініс тапқан кәсіптік құқықтарды бұзу фактісі бойынша Астана қаласы Адвокаттар алқасының адвокаты Э. өтініші түсті.

РАА Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия өтінішті қарап, адвокаттың кәсіби құқықтарының бұзылуы туралы қорытындыға келді. Қарау қорытындысы бойынша тиісті қорытынды дайындалды.

Ақмола облыстық сотының қаулысымен адвокат Э. қатысты әкімшілік іс құқық бұзушылық құрамының болмауына байланысты тоқтатылды, ал Аршалы аудандық сотының 2024 жылғы 12 қаңтардағы қаулысының күші жойылды.

2023 жылғы желтоқсанда Алматы қаласының Түрксіб аудандық соты адвокат Ж. - ға қатысты жеке қаулы шығарды, ол адвокаттың мемлекеттік лицензиядан айырылуына дейін тәртіптік шараларға әкеп соқтыруы мүмкін.

Мұндай шешімді заңсыз деп санап, РАА Алматы қалалық сотына осы қаулыны қайта қарауды талап етіп жүгінді. Адвокаттардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия мүшелері Алматы қалалық сотының қылмыстық істер жөніндегі алқасының сот отырысына қатысып, тәртіптік шараларды қолдану және адвокат Ж. адвокаттық лицензиясынан айыру үшін заңды негіздердің жоқтығын көрсетті.

Мұқият талқылаудан кейін Алматы қалалық соты адвокаттың кәсіби құқығын қалпына келтіріп, жеке қаулының күшін жойды.

РАА-ға Астана қаласы адвокаттар алқасының адвокаттары Ж. және С. Ақмола облысы Көкшетау қалалық сотының қылмыстық істі қарау шеңберінде 2024 жылғы 12 ақпандағы жеке қаулылар шығаруында көрсетілген кәсіптік құқықтарды бұзу фактісі бойынша өтініші түсті.

РАА Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия өтінішті қарап, адвокаттардың кәсіби құқықтарын бұзушылықтардың болуы туралы қорытындыға келді.

Астана қаласы адвокаттар алқасының адвокаттары Ж.А.А. және С.А.М. қатысты Ақмола облысы Көкшетау қаласының соты шығарған жеке қаулылардың күшін жоғары тұрған орган жойды.

2024 жылдың басында Павлодар облыстық адвокаттар алқасының адвокаты С. өзінің кәсіби құқықтарының бұзылуына тап болды. Павлодар қаласының №2 соты оған қатысты жеке қаулы шығарды.

Қаулыны заңсыз және негізсіз деп санап, адвокат Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияға жүгінді. Комиссия істің мән-жайын мұқият зерттеп, адвокаттың құқықтарын елеулі бұзушылықтардың болуы туралы қорытындыға келді. Комиссия мүшелері сот талқылауына белсенді қатысып, С. адвокатына қажетті заң көмегін көрсетті.

Нәтижесінде 2024 жылғы 4 сәуірде Павлодар облысының қылмыстық істер жөніндегі апелляциялық сот алқасы адвокаттың бұзылған кәсіби құқықтарын қалпына келтіре отырып, жеке қаулының күшін жойды.

2024 жылғы қарашада Шығыс Қазақстан облыстық адвокаттар алқасының адвокаты Н. өзінің кәсіби құқықтарының бұзылуына тап болды. Өскемен қаласының № 2 соты оған қатысты жеке қаулы шығарды.

Бұл шешімді негізсіз деп санап, адвокат Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияға жүгінді. Комиссия адвокаттың құқықтарын бұзу туралы қорытындыға келді. Адвокатты қорғау үшін қолдау тобы құрылды, оның құрамына Комиссия мүшелері, сондай-ақ оның құқықтарын қорғауға дайын адвокаттар кірді.

Адвокаттар қауымдастығының бірлескен күш-жігері нәтиже берді: 2024 жылғы 17 желтоқсанда Шығыс Қазақстан облыстық сотының қылмыстық істер жөніндегі сот алқасы бұрын шығарылған жеке қаулының күшін жойды.

2024 жылғы желтоқсанда Алматы қалалық адвокаттар алқасының адвокаты И. Алматы қаласының кәмелетке толмағандар жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының судьясының біржақты көзқарасына тап болды. Судья бірнеше рет негізсіз ескертулер жасады, адвокаттың құқықтарын шектеді және адвокат пен оның әріптестері әділетсіз деп тапқан жеке қаулы шығарды.

Өзінің кәсіби құқықтарын қорғау мақсатында И.Ш.В. РАА-ға жүгінді. РАА Адвокаттардың құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия жағдайды қарастырып, қаулы заңсыз және адвокаттың кәсіби құқықтарына нұқсан келтіреді деген қорытындыға келді.

Әріптесін қорғау үшін адвокаттар қауымдастығы тарапынан қолдау ұйымдастырылды: комиссия мүшелері мен басқа да адвокаттар сот процесіне белсенді қатысты.

Нәтижесінде 2024 жылғы 3 желтоқсанда Алматы қалалық соты әділдікті қалпына келтіріп, сотта адвокаттардың кәсіби құқықтарына нұқсан келтіруге жол берілмейтінін растап, жеке қаулының күшін жойды.

2024 жылғы мамырда Шығыс Қазақстан облыстық адвокаттар алқасының адвокаты А. Қарағанды қаласының қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соты оған қатысты жеке қаулы шығарған жағдайға тап болды. Адвокат сот шешімін әділетсіз және оның кәсіби құқықтарына нұқсан келтіреді деп қабылдады.

Өз құқықтарын қорғау мақсатында А. РАА-ға жүгінді. РАА Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия жағдайды қарастырып, қаулы заңнама мен адвокаттық қызметтің кәсіби кепілдіктерін бұза отырып шығарылды деген қорытындыға келді.

Адвокатты қолдау үшін топ құрылды, оның құрамына Комиссия мүшелері, сондай-ақ басқа адвокаттар кірді.

Бірлескен күш-жігермен жағдайдың өзгеруіне қол жеткізілді. 2024 жылғы 29 тамызда Қарағанды облыстық сотының қылмыстық істер жөніндегі алқасы бұрын шығарылған шешімнің заңсыздығын растай отырып, жеке қаулының күшін жойды.

2024 жылғы маусымда Алматы облысы Іле аудандық соты Шығыс Қазақстан облыстық адвокаттар алқасының адвокатына қатысты азаматтық іс шеңберінде жеке ұйғарым шығарды. Сот процесінде соттың назары өз клиентінің мүдделерін білдіретін адвокаттың әрекеттеріне аударылды.

Сот актісінің негізсіздігіне сенімді болған С. адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияға қолдау сұрады. Комиссия шығарылған жеке ұйғарым адвокаттың кәсіби құқықтарын бұзады және заңнама нормаларына сәйкес келмейді деген қорытындыға келді.

Алматы облыстық сотының азаматтық істер жөніндегі сот алқасы істі қайта қарады. 2024 жылдың 19 қыркүйегінде адвокат С. - ға қатысты жеке ұйғарым жойылып, оның кәсіби құқықтарын қалпына келтіріп, бұрынғы сот актісінің заңсыздығын растады.

2024 жылғы сәуірде Қарағанды облыстық адвокаттар алқасының адвокаты С. Қарағанды мамандандырылған ауданаралық әкімшілік соты оны ӘҚБтК-нің 653-бабының 1-бөлігі бойынша құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танығанымен бетпе-бет келді. Жаза ретінде адвокатқа 73 840 теңге көлемінде айыппұл тағайындалды.

Бұл шешімді әділетсіз деп санап, адвокат адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссияға жүгінді. Істің мән-жайын зерттей келе, Комиссия талқылау барысында адвокаттың құқықтарына нұқсан келтіретін бұзушылықтарға жол берілгенін анықтады.

Қарағанды облыстық адвокаттар алқасының С. әріптестері оның мүдделерін қорғауға белсенді қатысты. Олар қаулыға шағымдану үшін негізделген құқықтық ұстаным дайындап, заңгерлік көмек пен қолдау көрсетті.

Нәтижесінде Қарағанды облысының қылмыстық істер жөніндегі сот алқасы істі қайта қарады. Бұрын шығарылған қаулы жеңілдетілді – айыппұл ескертуге ауыстырылды.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

РАА соттардың толық сот талқылауынсыз адвокаттардың тәртіптік жауапкершілігін іс жүзінде алдын ала анықтайтын адвокаттарға қатысты жеке қаулылар (ұйғарымдар) шығару тәжірибесіне қатты алаңдаушылық білдіреді.

2024 жылы РАА-ға соттардың 62 жеке қаулылары (ұйғарымдары) келіп түсті, олардың 41-і бойынша тәртіптік іс жүргізу қозғалды. Нәтижесінде 19 адвокат тәртіптік жауапкершілікке тартылды.

Мәселе мынада, жеке қаулылар мен анықтамалар сот актілері бола отырып, толыққанды талқылаудың барлық элементтерін сақтамай шығарылады: адвокаттар әрдайым түсініктеме беруге, іс материалдарымен танысуға немесе дәлелдемелерге қарсы шығуға мүмкіндігі бола бермейді. Сонымен қатар, сот актілерін тұжырымдау көбінесе адвокатураның тәртіптік органдарын адвокатты жауапқа тартуға міндеттейді, бұл олардың мәселені объективті қарау мүмкіндігінен айырады. Нәтижесінде адвокат алдын-ала кінәлі деп танылады, ал қорғаудың жалғыз әдісі - мұндай сот актісіне шағымдану.

Бұл ретте адвокатураның тәртіптік комиссияларының құрамы адвокаттардың пайдасына біржақтылық туралы айтуға мүмкіндік бермейді. Оларға қоғам өкілдері, сондай-ақ отставкадағы судьялар кіреді, бұл адвокаттар арасында корпоративтік ынтымақтастық мүмкіндігін жоққа шығарады.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» Заңның 8-бабына сәйкес, заң көмегін көрсету шараларын таңдау клиенттің мүдделеріне негізделуі керек, ал сол заңның 11-бабында мұндай көмектің шегі тек заңмен анықталатындығы белгіленген. Өз кезегінде адвокаттың Кәсіби әдеп кодексі (12-тармақ) адвокатқа өзінің немесе үшінші тұлғалардың мүдделерін емес, сенім білдірушінің мүдделерін басшылыққа алуға нұсқау береді. Осы кодексте, егер адвокат олардың жалғандығы туралы білмесе, сенімгер ұсынған мәліметтердің дұрыстығына адвокат жауап бере алмайтындығы бекітілген.

Сонымен қатар, БҰҰ-ның адвокаттардың рөлі туралы негізгі қағидаттарының 20-тармағы адвокаттардың сотта немесе басқа заң органдарының алдында өздерінің кәсіби қызметі шеңберінде адал ниетпен жасалған мәлімдемелерге қатысты азаматтық және қылмыстық иммунитетке ие болуы керек екенін тікелей анықтайды.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

РАА жеке ұйғарымдардағы талаптарды ерікті түрде қалыптастыруға ықпал ететін құқықтық белгісіздікті жоюға бағытталған барлық процестік кодекстерге түзетулер әзірледі.

РАА ұсынған редакцияға сәйкес, жеке қаулыда немесе ұйғарымда сот адвокаттар алқасының назарын адвокат тарапынан болжамды бұзушылыққа ғана аудара алады. Алайда, тәртіптік қудалау үшін негіздердің болуы немесе болмауы туралы шешім істің мән-жайын бағалауға тиіс адвокатураның тәртіптік органдарында қалуы тиіс.

Бұл ұсыныстар талқылау сатысында. РАА Парламент Мәжілісінің жұмыс топтарында өз ұстанымын қорғауға ниетті.

10. Адвокатқа қатысты заңсыз процестік әрекеттер

2024 жылы Құқық қорғау органдары адвокаттарға қатысты процестік әрекеттерін жалғастырды, олардың кәсіби қызметіне заңсыз араласты.

1) Бұзушылықтардың мысалдары

РАА-ға Солтүстік Қазақстан облыстық адвокаттар алқасының адвокаты К. өтініші түсті. Ол Петропавл қаласындағы Экономикалық тергеу департаментінің (ЭТД) қызметкерлері оның кәсіби құқықтарын бұзғанын хабарлады.

2024 жылдың 8 тамызында адвокат қорғауындағы адаммен бірге тергеу әрекеттеріне қатысу үшін ЭТД-ге келді. Алайда тергеуші ешқандай себепсіз жауап алуды тоқтатты. Келесі күні ол қарсылықтарына қарамастан, күтпеген жерден адвокаттың кеңсесінде тінту жүргізді. К. - ның жұмыс құжаттары ғана емес, сонымен бірге осы әрекеттерге қатысқан және наразылық білдірген адвокат М. - ның іс қағаздары да тінту жүргізілді. Тергеушілер жалпы үй-жайларды және барлық адвокаттық материалдарды, соның ішінде тергеуге қатысы жоқ істерді тексерді. Нәтижесінде тергеуге қызығушылық тудыратын құжаттар табылған жоқ.

Адвокат К. дереу Солтүстік Қазақстан облысының кезекші прокурорына оның кәсіби құқықтарын бұзу туралы өтінішпен жүгінді. Алайда өтініш сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіліміне енгізілмеді және тіркелмеді. Тек екі шағымнан кейін, оның ішінде Бас прокуратураға, ол 12 тамызда үш күндік кідіріспен ақпаратты есепке алу кітабына енгізілді. Алайда, толыққанды тергеудің орнына іс тергеу әрекеттерін жүргізбейтін жеке қауіпсіздік бөліміне жіберілді.

2) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

Адвокаттың кеңсесінде заңсыз тінту жүргізу, сондай – ақ адвокаттық қызметке кедергі келтірудің басқа түрлері белгілі бір қорғаушының құқықтарын бұзу ғана емес, сот төрелігі жүйесіне қауіп төндіреді. Адвокаттың тәуелсіздік кепілдіктері ұлттық заңнамада да, халықаралық стандарттарда да бекітілген, бірақ іс жүзінде бұл кепілдіктер ескерілмейді.

Негізгі проблемалардың бірі – мұндай әрекеттердің жазасыздығы. Адвокаттық қызметке кедергі келтіргені үшін жауапкершілікті көздейтін ҚР ҚК 435-бабы жұмыс істемейді – ол 2015 жылы енгізілген сәттен бастап ол бойынша бірде-бір айыптау үкімі шығарылған жоқ. Нәтижесінде құқық қорғау органдары салдардан қорықпай, өрескел бұзушылықтарға жол береді.

РАА жүйелі түрде адвокаттық қызметке кедергі келтіргені үшін жауапкершілікті күшейтуді жақтайды. Біз ҚР ҚК-нің 435-бабы бойынша қылмыстық құқық бұзушылықтың ресми құрамын енгізуге қол жеткізіп жатырмыз, бұл адвокаттарға қатысты заңсыз іс-әрекеттер үшін «елеулі зиянды» дәлелдемей жауапқа тартуға мүмкіндік береді – қолданыстағы норманы іс жүзінде жұмыс істемейтін тұжырымдау.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Адвокаттарға қатысты заңсыз әрекеттерге жауап ретінде Республикалық адвокаттар алқасы 2024 жылғы 14 тамызда өз сайтында Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасына және Қазақстан Республикасының Қаржылық мониторинг агенттігіне ашық өтініш жолдады және орналастырды. Онда сотқа дейінгі тергеп-тексерудің бірыңғай тізіліміне өтініштерді тіркеу және толыққанды тергеудің басталуы туралы талаптар көрсетілген.

РАА адвокаттық құпияны бұзу және қорғаушылардың жұмысына араласу сот төрелігі жүйесіне деген сенімге нұқсан келтіретін қауіпті прецедент тудыратынын ерекше атап өтті. Нақты заңнамалық тыйымдарға қарамастан, тергеу органдары заңсыз тінту және адвокаттардың қорғауындағы адамдарға қол жетімділігін шектеу тәжірибесін жалғастыруда, бұл қадағалау органдарының қатаң реакциясын қажет етеді.

РАА адвокаттардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және олардың кәсіби құқықтарын құрметтеу адвокаттардың өздерін қорғау мәселесі ғана емес, сонымен қатар азаматтардың құқықтарын қорғаудың кепілі екенін атап өтті. Егер мемлекет шынымен де құқықтық мемлекет құруға ұмтылса, ол мұндай бұзушылықтарды дереу тоқтатып, кінәлілерді жауапқа тартуы керек.

2024 жылғы 19 қыркүйекте Астанада РАА баспасөз конференциясы өтті, онда Қазақстанның адвокаттар қауымдастығын толғандыратын негізгі мәселелер қозғалды, олардың арасында аталған фактіге де назар аударылды.

11. Адвокаттардың өтініштеріне жауаптар

Адвокаттар азаматтардың құқықтарын қорғауды қамтамасыз ете отырып, өз сенімгерлерінің мүдделерін тиімді білдіру үшін қажетті ақпарат пен құжаттарды уақтылы алуға тәуелді. Олардың жұмысының негізгі құралдарының бірі сот және сотқа дейінгі талқылаулар үшін маңызы бар мәліметтерді жедел алуға мүмкіндік беретін адвокаттық сауалдар болып табылады.

Бұрын мұндай сұраныстар қағаз жүзінде жасалып, тәжірибеде сәтті қолданылған. Кейінірек адвокаттар қауымдастығы «электрондық үкімет» порталын қолдана отырып, электронды форматқа бейімделіп, мемлекеттік органдармен өзара әрекеттесуді жеңілдетті. Алайда, «eOtinish» жүйесінің пайда болуымен жағдай күрт өзгерді. Күтілетін ыңғайлылықтың орнына адвокаттар олардың қызметіне айтарлықтай кедергі келтіретін көптеген кедергілерге тап болды.

1) Негізгі мәселелер

«eOtinish» жүйесі арқылы жіберілген сұраулар көбінесе жауапсыз қалады немесе сұралған ақпаратсыз кідіріспен келеді немесе жауаптар хатсыз келеді, бұл оларды адвокаттар үшін пайдасыз етеді.

Жүйенің өзі тұрақсыз жұмыс істейді. Жиі техникалық ақаулар, істемей тұрып қалу, адресаттарды табудың күрделі құрылымы және кейбір мемлекеттік органдардың жүйеде болмауы өтініштерді беру және қадағалау процесін айтарлықтай қиындатады. Нәтижесінде адвокаттар қайта сұрауға уақыт бөлуге немесе ақпарат алудың балама жолдарын іздеуге мәжбүр.

Жүйе сағаттармен немесе тәуліктермен есептелуі мүмкін адвокаттық сауалдар үшін ҚПК белгілеген мерзімдерді есепке алмайды. Нақты регламенттеу болмаған жағдайда, бұл өтініштер сот процестерінің барысына тікелей әсер ететін және сенімгерлердің мүдделеріне қауіп төндіретін болып едәуір ұзақ қаралады.

Адвокаттар қауымдастығының реакциясы

«eOtinish» жүйелік проблемаларына тап болған адвокаттар Цифрлық даму министрлігіне бірнеше рет қажетті түзетулер енгізуді сұрады. 2023 жылы жұмыс тобы құрылды, оның құрамына адвокатура, мемлекеттік органдар және жүйені жасаушылар кірді. Әзірленген жұмыс жоспары мен тұрақты талқылауларға қарамастан, қажетті өзгерістер енгізілмеді.

Сонымен бірге, Цифрлық даму министрлігі бұл жүйе бюджеттік шығындарсыз құрылған деп мәлімдейді. Бұл оның даму сапасы және оның кемшіліктерін түзету кімге жүктелгені туралы сұрақтар туғызады.

Адвокаттар қауымдастығы «eOtinish» - ті жеке және заңды тұлғалардың барлық өтініштерін қабылдау үшін «бір терезе» тұжырымдамасына сәйкес келтіру бірінші кезектегі міндет деп санайды. Бұл ҚПК, АПК, ӘҚБтК және

басқа да заңдар бойынша сұраныстарды есепке алуды, сондай-ақ басқа да мемлекеттік жүйелермен толыққанды интеграциялауды көздейді.

Бұл пысықтаусыз Мемлекет басшысының өтініштерді цифрландыру жөніндегі тапсырмалары орындалмай қалады, ал азаматтардың конституциялық құқықтарын бұзу жалғасады.

12. Адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін әкімшілік жауапкершілік

Адвокаттардың заңды қызметіне кедергі жасау мәселесі заң қоғамдастығының алдында тұрған ең өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. ӘҚБтК-нің 668-бабы бойынша қолданыстағы әкімшілік жауапкершілікке қарамастан, бұзушылықтар саны азайып қана қоймай, тұрақты өсуді көрсетеді.

Егер 2023 жылы адвокаттық қызметке кедергі келтірудің 120 жағдайы тіркелсе, 2024 жылы олардың саны екі еседен астамға өсті – 282 жағдай. Бұл адвокаттық қызмет кепілдіктерін сақтаудағы жүйелі мәселені көрсететін дабыл белгісі.

Құқық бұзушылық динамикасы келесідей:

Тіркелген әкімшілік құқық бұзушылықтардың жалпы саны:

- 2023 жыл: 120.
- 2024 жыл: 282 (2,3 есе өсті).

Әкімшілік істер қаралды:

- 2023 жыл: 115.
- 2024 жыл: 179 (55% өсті).

Әкімшілік жауапкершілікке тарту туралы қаулы шығарылды:

- 2023 жыл: 97.
- 2024 жыл: 132 (36% өсті).

Жауапкершілікке тартылды:

- Жеке тұлғалар:
 - 2023 жыл: 30.
 - 2024 жыл: 27 (шамалы төмендеу).
- Заңды тұлғалар:
 - 2023 жыл: 67
 - 2024 жыл: 105 (57% өсті)

Әкімшілік іс жүргізуді тоқтату:

- 2023 жыл: 18 іс
- 2024 жыл: 47 іс (2,6 есе өсті)

Адвокаттық қызметке кедергі келтірудің тіркелген жағдайларының көбеюі адвокаттар өздерінің кәсіби міндеттерін орындау кезінде жасанды кедергілерге жиі ұшырайтынын көрсетеді. Жауапкершілікке тартылған заңды тұлғалар санының артуы мемлекеттік органдар мен ұйымдардағы жүйелі проблемалар шешілмей келетінін көрсетеді.

Тоқтатылған істер санының өсуі де алаңдатады – 2024 жылы 47, 2023 жылы 18. Бұл заң бұзушылықтарды дәлелдеудің қиындығын немесе адвокаттық құқықтарды қорғаудың қолданыстағы тетіктерінің тиімділігінің жеткіліксіздігін көрсетуі мүмкін.

Адвокаттық қызметке кедергі жасау жағдайларының көбеюі әкімшілік жауапкершіліктің әлі де тежеуші функцияны орындай алмайтынын көрсетеді. Көп жағдайда жауапкершілікке тартылған адамдарға ең төменгі санкциялар қолданылады, бұл болашақта заң бұзушылықтардың алдын алудың нақты механизмін қалыптастырмайды.

Мұндай жағдайлардың саны артып келе жатқан жағдайда, мәселені түзетіп қана қоймай, сонымен қатар тиімді қорғаныс механизмдеріне қол жеткізу маңызды. РАА осындай бұзушылықтар үшін жауапкершілікті күшейту және адвокаттардың кәсіби құқықтарын нақты қорғауды қамтамасыз ету мәселесін көтере отырып, осы бағытта жұмысын жалғастыруда.

2) Бұзушылықтардың мысалдары

Адвокат Ш. азамат М.О.-ны өкілдік етіп, білікті заң көмегін көрсету шеңберінде «Яндекс.Такси Корп» ЖШС-не оның қорғауындағы адамның бірнеше ай бойы такси режимінде жұмыс істегенін растайтын мәліметтерді беру туралы сұраныс жіберді. Алайда компания сұралған деректер қаржылық мәселелерге қатысы жоқ, тек қызмет фактісін растауға бағытталғанына қарамастан, коммерциялық құпияға сілтеме жасап ақпарат беруден бас тартты.

Адвокат бас тартудың негізсіздігін дәлелді түрде түсіндірген қайта сұраудан кейін компания қайтадан ақпарат беруден бас тартты. Адвокат Алматы қаласының Әділет департаментіне адвокаттық қызметке кедергі келтіргені үшін ӘҚБтК нің 668 бабы бойынша ұйымды әкімшілік жауапкершілікке тарту туралы өтініш жолдады.

Сот «Яндекс.Такси Корп» ЖШС-нің бас тартуын заңсыз деп танып, компанияны әкімшілік жауапкершілікке тартып, айыппұл салды. Бұл жағдай заңды және коммерциялық ұйымдардың заң талаптарын сақтау маңыздылығын, сондай-ақ адвокаттық сұраныстардың орындалуын қатаң бақылау қажеттілігін айқындайды.

Адвокат Ж. азаматтардың мүддесін білдіре отырып, Алматы қаласы Медеу ауданының полиция басқармасына адвокаттық сауал жолдады. Өзінің жолдауында ол 2024 жылдың 3 сәуірінде жасаған «102» нөміріне қоңырау шалу арқылы қабылданған шаралар туралы мәліметтерді сұрап, полиция қызметкерлерінің оның сенімгерлерін ұстап қалу фактісі туралы хабарлады.

Сұрау еотinish жүйесі арқылы ресми түрде тіркелді және оған адвокат куәлігі мен қорғау туралы хабарлама қосылды.

Алайда, полицияның 2024 жылғы 24 сәуірдегі жауабында тек қоңырауды тіркеу туралы ақпарат болды, бірақ сұралған құжаттардың көшірмелері ұсынылмады. Адвокат Алматы қаласының Әділет департаментіне полиция басқармасының басшылығын заң талаптарын тиісінше орындамағаны үшін ҚР ӘҚБтК 668 бабы бойынша жауапкершілікке тарту туралы өтініш жолдады.

Іс сотқа келді, бірақ 2024 жылдың 9 шілдесінде Әкімшілік құқық бұзушылық жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сот Медеу аудандық полиция басқармасының бастығына қатысты іс жүргізуді тоқтатты. Оның орнына материалдар кінәлі адамды тәртіптік жауапкершілікке тарту мәселесін қарау үшін Алматы қаласының полиция департаментіне берілді.

Өскемен қаласының әкімшілік құқық бұзушылық жөніндегі мамандандырылған сотының «Шығыс Қазақстан облысының Денсаулық сақтау басқармасы» ММ қаулысымен ӘҚБтК-нің 668-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін кінәлі деп танылды және 69000 теңге сомасында айыппұл түрінде өндіріп алынды.

2023 жылғы 5 желтоқсанда басқармаға қатысты жасалған хаттамада басқарманың адвокат И.-нің заңды қызметіне кедергі келтіргені көрсетілген, бұл адвокаттық сұраныс бойынша талап етілген мәліметтерді беруден бас тарту түрінде көрініс тапқан. Басқарманың бас тартуы негізсіз болды, себебі ол адвокаттың сұралған мәліметтерді алу үшін тиісті тұлғадан сенімхат ұсынуы қажеттігімен, сондай-ақ бұл ақпараттың қолжетімділігі шектеулі және жария етуге жатпайтындығымен дәлелденді.

Шығыс Қазақстан облыстық сотының қылмыстық істер жөніндегі сот алқасының 2024 жылғы 11 қаңтардағы қаулысымен басқарманың шағымы қанағаттандырусыз, ал көрсетілген қаулы өзгеріссіз қалдырылды.

Адвокат Г. Астана қаласының Әділет департаментіне «Қазпошта» АҚ тарапынан адвокаттың сұрауында қойылған мәселелер бойынша мәліметтерді уақтылы ұсынбауынан көрінетін заңды қызметті жүзеге асыруға кедергі жасау фактісі бойынша жүгінді.

Астана қаласының әкімшілік құқық бұзушылық жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының 2024 жылғы 25 қаңтардағы қаулысымен «Қазпошта» АҚ ӘҚБтК-нің 668-бабы бойынша 69 000 теңге сомасына айыппұл түрінде әкімшілік жауапкершілікке тартылды.

Сот заңмен белгіленген 10 жұмыс күндік мерзімнен асып, ақпараттың уақтылы берілмеу фактісін анықтады. Сондай-ақ, сот акционерлік қоғам өкілінің қате өтініш үлгісін қолдану жөніндегі уәждері жауапкершіліктен босатуға негіз болмайтынын атап өтті, өйткені орындаушы өзі бұл адвокаттық сұраныс екенін анықтап, белгіленген мерзімде жауап беруі тиіс.

Астана қаласы сотының 2024 жылғы 21 ақпандағы қаулысымен аталған қаулы өзгеріссіз қалдырылды.

Астана қаласы сотының 204 жылғы 13 ақпандағы қаулысымен өзгеріссіз қалған Астана қаласының әкімшілік құқық бұзушылықтар жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотының 2024 жылғы 18 қаңтардағы қаулысымен Қазақстан Республикасының Ішкі істер министрлігі ӘҚБтК-нің 668-бабында көзделген әкімшілік құқық бұзушылық жасағаны үшін әкімшілік жауаптылыққа тартылды және 69 000 теңге сомасында әкімшілік айыппұл түрінде әкімшілік жаза қолданылды.

Істі қарау барысында адвокат С. клиентке заң көмегін көрсету мақсатында ПМ-нің атына адвокаттық сұрау жібергені анықталды, онда ол автомобиль туралы деректер банкіне мәліметтер енгізген тұлғалар туралы мәліметтерді ұсынуды сұрады.

Адвокаттық сұраныс ҚР ПМ-ге жіберіліп, одан әрі Шығыс Қазақстан облысының Полиция департаментіне жолданған. Өз кезегінде, департамент адвокатқа қажетті ақпараттың өз құзыретінде жоқ екенін хабарлап, сұранысты қайтадан ПМ-ге қайтарған.

Сот бастапқыда сұралған ақпараттың Шығыс Қазақстан облысы Полиция департаментінде емес, тікелей ҚР ПМ-де болғанын анықтады. Демек, адвокаттық сұраныс негізсіз қайта бағытталып, нәтижесінде заңмен белгіленген мерзімде тиісті түрде орындалмаған. Сот ПМ-нің бұл әрекеттері адвокат пен оның клиентін сотқа қажетті мәліметтерді ұсыну мүмкіндігінен айырғанын атап өтті, ал бұл ақпаратты алу үшін жоғарыда аталған сұраныс жасалған болатын.

ӘҚБтК-нің 668-бабы бойынша кінәлілерді жауапқа тарту туралы өтініштердің едәуір санын Алматы қаласының адвокаттары жібереді.

2024 жылы Алматы қаласының Әділет департаментіне адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс қозғау туралы 378 (2023 жылы - 371) өтініш түсті.

3) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

РАА адвокаттық сұраныстарға жауап беруден бас тарту жағдайлары жүйелі мәселе болып қала беретінін атап өтеді.

«Адвокаттық қызмет және заң көмегі туралы» заңның 33-бабы 3-тармағының 2) тармақшасына сәйкес, адвокаттардың заң көмегін көрсету үшін қажетті мәліметтерді сұратуға және алуға құқығы тікелей көзделген. Ал 35-баптың 8-тармағына сәйкес, мемлекеттік органдар мен заңды тұлғалар адвокаттық сұраныс бойынша мәліметтерді он жұмыс күні ішінде ұсынуға міндетті. Алайда, іс жүзінде бұл нормалар жиі еленбейді, нәтижесінде адвокаттардың кәсіби қызметі жасанды түрде шектеліп, істерді қарау мерзімі

созылып кетеді. Осыған байланысты, адвокаттар кінәлі тұлғаларды әкімшілік жауапкершілікке тарту туралы өтініш жасауға мәжбүр болады.

РАА бұған дейін ӘҚБтК-нің 668-бабының диспозициясын кеңейтуді ұсынып, адвокаттық қызметке кедергі келтірудің нақты түрлерін қосу туралы бастама көтерген. Атап айтқанда:

- адвокаттың қорғауындағы адамға немесе клиентіне кіруіне рұқсат бермеу;
- кездесу уақытын шектеу;
- адвокаттық сұранысқа жауап беруден бас тарту;
- іс материалдарымен танысу мүмкіндігін бермеу;
- адвокаттың техникалық құралдарды пайдалануына кедергі жасау.

Алайда, бұл ұсыныс қолдау таппады, өйткені заңдағы кедергілердің барлық мүмкін түрлерін қарастыру қиын. Осыған байланысты РАА адвокаттық қызмет кепілдіктерін неғұрлым нақты заңнамалық реттеу қажеттілігін талап етуді жалғастыруда.

4) Бұзушылықтар бойынша РАА реакциясы

Адвокаттық сұраныстарға жауап беруден бас тарту жағдайлары мен олардың аясын шектеу әрекеттеріне жауап ретінде РАА адвокаттық сұраныс бойынша құқықтық кадастрдан мәлімет алу мәселесі жөнінде өз ұстанымын әзірледі. Бұл құжатта адвокаттарға ақпарат беруден негізсіз бас тарту проблемасы жан-жақты қарастырылып, сондай-ақ адвокаттардың қажетті мәліметтерге қол жеткізу құқығын растайтын халықаралық және ұлттық стандарттар талданған. Бұған қоса, құжатта адвокаттардың мүддесіне сай қалыптасқан сот тәжірибесі де қамтылған.

РАА адвокаттардың мәлімет сұрату құқығы тек өз клиенттеріне ғана емес, сонымен қатар сенім білдірушінің құқықтарын қорғау үшін қажет болған жағдайда үшінші тұлғаларға да қатысты екенін түсіндіре отырып, Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі мен «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясына ресми өтініш жолдады.

Сонымен қатар, РАА заңнамаға өзгерістер енгізу бойынша жұмысты жалғастыруда. Бұл бағытта депутаттармен және мемлекеттік органдар өкілдерімен кездесулер өткізіліп, заңға қажетті түзетулер енгізу мәселесі көтерілуде.

Салалық заң жобасы аясындағы жұмыс барысында РАА мен Қазақстан Республикасы Әділет министрлігі арасында адвокаттық сұраныстарға жауап беру мерзімдеріне қатысты негізгі өзгерістер бойынша алдын ала келісімге қол жеткізілді. Жеткізілген уағдаластықтарға сәйкес, мерзімдер Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінің талаптарына сәйкестендірілмек: 24 сағат – шұғыл сұраныстар үшін; 3 тәулік – қосымша зерделеуді қажет ететін жағдайларда; 10 жұмыс күні – жедел шараларды талап етпейтін сұраныстар үшін.

13. Адвокаттың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін қылмыстық жауапкершілік

1) Бұзушылықтар бойынша РАА ұстанымы

РАА адвокаттардың заңды қызметіне кедергі келтіргені үшін жауапкершілікті белгілейтін ҚР ҚК-нің 435-бабының тиімді еместігіне үнемі назар аударады. Бұл нормаға қатысты мәселе қатарынан үшінші Ұлттық баяндамада көтеріліп отыр, алайда оның қолданылуында нақты өзгерістер әлі орын алған жоқ.

2015 жылы жаңа Қылмыстық кодекс күшіне енгеннен бері ҚР ҚК-нің 435-бабы бойынша бірде-бір тұлға жауапкершілікке тартылған жоқ.

Негізгі мәселе – қылмыстық іс қозғау үшін азаматтардың, ұйымдардың, қоғамның немесе мемлекеттің құқықтарына, бостандықтарына және заңды мүдделеріне елеулі зиян келтірілгенін дәлелдеу қажеттігі. Бұл критерий аталған норманы іс жүзінде қолдануға мүмкіндік бермейді, мұны статистика да растайды. Адвокаттар қауымдастығының бірнеше рет жасаған өтініштері мен адвокаттық қызметке кедергі келтіру фактілерінің тіркелуіне қарамастан, бұл бап тек формалды декларация ретінде қалып отыр және іс жүзінде қолданылмайды.

2) РАА-ның бұзушылықтарға реакциясы

Адвокаттарды заңсыз араласудан қорғау мәселесі өзекті болып қала береді. 2022 жылы РАА Жобалық кеңсе аясында Үкіметтің Қылмыстық, Қылмыстық процестік және Қылмыстық-атқару кодекстерін оңтайландыру жөніндегі заң жобасына ҚР Мәжілісіне енгізілген кезде-ақ, ҚК-нің 435-бабын формалды құраммен толықтыруға қол жеткізді. Бұдан бөлек, 435-баптың 2-бөлігі бойынша жауапкершілік күшейтілді – оған адвокаттарға немесе олардың жақындарына күш қолдану немесе қорқыту, сондай-ақ олардың мүлкін бүлдіру немесе жою үшін жазаны қамтитын толықтырулар енгізілді.

Қазіргі уақытта бұл заң жобасы Мәжілісте қаралуда. Оның ауқымдылығын ескере отырып, талқылау құқық қолдану тәжірибесінің барлық аспектілерін ескерумен мұқият жүргізілуде.

Адвокаттар қауымдастығы 2025 жылы аталған түзетулер қабылданып, ҚР ҚК-нің 435-бабы іс жүзінде жұмыс істей бастайды деп үміттенеді. Бұл адвокаттарды заңсыз қысым мен олардың қызметіне кедергі келтіруден қорғауға ықпал етуі тиіс.

14. Республикалық адвокаттар алқасына адвокаттардың құқықтарының бұзылуы туралы өтініштерінің статистикасы

Адвокатура жаңа сын-тегеуріндермен бетпе-бет келуде, және сандар бұл жағдайды айқын көрсетеді. 2024 жылы РАА жанындағы Адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғау жөніндегі комиссия 50 өтінішті қарастырды. Оның ішінде:

38 жағдайда адвокаттардың кәсіби құқықтарының бұзылғаны анықталды, 9 жағдайда адвокаттардың уәждері расталмады.

Өтініштердің динамикасы адвокаттар қауымдастығы өз жұмысында қысым мен шектеулерге көбірек тап болатынын көрсетеді. Егер 2020 жылы мұндай өтініштердің тек 9-ы болса, одан кейін олардың саны тұрақты түрде өсті: 2021 жылы 17, 2022 жылы 29, 2023 жылы 33.

Өтініштердің көбеюі – алаңдатарлық белгі. Бұл тек бұзушылықтардың артуын ғана емес, сонымен бірге адвокаттардың заңсыз кедергілерге төзгісі келмейтінін және өз кәсіби құқықтарын белсенді түрде қорғай бастағанын көрсетеді.

Диаграмма. Адвокаттардың құқықтарының бұзылуына қатысты қаралған өтініштердің жылдар аралығындағы статистикасы.

Барлық адвокаттар өздерінің кәсіби құқықтары бұзылған жағдайда РАА-ға жүгінбейді, сондықтан нақты бұзушылықтардың саны әлдеқайда жоғары болуы мүмкін. Дегенмен, жыл сайын өтініштердің өсуі адвокаттардың өз құқықтарын қорғаудағы белсенділігінің артқанын және әділдікке қол жеткізуге деген ұмтылысын көрсетеді.

Астана адвокаттары жиі шағым түсірді – 13 жағдай. Түркістан және Ақмола облыстарынан 5 өтініш, Алматы және Шығыс Қазақстан облыстарынан 4 өтініш тіркелді. Сонымен қатар, бірқатар адвокаттар алқасынан өтініштер түскен жоқ, бұл тіркелген бұзушылықтардың аздығымен де, қорғану мүмкіндіктері туралы ақпараттың жеткіліксіздігімен де байланысты болуы мүмкін.

Өтініштерді алқалар бойынша бөлу келесідей:

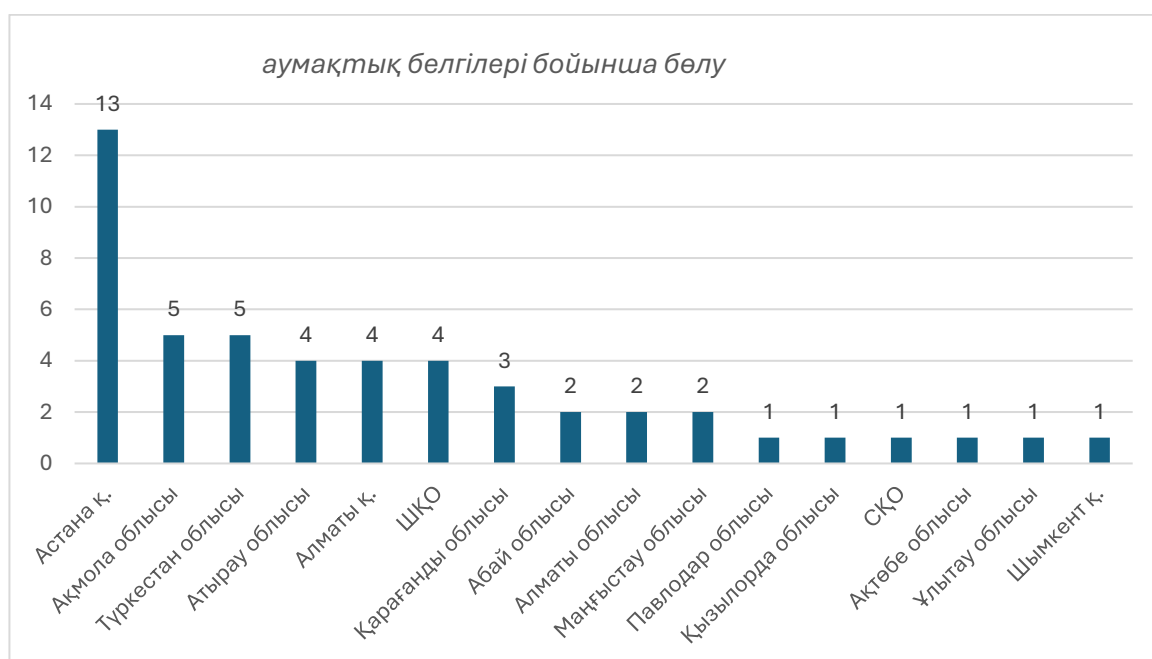
- Астана қаласы – 13
- Түркістан облысы – 5
- Ақмола облысы – 5

2024 жылдағы адвокатураның жай-күйі және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

- Алматы қаласы – 4
- Шығыс Қазақстан облысы – 4
- Атырау облысы – 4
- Қарағанды облысы – 3
- Маңғыстау облысы – 2
- Абай облысы – 2
- Алматы облысы – 2
- Павлодар облысы – 1
- Шымкент қаласы – 1
- Ұлытау облысы – 1
- Солтүстік Қазақстан облысы – 1
- Ақтөбе облысы – 1
- Қызылорда облысы – 1

Бұл деректер шағымдардың аймақтық таралуы туралы жалпы түсінік береді, бірақ бүкіл көріністі көрсетпейді, өйткені көптеген жағдайлар құжатталмаған болып қалуы мүмкін.

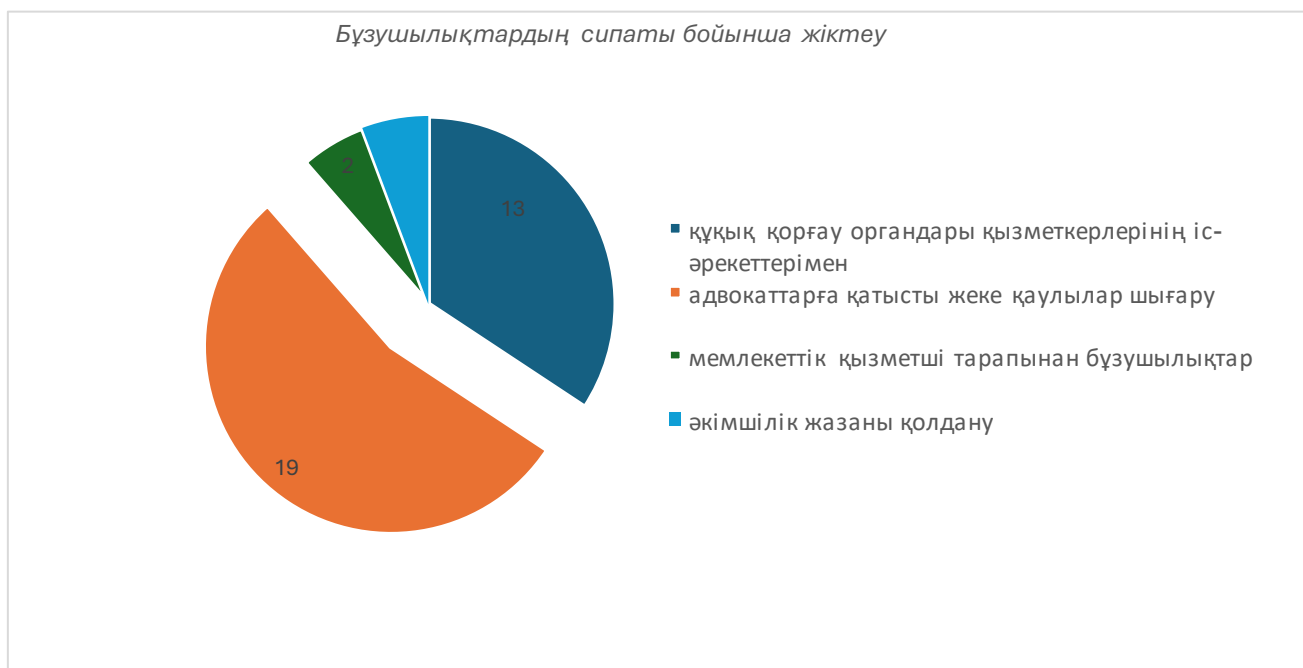
Диаграмма. Адвокаттардың өтініштерін аумақтық белгілері бойынша бөлу.

Статистикаға сәйкес, адвокаттар РАА-ға көбінесе келесі мәселелер бойынша жүгінеді: қорғауындағы тұлғаларға кіруге рұқсат бермеу; Қылмыстық жауапкершілікке тарту әрекеттері; оларға қатысты жеке қаулылардың шығарылуы.

Келіп түскен шағымдарды талдау бұзушылықтардың негізгі бөлігі құқық қорғау органдары қызметкерлерінің (13 жағдай) және соттардың (19 жағдай)

әрекеттерімен байланысты екенін көрсетеді. Бұл адвокаттық қызметтің тәуелсіздігіне кепілдік берудегі проблемалардың болуын және оларды шешуге жүйелі көзқарас қажеттілігін көрсетеді.

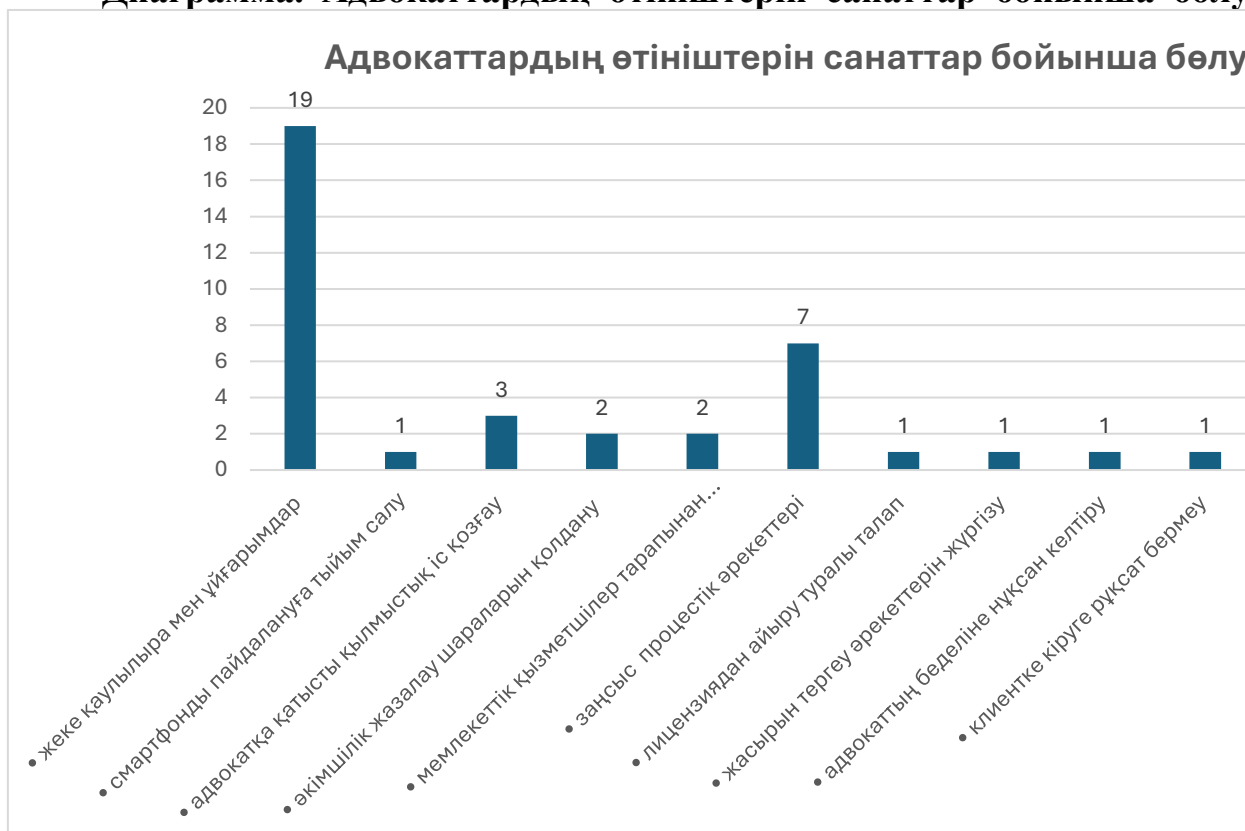

Адвокаттардың өтініштерін бұзушылықтардың түрлері бойынша бөлу адвокаттарға қатысты жеке қаулылар мен ұйғарымдар шығару жағдайлары, сондай-ақ заңсыз процестік әрекеттері жиі болатынын көрсетеді.

Өтініштердің құрылымы келесідей:

- жеке қаулылыра мен ұйғарымдар – 19 жағдай;
- заңсыз процестік әрекеттері – 7 жағдай;
- адвокатқа қатысты қылмыстық іс қозғау – 3 жағдай;
- әкімшілік жазалау шараларын қолдану – 2 жағдай;
- мемлекеттік қызметшілер тарапынан дене күшін қолдану – 2 жағдай;
- смартфонды пайдалануға тыйым салу – 1 жағдай;
- лицензиядан айыру туралы талап – 1 жағдай;
- жасырын тергеу әрекеттерін жүргізу – 1 жағдай;
- адвокаттың беделіне нұқсан келтіру – 1 жағдай;
- клиентке кіруге рұқсат бермеу – 1 жағдай.

Диаграмма. Адвокаттардың өтініштерін санаттар бойынша бөлу.

Адвокаттардың өтініштері санының артуы, сондай-ақ негізделген деп танылған жағдайлардың көбеюі заңнамада және құқық қолдану практикасында жалғасып жатқан проблемаларды көрсетеді. Осы мәселелердің көпшілігін осыған дейін РАА көтеріп келеді және тиісті өзгерістерді ұсынып жүр. Осыған байланысты адвокаттардың кәсіби құқықтарын қорғауға және жүйелік проблемаларды жоюға бағытталған ұсынылған түзетулерді тезірек қарау және қабылдау қажеттілігі өзекті болып қала береді.

Қорытындылар

Жүргізілген талдау адвокатураның көптеген бағыттар бойынша белсенді ұстанымының арқасында 2024 жыл ішінде адвокаттардың мәртебесін көтеру және олардың құқықтары мен кепілдіктерінің көлемін кеңейту бойынша қадамдар жасалғанын көрсетеді.

Сонымен бірге, Қазақстан Республикасы Президентінің күшті және тәуелсіз адвокатура құруға арналған барлық бағдарламалық нұсқаулары, сондай-ақ адвокаттық қоғамдастықтың барлық бастамалары мемлекеттік органдар тарапынан қолдау таппады.

Адвокатураның келесі мәселелері мен бастамалары негізінен шешілді:

- Кассациялық соттарды құруға байланысты сот жүйесін реформалау.
- Процестік құжаттардың көшірмелерін алу, қорғаушыны іске қатысудан шеттету, сотталған адамның білікті заң көмегін алу құқығы мәселелері бойынша Қазақстан Республикасы Конституциялық Сотының нормативтік қаулыларында адвокаттың жария-құқықтық мәртебесін және Адвокаттық қызмет кепілдіктерін бекіту.

Адвокатура адвокаттық қызметті қосымша реттеу әрекеттеріне тосқауыл қойды:

- Адвокаттық сұрау салуды қолдану аясын шектеу.
- Адвокаттарға қаржылық мониторинг саласында қосымша шектеулер мен міндеттер қою.

Даму бағытында белгілі бір қадамдар жасалды, бірақ проблемаларды шешу келесі мәселелерде күтілуде:

- Адвокаттарға салық жүктемесін азайту.
- Бейіндік заңға түзетулер қабылдау арқылы адвокатураның мәртебесін көтеру, оның құқықтары мен кепілдіктерін кеңейту.
- Адвокаттың іс жүргізу мүмкіндіктерін едәуір кеңейту және қылмыстық сот төрелігі саласындағы адвокаттық қызметтің кепілдіктерін қамтамасыз ету.

Қазіргі уақытта келесі мәселелердің шешімі табылған жоқ:

- Адвокаттық қызметті және заң көмегін дамыту саласында бірыңғай стратегиялық бағдарламалық мемлекеттік құжаттың болмауы.
- Әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша іс жүргізу саласындағы қорғаушы мәртебесінің негізсіз төмендеуі.
- Мемлекет кепілдік берген заң көмегіне төлемнің уақтылығы мен толықтығы, сондай-ақ адвокаттар көрсететін төлемнің төмен мөлшері бойынша күрделі жағдай.

2024 жылдағы адвокатураның жай-күйі және азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау бойынша адвокаттардың қызметі туралы Ұлттық баяндама

- Адвокаттардың құқық қорғау органдарының ғимараттарына және қамауда отырған адамдардың орналасқан жерлеріне кіруіне, жұмыс істеу үшін қажетті ақпаратпен және құжаттармен танысуына кедергілердің сақталуы.
- Адвокаттарға қысым жасау, оларды қылмыстық жауапкершілікке тарту, тінту, алу, жауап алу, адвокаттарға қатысты жасырын тергеу әрекеттерінің жазасыздығы.

Республикалық адвокаттар алқасы мемлекеттік органдардың адвокатураны дамытуға қатысты негізгі мәселелер бойынша жеткілікті күш салмай отырғанын атап өтуге мәжбүр. Көптеген жағдайда қабылданған шаралар қолданыстағы проблемаларды шешуге жеткіліксіз болды, ал кейбір бағыттарда жаңа күрделі мәселелер туындады.